

Людмила МАСОЛ

МИСТЕЦТВО

(ІНТЕГРОВАНИЙ КУРС)

5

Людмила МАСОЛ

МИСТЕЦТВО

(ІНТЕГРОВАНИЙ КУРС)

Підручник для 5 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

Київ
Видавництво «Світоч»
2013

БІБЛІОТЕКА
144 средней школы
г. Дар'кове
Інв. №

УДК 7(075.3)
ББК 85я721
М31

Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України
(наказ Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України від 04. 01. 2013 р. № 10)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Експертизу здійснював Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
Рецензент — Галина Скляренко, кандидат мистецтвознавства

Експертизу здійснював Інститут проблем виховання НАПН України
Рецензент — Наталія Миропольська, доктор педагогічних наук

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ:

Пізнаємо мистецтво

Співаємо пісню

Слухаємо музику

Створюємо композицію

Працюємо разом

Переглядаємо фільм

Масол Л. М.

М31 Мистецтво (інтегрований курс) : підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. /
Л. М. Масол. — К. : Видавництво «Світоч», 2013. — 240 с. : іл.

ISBN 978-966-97266-3-6.

**УДК 7(075.3)
ББК 85я721**

ISBN 978-966-97266-3-6

© Л. М. Масол, 2013

© Видавництво «Світоч», 2013

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського

Урочисто

Ще не вмер - ла Ук - ра - і - ни і слава, і во - - ля,

Ще нам, брат - тя мо - ло - ді - ї, у - сміх-неть-ся до - ля.

Зги - нуть на - ші во - рі-жень-ки, як ро - са на сон - ці.

За - па - ну - єм і ми, брат-тя, у своїй сто - рон - ці.

Ду - шу й ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду,

І по-ка - жем, що ми, брат - тя, ко-заць - ко - го ро - ду.

ТЕМА РОКУ:

У продовж багатьох століть людина, намагаючись емоційно передати своє ставлення до світу, створювала художні образи і втілювала в них свої творчі поривання. Для цього використовувалися різні засоби художнього вираження: слова, звуки, барви, форми, рухи, жести. Так поступово сформувалися види мистецтва: художня література, музика, графіка, живопис, скульптура, архітектура, декоративно-ужиткове мистецтво, хореографія, театр, цирк, кінематограф.

Кожний із цих видів мистецтва має свою неповторну художню мову, засоби виразності. Але об'єднує їх усіх творчість, краса і виразність, які ми з вами маємо навчитися розуміти і відчувати.

ВИДИ ТА СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ПЕРША: НАРОДНЕ І ПРОФЕСІЙНЕ МИСТЕЦТВО

1–2. Походження мистецтва		
10	Як виникло музичне мистецтво	Як виникло образотворче мистецтво
18	Музичне мистецтво стародавніх культур і цивілізацій	Образотворче мистецтво стародавніх культур і цивілізацій 24
3. Одвічні ритми мистецтва		
30	Календарно-обрядові пісні	Орнаментальні мотиви
4. Прикрашаємо побут		
38	Пісні родинного життя	Декоративно-ужиткове мистецтво .42
5. Чарівні візерунки		
48	Народні танці	Традиції народного малювання 54
6. Золоті руки майстрів		
60	Народні музичні інструменти	Народна іграшка.....62
7. Мистецький дивосвіт		
66	Східні мелодії	Чарівні арабески.....70
8. Музичні та графічні інтонації		
72	Вокальна музика	Мелодія ліній
9. Краса в різноманітті		
80	Співочі голоси	Україні штрихів і світлотіні 82
10. Високе мистецтво духовності		
86	Хорова музика	Виразність силуету. 88
11. Палітра тембрів і симфонія кольорів		
90	Тембри інструментів	Кольорова гармонія.....94
12–13. Контрасти та відтінки		
98	Путівник по симфонічному оркестру	Колорит
106	Оркестровий колорит	Між контрастом і нюансом 108
14. Секрети фактури		
110	Духовий оркестр	Скульптура: пластичність і виразність форм 114
15. Мистецький дивосвіт		
120	Музичні мандрівки на Схід	Музика, що застигла в камені. 124
16. ПАНОРАМА МИСТЕЦТВ: ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ ... 128		

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ДРУГА: СИНТЕЗ І ВЗАЄМОДІЯ МИСТЕЦТВ

17. Коли всі мистецтва разом...

132 Музична і поетична інтонації Література і візуальні образи 136

18. Цирк — мистецтво, сповнене радості

140 в цирковій виставі Музика Зaproшуємо на циркову виставу. 144

19–20. У царстві Мельпомени

148 Музика і драматичний театр Театральна афіша повідомляє 152
154 На сцені лялькового театру Мистецтво створення ляльки 158

21. У музичному театрі

164 На оперній сцені Споруди й інтер'єри театрів 168

22. Барви хореографії та сценографії

172 Там, де панує рух Магія кольору й світла 178

23–24. Наймолодша муз

182 Музика в кіно Художник у кіно 186
188 Образи анімації Як створюється мультик 192

25–27. Ансамбль: у єдності — гармонія

194 та хореографічні ансамблі Музичні Архітектурний ансамбль 200
Музика свят Садово-паркове
204 і розваг мистецтво 208
212 Карнавал Карнавальні костюми й маски 216

28–29. Час новітній створює красу

218 Телебачення: погляд у світ Дизайн 222
226 Електронна музика Інсталяція 228

30. Мистецький дивосвіт

230 Східний музичний театр Кіно і цирк Сходу.... 234

31. ПАНОРАМА МИСТЕЦТВ: ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ ... 238

ЧАСТИНА ПЕРША

Упершій частині підручника ви дізнаєтесь, як виникло мистецтво, поступово виокремлюючись із обрядів і ритуалів.

Ви ознайомитеся з різними видами народної творчості, яку ще називають *фольклором*. Слово «фольклор» перекладається як «народна мудрість». Саме так — з повагою і шаною — ставляться до нього в усьому світі. Адже фольклор — це не лише мудрість народу, а й вияв його душі, відтворення історії й життя в усій різноманітності.

НАРОДНЕ І ПРОФЕСІЙНЕ МИСТЕЦТВО

Вам, безперечно, буде також цікаво пізнавати *мову професійного мистецтва* — вокально-хорової та інструментальної музики, графіки, живопису, скульптури, архітектури. На відміну від народного твори професійного мистецтва завжди мають автора. Композитори й художники по-різному відображають дійсність. Тому важливо вміти зіставляти і порівнювати засоби виразності різних видів мистецтва: мелодію і лінію, тембр і колір тощо.

Існує багато різноманітних зв'язків між видами мистецтва, не завжди помітних на перший погляд. Знаходити спільні ідеї та теми, порівнювати споріднені емоції та настрої, подібні слова-терміни — це захоплююча творчість і естетичне задоволення.

1–2 ПОХОДЖЕННЯ МИСТЕЦТВА

ЯК ВИНИКЛО МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Як виникло мистецтво — музика, танець, театр? На основі знайдених археологами предметів і зображенень висувалися різноманітні здогадки. Заглибимося в далеке минуле і ми.

Люди первісного суспільства захоплювалися величчю довкілля. Помічаючи красу природи, повторюваність звуків, які линули звіду сіль, виразність рухів тварин, вони поступово відчули, що в усьому панує злагодженість — ГАРМОНІЯ. Коли ж первісна людина, зупинилася на мить, вражена цією красою?

Магічні обряди з енергійними рухами й емоційними вигуками виконувалися у печерах на тлі розписів, що слугували своєрідними декораціями. З такої примітивної гри виникло театральне дійство, де спів був невіддільним від танцю, де застосовувалися костюми, маски й грим, що імітували тварин. Отже, у зародку всі види мистецтва існували в нерозривній єдності тобто *синкетично*.

Наскельні малюнки: 1 — ритуальний танець;

2 — стародавнє зображення жінок, які танцюють; 3 — танець мисливців

Роздивіться, що зображували первісні художники. Спробуйте за ілюстраціями уявити, яка музика могла б звучати під час цих танців.

На стінах печер у європейських країнах можна побачити зображення ритуальних танців мисливців. У Китаї віднайдено керамічні вироби танцюючих людей зі списами. Танцюристи імітували в руках поведінку звірів, уживалися в їх характер, як актори в ролі.

Існує чимало суперечок щодо того, як виникла музика. Можливо, з емоційно виразних вигуків, що полегшували працю і спілкування людей, супроводжували магічні дії в обрядах. Деякі дослідники вважають витоками всіх мистецтв гру, інші — до джерел музичного мистецтва відносять спів пташок.

Пригадайте, як відтворюють пташиний спів композитори К. Сен-Санс у п'єсі «Зозуля в лісі» з циклу «Карнавал тварин» та П. Чайковський у «Пісні жайворонка» з «Дитячого альбому».

Для допитливих

КОМПОЗИТОР-ОРНІТОЛОГ

Серед композиторів, що їх цікавив спів птахів, є унікальна людина — **Олів'є Мессіан**, якого можна назвати «музичним орнітологом», адже він усе життя вивчав і записував пташину музику. У цього французького митця вдома жили птахи з різних країн світу, зокрема рідкісні — екзотичні. Щоб передати музикою спів своїх улюблениців, він став справжнім винахідником: вигадував різні прийоми гри на фортепіано, уводив до партитури своїх творів незвичні пояснення. Вони конкретизували не лише, спів якої пташки озвучено, — жайворонка, малинівки, дрозда, іволги, а й навіть колір її пір'я і те, з якої вона країни. Результатом багаторічного дослідження стали такі «пташині твори» композитора, як сім зошитів «Каталогу птахів», «Екзотичні птахи» та ін.

Запис співу пташок. Олів'є Мессіан. П'єса «Екзотичні птахи».

Порівняйте «музику» природи з творами, які імітують спів пташок.

А як створювались перші музичні інструменти? Прообразом духових інструментів можна вважати мушлю, мисливський ріг, виточений із бивнів слона або з інших природних матеріалів. «Музичний вітер» добували з пташиних кісточок або з бамбуку чи очерету: для цього робили спеціальні отвори.

Як ударні інструменти спочатку використовувалися камінці. Потім «музику каменів» змінили «прадідусі» барабанів — глиняні горщики, обтягнуті шкірою для посилення звуку. Вони і нині поширені в африканських народів.

А як винikли струнні інструменти? Випускаючи стрілу з мисливського лука, людина почула чарівний звук, і... зазвучала струна.

Деякі дослідники чи то жартома, чи серйозно стверджують, що перші музичні інструменти створили діти. Доля істини в цьому, мабуть, є. Адже виконання музики на інструменті — тобто музичування, не випадково називають грою. Можливо, справді, музичні інструменти починалися з іграшок і гри?

Уявіть, як наші пращури грали на первісних музичних інструментах.
Визначте з-поміж зображених інструментів ударні, духові, струнні.

І все ж першим музичним інструментом був людський голос. Усі барви навколошнього світу переливаються у звучанні голосів, як кольори веселки, які грають на семи нотах.

ВЕСЕЛКОВА ПІСНЯ

Музика О. Янушкевич

Рухливо, піднесено

mf

Вірші М. Ясакової

За ве - сел - ко - вим, за не - бо - кра - єм хтось на со -
піл - ці ча - рів-но гра - є. А чи то гра - є, чи то зда -
єть - ся, чи піс - ня ли - не із мо - го сер - ця?
Над мо - ім кра - єм, над мо - ім міс - том піс-ня лу - на - є
го - ло - сом чистим. Піс - ня злі - та - є
у світ ши - ро - кий. Ве - сел - ка гра - є

Для повтору

на се - ми но - тах. В ча - рів - ний

І для закінчення

//на се - ми но - тах, се - ми но - тах.

1. За веселковим, за небокраєм
Хтось на сопілці чарівно грає.
А чи то грає, чи то здається,
Чи пісня лине із мого серця?

2. В чарівній пісні слова чудові,
Всі кольорові, всі веселкові.
Краплинки сонця у кожнім слові.
Краплинки щастя теж кольорові.
Приспів.

Приспів:

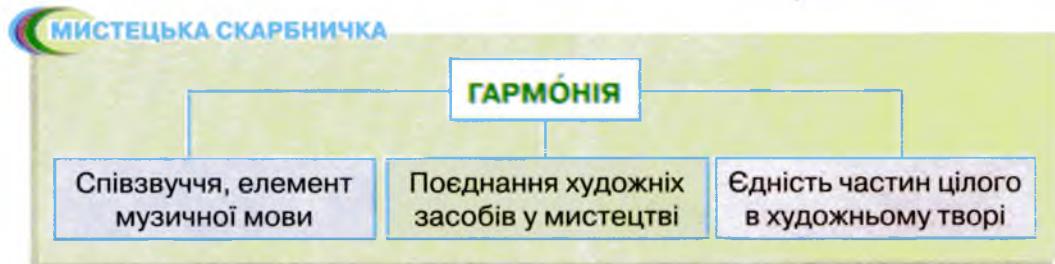
Над моїм краєм, над моїм містом
Пісня лунає голосом чистим.
Пісня злітає у світ широкий
Веселка грає на семи нотах.

3. За веселковим, за небокраєм
Срібні дзвіночки хтось розсипає.
На тих дзвіночках веселка грає,
Пісня лунає над рідним краєм.

Приспів.

 Який характер пісні? У якій формі вона написана? Що є незмінним у цій формі?

Отже, намагаючись відтворити звуки довкілля й імітувати голоси птахів і тварин, люди поступово навчилися відбирати з величезної кількості звуків і шумів такі, що були гармонійно пов'язані між собою, — високі й низькі, довгі й короткі, гучні й тихі. Щоб передати їх гармонію і красу, вони створили спеціальні інструменти. Так виникла музика.

- 1. Розкажіть, як виникло мистецтво. Запропонуйте власну версію виникнення музики і танцю.
2. Із яких джерел можна дізнатися про виникнення музики?
3. Назвіть матеріали, з яких первісна людина виготовляла музичні інструменти. Пофантазуйте і запропонуйте матеріали, з яких можна видобувати звуки («музичний вітер» або ін.).
4. У яких музичних творах імітується спів пташок? Спробуйте імітувати спів пташок, дзвін крапель дощу, плескіт хвиль річки чи моря голосом або на будь-якому інструменті.
5. Що таке гармонія? Поцікавтеся, які існують визначення цього слова. Занотуйте їх у робочому зошиті, започаткуйте мистецький словничок.
6. Прислухайтесь на прогулянках до звуків довкілля, спробуйте відчути музику природи.

1–2 ПОХОДЖЕННЯ МИСТЕЦТВА

ЯК ВИНИКЛО ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

ІІІанувальники мистецтва звикли милуватися художніми шедеврами в музеях і галереях. Сьогодні з творами образотворчого мистецтва можна ознайомитися, переглядаючи кольорові альбоми або спеціальні сайти в Інтернеті. А ось щоб побачити світ прекрасного очима первісного митця, треба здійснити віртуальні екскурсії в печери — «галереї» мальства і скульптури прадавніх часів. Адже саме тут упродовж багатьох тисячоліть зберігалися перші відомі нам зразки мистецтва із зображеннями тварин і людей. Відображення уявлень первісної людини про навколошній світ втілено у кольорових відбитках долоні, «макаронах» (сплетення паралельних ліній, нанесених пальцями на стіну), малюнках тварин, яких вона бачила навколо себе, — биків, кабанів, кіз, оленів, бізонів, слонів, мамонтів тощо. Пізніше первісні художники почали малювати масштабні, розгорнуті сцени з повсякденного життя, насамперед полювання.

Наскельне мистецтво первісної людини

Для допитливих

Перші зображення на стінах і стелях печер були кольорові, об'ємні й досить реалістичні. Уважно спостерігаючи за поведінкою того чи іншого звіра, людина не лише запам'ятовувала його зовнішній вигляд та передавала у малюнках її характерні рухи й пози, а ніби вживалася, перевтілювалася в нього. Виникає ритуал поклоніння тварині, і на скелі з'являється її образ — правдивий, наче з життя! Особливі сторінки з літопису первісного живопису було відкрито в іспанській печері Алтаміра. Зображення коня, двох кабанів, кількох кіз, стада бізонів уражают такою реалістичністю та виразністю, що вчені довго не могли визнати авторство цих шедеврів за людиною кам'яного віку.

Придивіться, якими чіткими та виразними є форми тварин. Зверніть увагу, як правдиво і лаконічно відтворено їхні характерні рухи та пози! Що вас вражає у прадавніх малюнках?

Як же виконували малюнки первісні художники? У давнину вугіллям або гострим каменем наводили контури зображення тварин, потім розмальовували його в різні кольори. Готовали фарби з природних барвників, зокрема з вохри (різновікової глини) та сажі, які змішували у стулках черепашок із жиром, риб'ячим kleєм, білком яйця, соком рослин.

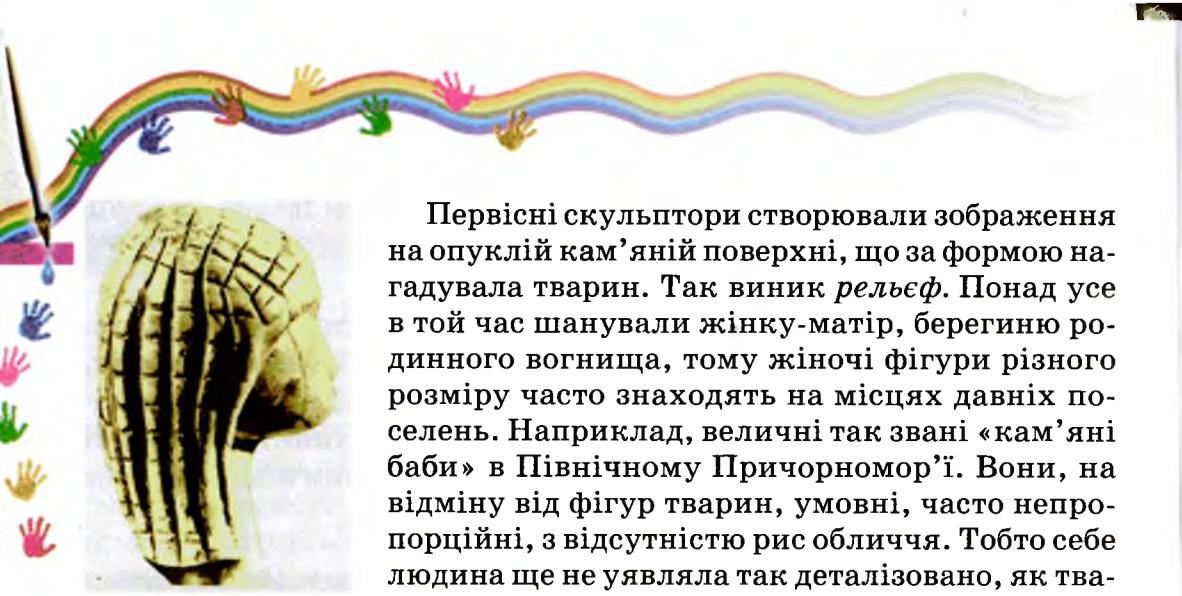
Віртуальна екскурсія

КАМ'ЯНА МОГИЛА

В Україні прадавні розписи віднайдено в так званій Кам'яній Могилі поблизу Мелітополя. У гротах і навісах сховано численні сцени із зображеннями фігур тварин і людей, геометричних композицій, розфарбованих червоною вохрою. Найвідоміші чотири бики, що створили оборонне коло, а також група з трьох оленів, що йдуть один за одним. Більшість зображених тварин «поранені» списами та стрілами мисливців.

Завітайте до Національного історико-археологічного заповідника «Кам'яна могила»: www.stonegrave.org

Первісні скульптори створювали зображення на опуклій кам'яній поверхні, що за формою нагадувала тварин. Так виник рельєф. Понад усе в той час шанували жінку-матір, берегиню родинного вогнища, тому жіночі фігури різного розміру часто знаходять на місцях давніх поселень. Наприклад, величні так звані «кам'яні баби» в Північному Причорномор'ї. Вони, на відміну від фігур тварин, умовні, часто непропорційні, з відсутністю рис обличчя. Тобто себе людина ще не уявляла так деталізовано, як тварин. Фігурки тварин і людей ліпили з глини, вирізали з кістки або дерева. У цих фігурках можна побачити зародки мистецтво дрібної пластики.

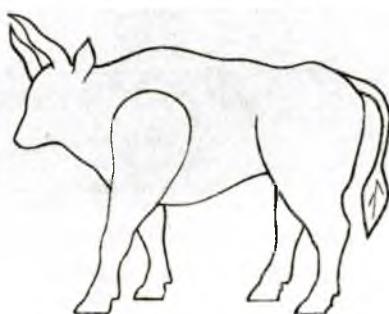
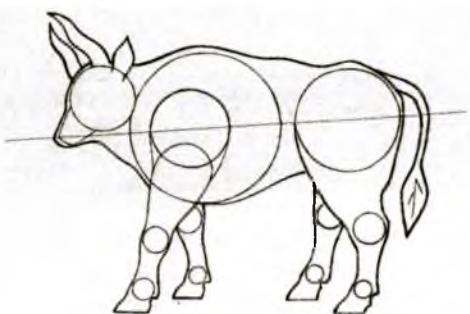
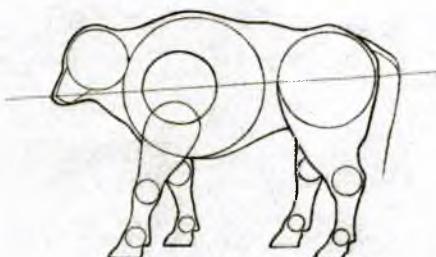
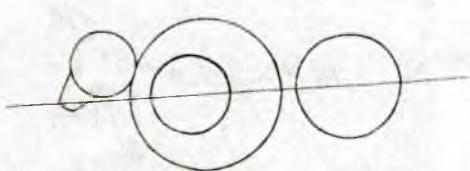

Охарактеризуйте жіночий образ, створений уявою первісних скульпторів.

Таким чином, у первісну добу розпочався процес виникнення образотворчого мистецтва: *графіки* (лінійні рисунки), *живопису* (зображення, виконані в кольорі), *скульптури* (об'ємні фігури). Завдяки спостережливості людина вже створювала *художні образи*, намагалася передати в них своє ставлення до світу, але поки ще не усвідомлювала цю діяльність як художню творчість.

Намалуйте кольоровими олівцями тварину, що спинилася на мить, три-важко вслухаючись у шерхіт листя.

Мистецькі поради

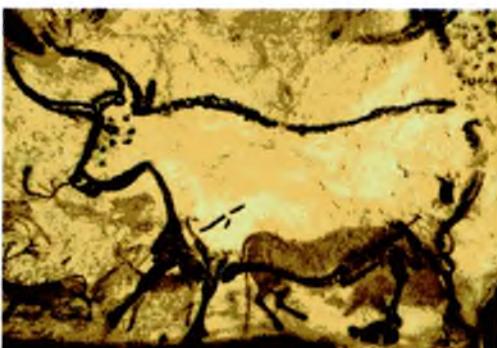
- Оберіть формат аркуша відповідно до свого художнього задуму.
- Використовуючи допоміжні лінії, позначте загальну форму тварини, розмістить її в центрі композиції.
- Побудуйте фігуру тварини, обведіть її контур.
- Передайте об'єм, намагаючись відтворити м'якість шерсті тварини.
- Створіть тло, яке нагадуватиме поверхню скелі.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Художній образ — спосіб відтворення дійсності в мистецтві.

1. Із яких джерел ми можемо дізнатися про виникнення образотворчого мистецтва?
2. Які сюжети переважають у прадавніх печерних малюнках? Чому, на вашу думку, саме такі?
3. Які художні матеріали використовували первісні художники?
4. Розкажіть, як виникло мистецтво скульптури, зокрема рельєф.
5. Кого найчастіше зображували первісні скульптори? Поясніть, чому.
6. Роздивіться зразок печерного живопису. Як ви уявляєте роботу доісторичного художника?

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО СТАРОДАВНИХ КУЛЬТУР І ЦІВІЛІЗАЦІЙ

Порівняно з первісним суспільством, музичне мистецтво стародавніх культур і цивілізацій досягло значно вищого рівня розвитку. Фрески Єгипту, малюнки на грецьких вазах, літописи й археологічні знахідки донесли до нас із далеких епох певну інформацію про музикантів і музичні інструменти. Що саме вони грали чи співали — залишається загадкою, адже сама музика не збереглася. Проте можна уявити, як звучали зображені інструменти. Для цього треба здійснити музичну подорож крізь тисячоліття.

Спочатку вирушимо на північ Африки — до Стародавнього Єгипту — цивілізації, яка розквітла в долині ріки Нілу серед спекотної пустелі.

Єгиптяни подарували людству *арфу*. Хоча подібний струнний щипковий інструмент побутував у багатьох народів світу. Єгипетські музиканти, зображені на фресках, грали на величезній арфі стоячи, а на маленькій — сидячи, тримаючи її в руках.

Які інструменти зображено на єгипетських фресках? До якої групи вони належать? Порівняйте їх із сучасними.

Давньоєгипетська арфа

КРАСУНЯ АРФА

Сучасна арфа — це велика гарно прикрашена дерев'яна рама трикутної форми, у середині якої настягнуті струни різної довжини. Для зручності виконавців усі струни нот «до» пофарбовані в червоний колір, а нот «фа» — у синій. На дерев'яній основі розміщаються 7 педалей — саме стільки, скільки ступеней у музичній гамі. Арфа застосовується як сольний, ансамблевий і оркестровий інструмент. Тембр арфи дуже ніжний і красивий. Завдяки незвичному колориту звучання композитори використовують переливи струн арфи в операх і балетах, симфонічних творах для характеристики казкових і фантастичних персонажів, створення образів моря тощо.

Каміл Сен-Санс. «Акваріум» (для 4-х арф і хору).

Охарактеризуйте тембр звучання арфи.

Далі музична подорож приведе нас до Стародавньої Греції.

Із грецьких міфів ми можемо дізнатися про походження деяких музичних інструментів, про митців та їхню музику. Греки зображували богів і богинь як звичайних людей, проте наділяли їх надлюдськими якостями. Так і в міфах про музику реальні явища переплітаються із незвичними — фантастичними.

Найпрекраснішим із богів, символом краси і натхнення, покровителем мистецтв був Аполлон, якого часто зображували з лірою або кіфарою в руках. Його супроводжували дев'ять муз — покровителькою талантів, які «поділили» між собою всі мистецтва та науки. Приміром, Терпсіхора — покровителька танцю, Мельпомена — муза трагедії, театру, Калліопа — поезії. Калліопа у перекладі з грецької мови означає «прекрасноголоса». Тому, мабуть, не випадково її син — міфічний Орфей — прославився як непревершений музикант. Його чарівний спів під акомпанемент кіфари підкоряв

Аполлон, який грає на кіфарі

диких звірів і навіть мешканців підземного царства. За допомогою своєї музики Орфей міг розсувати скелі й змінювати русла річок.

Ліра і кіфара — струнні щипкові інструменти, які можна вважати попередниками («прабабусями») сучасної арфи. Грою на лірі греки супроводжували виконання поетичних творів (звідси походить слово «лірика»). Зображення ліри в наш час стало символом мистецтва. Кіфара застосовувалась як сольний інструмент і для акомпанементу під час співу. Фігурний корпус цих струнних інструментів виготовляли зазвичай із дерева, до нього прикріплювалося сім або більше струн. Перша ліра, за легендами, була створена із панцира черепахи маленьким Гермесом, майбутнім покровителем пастухів.

В одному з міфів розповідається про виникнення духового інструменту. Бог лісів і гаїв Пан одного разу зустрів прекрасну німфу Сирингу і закохався в неї з першого погляду. Пан, голова якого була з ріжками, а ноги — з копитами, не сподобався Сиринзі, і вона, ховаючись від нього, обернулась на очерет. Засмучений Пан з тієї очеретини зробив співучу сопілку — *сирингу*. І з того часу він з нею вже не розлучався. Цей музичний інструмент — набір скріплених трубочок різної довжини — назвали *флейтою Пана*. Він поширений у багатьох народів світу і має різні назви, зокрема в Україні — *кувикли* або *кугікли*.

Марцелло Провенцале. Орфей і звірі

Кіфара

Флейта Пана

Клод Дебюсі. «Флейта Пана».

Мирослав Скорик. «Мелодія» (у виконанні на флейті).

Поміркуйте, які засоби музичної виразності використав К. Дебюсі для створення образа Пана.

Доберіть слова-характеристики, що відповідають характеру мелодії М. Скорика: **ніжна, тривожна, протяжна, жалібна, журлива, схвильована, рішуча, весела, грізна, похмуря, збуджена, метушлива, витончена, спокійна**.

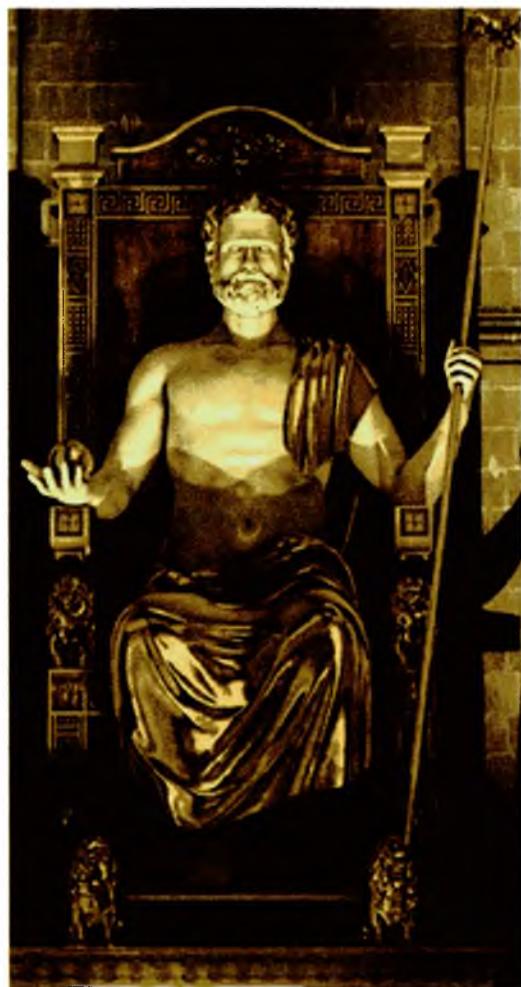
Для допитливих

НА ВЕРШИНІ ОЛІМПУ

У давніх греків ідеалом людини була особистість, досконала і фізично, і духовно. Наведемо приклад. Наймогутнішого міфічного героя Геракла, сина бога Зевса-громоверхця, виховував земний батько. Він вважав, що герой повинен вирости всебічно розвиненою людиною, тому навчав його не лише читати й писати, боротися і швидко бігати, а також усім мистецтвам.

Геракл прославився багатьма подвигами, а ще й тим, що започаткував Олімпійські ігри. Він заклав стадіон біля гори Олімп, на якій, за уявленнями греків, мешкали всі боги. Кожні чотири роки впродовж багатьох століть проводилися Олімпіади. Кращі атлети змагалися з бігу, боротьби, метання диску і спису тощо. Переможців увінчували оливковими вінками, вручали їм медалі.

Для храму в Олімпії славетному скульптору Фідію доручили створити статую Зевса, покровителя Олімпійських ігор. Велетенський бог сидить на золотому троні, в одній руці він тримає жезл владаря, а в іншій — статую Ніки. Пізніше статую Ніки стали нагороджувати переможців Піфійських ігор — творчих змагань із мистецтва.

Статуя Зевса в Олімпії
(сучасна реконструкція)

Музика стародавніх цивілізацій не збереглася. Але мистецтво Єгипту і Греції вражало і надихало на творчість багатьох митців. За сюжетом єгипетської легенди італійський композитор Джузеппе Верді створив оперу «Аїда». Її постановку здійснюють не лише на театральній сцені, а й просто неба, серед архітектурних пам'яток минулого, які служать природними декораціями.

Постановка опери «Аїда» на давньоримському амфітеатрі «Арена ді Верона»

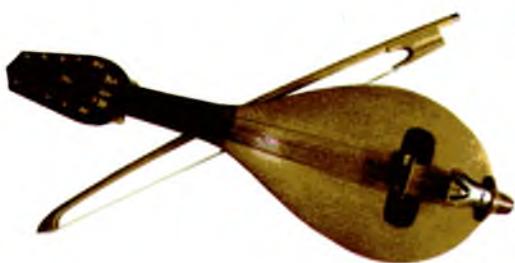
А тепер поринемо в музичну стихію наших пращурів. У давнину в культурі слов'ян, зокрема українців, набув поширення *пастуший ріг*, який виготовляли з рогів тварин (козла, бика, буйвола, тура). Таку трубку пізніше стали виробляти з металу і використовувати як сигнальний і ритуальний інструмент. Під час військових походів його звуками попереджали про небезпеку.

У минулому швейцарські пастухи за його допомогою скликали стада в гірських лісах Альп. Тому й він отримав назву *альпійський ріг*. До нашого часу співучий голос альпійського рогу, що належить до групи мідних духових інструментів, своєрідного оксамитового тембру можна почути в симфонічному оркестрі. Він ніби нагадує слухачеві про безмежні простори лісів і полів сивої давнини.

Існували стародавні інструменти слов'янського походження, які потім вийшли з ужитку, наприклад дерев'яний *гудок* (або смик) з трьома струнами й місяцеподібним смичком. Грали на ньому сидячи й тримаючи вертикально на колінах. Цей інструмент, ймовірно, став одним із «прадідусів» найвідомішої у світі родини струнних інструментів: скрипок, віолончелей і контрабасів.

Альпійський ріг

Гудок

А ось дуже давня слов'янська *сопілка* пережила і пастуший ріг, і гудок-смик, і багато інших інструментів минулого. Вона і нині чарує наш слух мелодійними наспівами.

КАНОН

Музика М. Леонтовича

Вступ 2-го голосу

Вступ 3-го голосу

Виконайте канон без слів (кожний із 3-х голосів — окремою голосною). Точно іntonуйте вступ голосів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

КАНОН (з грец. — правило, норма)

Поліфонічний музичний твір, у якому всі голоси виконують одну мелодію, вступаючи по черзі

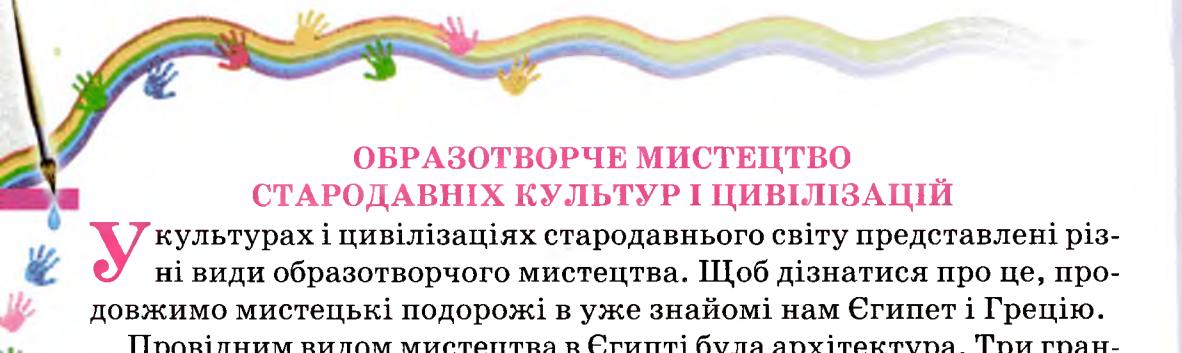
Традиції художнього зображення за певними правилами

1. До якої групи інструментів належать арфа, флейта Пана, гудок?
2. Який музичний інструмент є символом мистецтва? Поцікавтесь, на гербі якої країни зображена арфа.
3. Самостійно дізнайтесь про музичні твори, присвячені культурі Стародавньої Греції, ознайомтесь із тим, який найбільше зацікавив своєю тематикою.
4. Проведіть шкільні Піфійські ігри. За бажанням створіть медалі із зображенням ліри (з фольги).

Мистецький проект. Виконайте проект «Міфи Еллади про музику».

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО СТАРОДАВНІХ КУЛЬТУР І ЦІВІЛІЗАЦІЙ

У культурах і цивілізаціях стародавнього світу представлені різні види образотворчого мистецтва. Щоб дізнатися про це, продовжимо мистецькі подорожі в уже знайомі нам Єгипет і Грецію.

Провідним видом мистецтва в Єгипті була архітектура. Три грандіозні єгипетські піраміди вважаються одним із чудес світу. Найбільша піраміда фараона Хеопса має висоту близько 150 метрів. Поряд розташувався великий Сфінкс, вічний охоронець пірамід. Висічений із скелі, він символізує мудрість людини і силу лева.

Єгипетські зодчі споруджували величні кам'яні храми богам і палаци фараонам. Якщо піраміда уподібнювалася горі, то храм нагадував дрімучий ліс, у якому легко загубитися. Стелі храмів підтримувалися великою кількістю височених колон, стіни прикрашалися рельєфами й розписами. З-поміж

рослин панувала квітка лотосу. Подібне поєднання різних видів мистецтв — архітектури, скульптури та живопису — називають *синтезом мистецтв*.

Тяжіння єгиптян до грандіозності відчувається у величніх статуях фараонів. Фігури людей зображувалися за певними канонами: у спокійних, урочистих позах.

У галереї скульптурних шедеврів єгипетських майстрів — портрет Нефертіті у високому головному уборі. Скульптор передав витончені риси обличчя, величавість і вишуканість єгипетської цариці, образ якої став символом жіночої краси.

Портрет Нефертіті

Піраміда Хеопса та великий Сфінкс

Храм у Луксорі

Каріатиди храму Ерехтейон

Пергамський вівтар (фрагмент рельєфу)

Визначте: скульптура Єгипту була статичною чи динамічною?

Що незвичного ви побачили у скульптурному портреті Нефертіті?

А тепер ознайомимося з мистецтвом античної Греції — наймогутнішої цивілізації стародавнього світу. Греки в усьому шукали красу і гармонію, тому досягли досконалості в архітектурі, скульптурі, декоративному мистецтві тощо. Із середовища ремісників поступово виокремлюються зодчі, скульптори, живописці.

На честь богів у центрі міст-полісів греки будували величні, пропорційні храми, які служили місцем зібрань усіх горожан. Архітектурні споруди оздоблювалися колонами, статуями, багатофігурними рельєфами.

Майдани прикрашалися статуями з дерева, бронзи, мармуру. Зображені реальних людей, античні скульптори вражали своїм умінням детально відтворювати зовнішність, пропорції фігури й рухи портретованих. У всесвітньо відомих скульптурних образах — юних і прекрасних дів чи струнких мускулистих атлетів, переможців Олімпійських ігор — грецькі митці втілювали ідеали краси людини.

Розгляньте зображення на ілюстраціях. До яких видів скульптури вони належать? Якими засобами скульптори досягали ідеалу краси людини?

Лісипп.
Геракл, який бореться
з Німеїським левом

Декоративне мистецтво греків яскраво втілилося у розписах ваз — *кубків, амфор, кратерів* та інших керамічних виробів різної форми. На них у силуетних зображеннях відтворювалися сцени з життя богів, героїв і звичайних греків. Майстри використовували червону глину — *теракоту* (після випалювання в печі вона набувала яскравого червоно-коричневого кольору). Розписували вази чорним лаком, секрет якого досі не розгаданий. Такі вази називали *чорнофігурними*. Із часом майстри стали замальовувати тло, лишаючи червоні зображення. Такі вироби отримали назву *червонофігурних*.

На кримському узбережжі Чорного моря, а також на Півдні України, у гирлах Дніпра та Бугу грецькі купці-мореплавці заснували античні міста-колонії Херсонес (сучасний Севастополь), Пантікапей (нині — Керч), Ольвію. Вони успадкували мистецькі традиції Великої Еллади.

Гра на лірі
(зображення на вазі)

Античний театр
у Херсонесі

Голова богині Деметри
(розпис склепу в Пантікапеї)

Віртуальна екскурсія

ОЛЬВІЯ

Територія, на якій розміщувався один із найбільших давньогрецьких полісів — Ольвія — охоплює залишки давньогрецького поселення на о. Березань (на Миколаївщині). Тут можна побачити руїни фортечних мурів, житлових кварталів, римської цитаделі, похованьних склепів та ін.

Завітайте до Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія»: www.olvia.tender.ukr.ua

Пам'ятник Трипільської культури вирізнялася з-поміж виробів інших народів того часу надзвичайною досконалістю.

Збереглося багато схематичних статуеток домашніх тварин, а також Богині-Матері — символу родючості.

Віднайдено й оригінальні глиняні «біноклі». Як вважають дослідники, вони служили для того, щоб під час обрядів святою водою поїти землю, імітуючи рясний дощ.

Трипільському розпису притаманні оригінальні візерунки зі складною символікою, що поєднували реальне з вигаданим, міфологічним: солярні знаки (знаки сонця), «спіраль часу», що символізує неперевність змін дня і ночі, пір року. Згадані образи та символи відображали гармонійну картину світу наших пращурів.

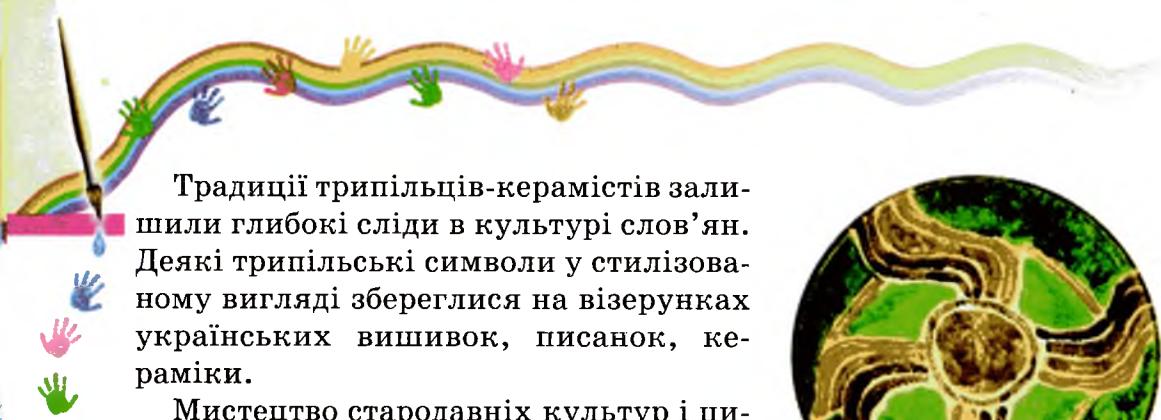
Пофантазуйте і спробуйте пояснити походження трипільських «біноклів», символів на кераміці.

Вироби трипільських гончарів

Проте ще задовго до традицій античності й слов'янства на теренах сучасної України, а також інших країн існувала унікальна *Трипільська культура*. Ці предки слов'ян створили землеробську цивілізацію, засновували великі міста.

I що ж такого дивного в тих «трипільцях»? Високого рівня в них досягло *гончарство*. Трипільська кераміка (зокрема посуд) за майстерністю виготовлення і багатством розпису

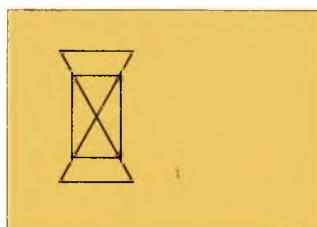

Традиції трипільців-керамістів залишили глибокі сліди в культурі слов'ян. Деякі трипільські символи у стилізованому вигляді збереглися на візерунках українських вишивок, писанок, кераміки.

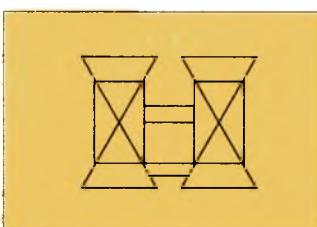
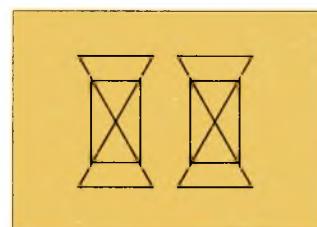
Мистецтво стародавніх культур і цивілізацій мало величезний вплив на подальший розвиток художньої творчості. Прекрасні творіння античних архітекторів і скульпторів називають *klassичними* — тобто зразковими, їх наслідували митці наступних епох.

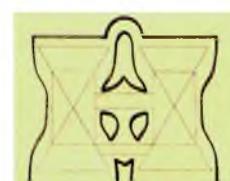
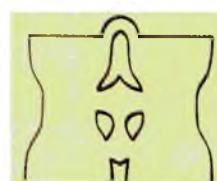
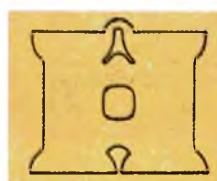
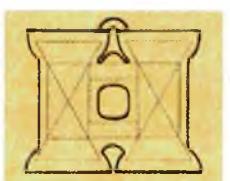
Намалуйте біноклевидну посудину трипільської культури. Прикрасьте її одним із запропонованих варіантів орнаменту: 1 — рослинний; 2 — зооморфний (тобто із зображенням тварин).

Варіант 1

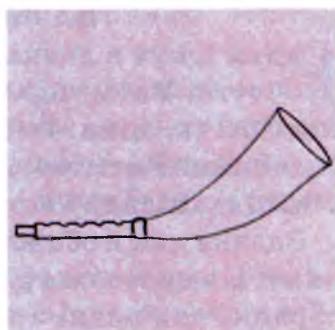
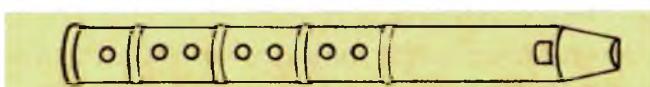

Варіант 2

Намалюйте старовинні музичні інструменти — сопілку та ріг. Прикрасьте їх орнаментами зі стилізованих рослинних або тваринних форм.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Символіка — сукупність символів, що використовуються тими чи іншими групами людей, організаціями, державами.

Кераміка — вироби з обпаленої глини.

СТИЛІЗАЦІЯ

Відтворення характерних рис музики певного народу, епохи, автора за допомогою умовності музичної інтонації

Свідоме підкреслене наслідування актором зовнішності й манери поведінки, що характерне для певних персонажів

Спрощене умовне зображення предметів у образотворчому мистецтві

1. Розкажіть про особливості архітектурних споруд Єгипту.
2. Які канони зображення людини виникли в мистецтві Єгипту?
3. Назвіть види мистецтва, поширені у Стародавній Греції.
4. У чому полягає оригінальність трипільської кераміки? Розкажіть про її особливості, спираючись на ілюстрації, уміщенні в підручнику.
5. Здійсніть віртуальні екскурсії до музеїв Трипільської культури на Київщині (наприклад, «Прадавня Аратта — Україна»: http://aratta-ukraine.com/sacred_ua.php?id=41).

Мистецький проект. Виконайте колективний проект на тему «Античне мистецтво Причорномор'я». Орієнтовні індивідуальні теми:
 «Ольвія»; «На руїнах Херсонесу»;
 «Пантікапей — столиця Боспорського царства».

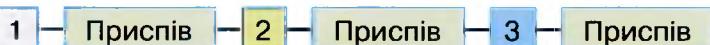
3

ОДВІЧНІ РИТМИ МИСТЕЦТВА

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

Ритм існує в довкіллі, визначає життя людини та діє на її почутия. Ритмічно змінюються день і ніч, пори року — весна, літо, осінь, зима. Ритмічно стукають колеса поїзду, відбиває час годинник. Ритмічної послідовності дотримуються і в мистецтві: у танцях, піснях і віршах, оздобленні одягу та житла.

Здавна люди обожнювали сили природи, вірили в те, що магічними діями можна домогтися кращого врожаю. Народні свята та обряди, пов'язані з трудовими процесами й родинним побутом, приурочували до певних місяців календаря. Співали пісень, супроводжуючи обрядовими діями, пов'язаними з поклонінням силам природи, землі і сонцю. Ці пісні дістали назву *календарно-обрядових*, що підкреслювало ритм чергування пір року. Ритм також закладався в куплетну форму пісень, де у приспіві повторювалися і мелодія, і слова, а в заспіві — тільки мелодія.

Які пісні «куплетної» форми ви пам'ятаєте з початкової школи? Заспівайте.

Iwan Honchar. Веснянка

Поступово календарно-обрядові пісні почали втрачати зв'язок із давніми обрядами, підпорядковуючись християнським святам. Зазвичай вони умовно об'єднуються в цикли: *весняний, літній, осінній, зимовий*.

Навесні дорослі й діти, збираючись на галявинах, співали *веснянки* та *гайви*, водили ігри-хороводи. Влітку під час Зелених свят виконувалися *русальні пісні*, а на свято Івана Купала — *купальські*. З давніх-давен до нас дійшло це прекрасне літнє свято Івана Купала. По закінченню жнив люди співали *жниварські пісні*.

До зимового циклу календарних пісень входять надзвичайно популярні в народі *колядки* і *щедрівки*. Вони приурочувалися до основних свят: колядки — до Різдва, а щедрівки — до Нового року. Раніше Різдвяні свята не можна було уявити без *вертепу* — народного українського лялькового театру. Зимовий цикл завершувався проводами зими — святом Масляної.

Ольга Ларіонова. Масляна

Зразком відображення народних обрядів в українській музиці стала хорова опера Ігоря Шамо «Ятранські ігри». Театралізоване дійство розподіляється на окремі номери з програмними заголовками. Усі обрядові пісні — веснянки, русальні, купальські, обжинкові — виконуються *a cappella*, тобто без інструментального супроводу. Відкриває оперу «Заспів» — яскрава картина народного дійства. Радісні мотиви цієї вступної частини проходять через увесь твір. У ньому використовуються різнобарвні прийоми хорового співу — шепіт, говірка, вигуки, а також тупотіння ногами. У пісні «Тирлич-тирлич» розповідається про чарівну траву, яку збирають у ніч на Івана Купала. Це стародавнє народне свято об'єднує хороводи, ігри, пантоміму, жарти.

Ігор Шамо. «Ятранські ігри» (Заспів, № 11 «Тирлич, тирлич»).

Як художні засоби й хорові прийоми використовує композитор?

Календарно-обрядові пісні зазвичай складалися з простих мелодій і ритмів, коротких *мотивів*. У веснянках, наприклад, використовувалися закличні мотиви, у піснях танцювального характеру — пружні чіткі ритми.

Мотиви українських пісень

Вий - шли в по - ле ко - са - рі

Жен-чи-чок, брен - чи - чок, ви - лі - та - є

Десь тут бу - ла по - до - ля - ноч - ка

*Ірина Сардак.
Той, що веснянки співає*

*Іван Сколоздра.
Подоляночка*

Велику пісенну збірку «Весняночка» уклав український композитор Василь Верховинець, який досліджував народний пісенний і танцювальний фольклор. У книжці багато українських дитячих пісень-ігор і пісень-танків, пов'язаних із обрядами зустрічі весни. Спиваючи веснянки й закликаючи весну, діти можуть перевтілюватися в ігрових персонажів, про яких згадується в піснях.

Портрет митця

Василь Миколайович Верховинець (1880—1938) (справжнє прізвище Костів) — український композитор, диригент і хореограф, перший теоретик українського народного танцю. Народився на Івано-Франківщині у бідній селянській родині. Після закінчення учительської семінарії працював вчителем співів у народних школах. Мав непоганий голос (тенор), виступав у музичних виставах народного театру на Галичині, а пізніше — у професійних театрах Києва, Харкова. Працював хормейстером-диригентом і хореографом.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

РИТМ

Упорядковане чергування музичних звуків

Узгодженість певних мовних елементів — у поезії тощо

Чергування однорідних елементів зображення

Виконайте колективний проект «Календарні обряди».

1. Об'єднайтесь у чотири групи і визначте, хто яку пору року представлятиме.
2. Обговоріть і підготуйте в групі коротку розповідь про один із календарних обрядів, заспівайте відповідні українські пісні (мотиви або куплети).
3. Доберіть ілюстрації, які відповідають календарній тематиці групи.
4. Складіть розповідь про відповідне народне свято за допомогою власних спостережень та ілюстрацій підручника.
5. Дослідіть у вільний час, які обереги використовуються в українських обрядах. Символом якого свята є оберіг, відтворений на склі О. Андрушенко?
6. Проведіть у класі конкурс-гру: «Хто знає більше народних пісень та ігор?».

Оксана Андрушенко. Дідух

3

ОДВІЧНІ РИТМИ МИСТЕЦТВА

ОРНАМЕНТАЛЬНІ МОТИВИ

На ритмічному чергуванні певних елементів зображення побудовано *орнамент*. У музиці є подібне слово «орнаментика», що означає «прикрашання, оздоблення мелодії».

Орнамент, як і мелодія, також будується за певними *мотивами*. Саме мотивами і різняться орнаменти. Якщо для створення орнаменту використано мотиви природи, його називають *рослинним*. Якщо ж мотивом орнаменту обрано лінії та геометричні фігури, він називається *геометричним*. Поєднання цих мотивів створює *змішаний* орнамент.

Визначте мотиви, за якими побудовані орнаменти на поданих зразках.

В орнаментах зазвичай використовують не реальні, а *стилізовані* (узагальнені, спрощені) зображення фігур і предметів. Оригінальність орнаменту залежить від складності елементів *рапорту*.

Мотив

Рапорт

Орнамент

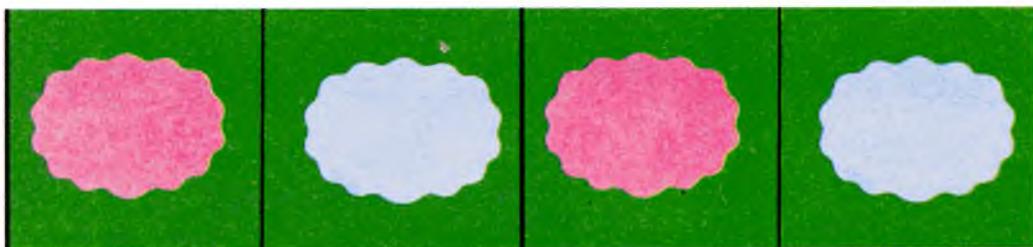
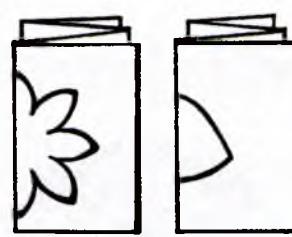
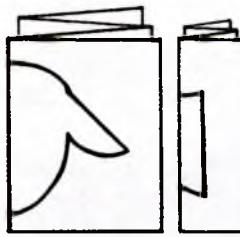
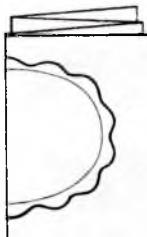
Визначте, який із двох наведених зразків рапорту відповідає за будовою куплету пісні. Обґрунтуйте свою думку.

Виконайте орнамент у стрічці (аплікація) в одному з варіантів.
Прикрасьте орнаментом закладку для книжки й подаруйте друзям.

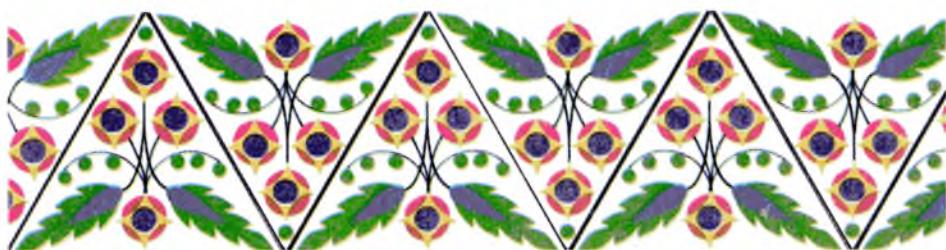
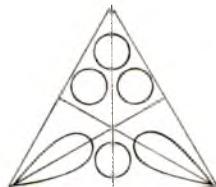
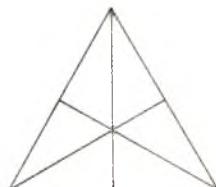
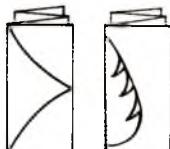
Варіант 1 — зооморфний орнамент

Мистецькі поради

- Виріжте з кольорового паперу стрічку.
- Намітьте основні елементи композиції.
- Позначте на стрічці мотиви та рапорт.
- Із складеного кольорового паперу виріжте деталі орнаменту.
- Прикрасьте орнамент декором.

Варіант 2 — рослинний орнамент

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Орнамент — візерунок, побудований на ритмічному чергуванні елементів.

Рапорт — повторюваний у незміненому вигляді фрагмент орнаменту.

МОТИВ

Наспів, частина музичної теми

Характерний елемент орнаменту

Віртуальна екскурсія

МУЗЕЙ ІВАНА ГОНЧАРА

«Музей Івана Гончара» — легендарна скарбниця, утворена звітягою однієї Людини. Колекція музею налічує понад 15 тисяч етнографічних та мистецьких одиниць, серед яких 2,7 тисяч зразків текстилю (рушники, сорочки, верхній одяг, килими, вишивки), близько 700 предметів кераміки (гончарний посуд, дитяча іграшка, кахлі), колекція писанок, колекція народних музичних інструментів (кобза, бандура, цимбали, сопілка, колісна ліра, цитра, коза, трембіта, флюра та інші).

Завітайте до Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара»: <http://honchar.org.ua>

1. Що таке ритм? Порівняйте, як він виявляється в музиці та образотворчому мистецтві.
2. Назвіть види орнаментів.
3. Які мотиви використовуються в орнаментах?
4. Поясніть, що таке стилізація. Наведіть приклади стилізованих зображень.
5. Визначте види орнаментів й мотиви на різних виробах у вашій родині (посуд, одяг тощо).

Мистецький проект. Колективно підготуйте проект «Вишивана Україна». Знайдіть на рушниках різні види орнаментів.

ПРИКРАШАЄМО ПОБУТ

ПІСНІ РОДИННОГО ЖИТТЯ

Мистецтво в усіх своїх виявах завжди було пов'язане з повсякденним життям людей, які прикрашали одяг, житло, речі домашнього вжитку, співали пісень у свята і будні. Родинні свята — народження дитини, досягнення повноліття, весілля — відзначали весело й урочисто. Так виникали *родинно-обрядові пісні*.

Український весільний обряд — це барвисте і радісне родинне свято. Звісно, яке ж весілля без пісні? Вони супроводжують це свято на всіх його етапах від сватання і заручин до власне весілля, яке перетворюється на цікаве театралізоване дійство. Розігруються сценки (наприклад, запросини, розплітання коси, коровай, викуп нареченої), звучить яскрава музика. Мелодії пісень, які співають дівчата-подружки, прославляючи молодих і їхніх батьків, немов струмки, переливаються дзвінкоголосими барвами.

Українська весільна пісня пропагує здорову народну мораль, високі почуття та ідеали. У весь обряд весілля пронизаний побажаннями молодим доброї долі, щастя, радості, злагоди, любові, взаємоповаги, щирого ставлення одне до одного.

Любов Дуб. Древо життя (гобелен)

Весільний коровай

Коріння заклинальних мотивів у весільних піснях сягає в глибоку давнину: «Будь весела, як весна, будь багата, як земля, будь пригожа, як рожа».

Тема весілля в усі часи популярна в образотворчому мистецтві.

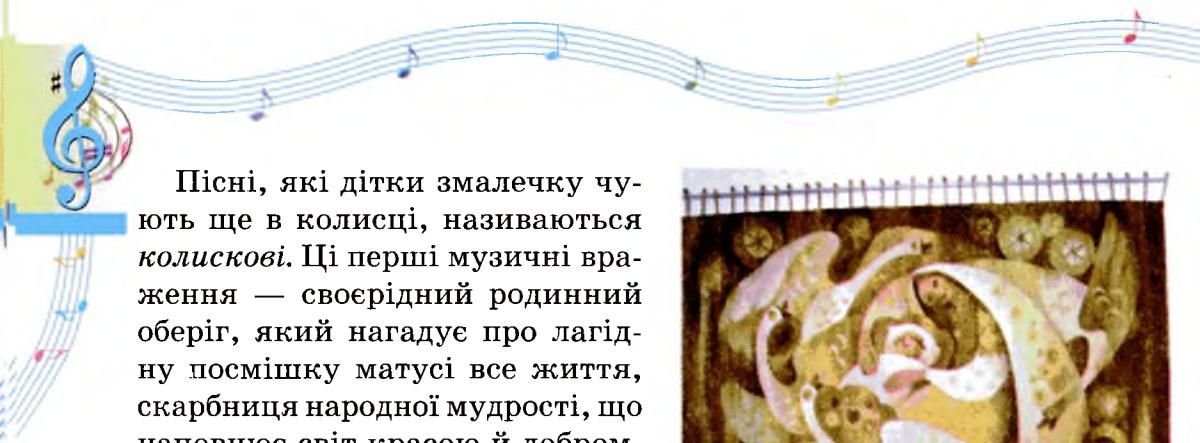
Ернест Контратович. Весілля на Верховині

Проаналізуйте фрагменти обряду весілля, які відображені в живописі. На яких картинах лунає музика? Спробуйте розказати про неї.

Іван Гончар. Весільний обряд на Одещині

Пісні, які дітки змалечку чують ще в колисці, називаються *колискові*. Ці перші музичні враження — своєрідний родинний оберіг, який нагадує про лагідну посмішку матусі все життя, скарбниця народної мудрості, що наповнює світ красою й добром. Мелодії колискових спокійні, ритмічні, сповнені ніжності. Не перелічти, скільки чудових колискових, написаних знаменитими композиторами — вітчизняними й зарубіжними.

Михайло Білас.
Лебеді материнства

Кирило Стеценко. «Вечірня пісня». Клод Дебюссі. «Колискова слоника» із сюїти «Дитячий куточек».

Порівняйте засоби виразності різних колискових (ритм, характер мелодії, темп, динаміка).

Придумайте мелодію колискової та заспівайте її.

Портрет митця

Кирило Григорович Стеценко (1882—1922) — український композитор, хоровий диригент. Народився в селі Квітки на Київщині у багатодітній родині маляра. Від батька майбутньому композитору передалися здібності художника, а від матері й сестер — любов до музики. Відтак народна пісня та малювання з дитинства увійшли в його життя.

Освіту К. Стеценко здобував у Києві. Він навчався в малювальній школі М. Мурашка, співав у хорі М. Лисенка, у якому згодом став помічником диригента. Після закінчення Київської духовної семінарії навчався в Музично-драматичній школі ім. М. Лисенка. Працював учителем співу в різних закладах, організовував народні хори та капели, видавав шкільні співники.

У творчості К. Стеценко віддавав перевагу хоровим і оперним жанрам, музиці до театральних вистав, соло-співам, обробкам народних пісень, інтонації яких органічно впліталися в канву його оригінальних творів. К. Стеценко — композитор-лірик, майстер прозорих барв, світлого й легкого, ніби «акварельного», музичного звукопису.

Родинно-побутові пісні — це поетично-музичні твори, у яких відображене все розмаїття людського життя. У ліричних піснях співається про кохання і людську долю, нерідко — про розлуку. Події відбуваються на тлі майже казкової природи — квітучого вишневого саду, весняного зеленого гаю, зоряної місячної ночі. Такі пейзажні замальовки доповнюються звуковими — співом соловейка, плескотом хвиль моря чи тихої річки: «Ой у вишневому садочку там соловейко щебетав», «Місяць на небі, зіроньки сяють, тихо по морю човен пливе».

У жартівливих і сатиричних народних піснях висміювалися негативні риси характеру людини чи вади поведінки — лінощі, примхи, вередливість, легковажність: «Ой джигуне, джигуне, який ти ледащий».

Іван Сколоздра.
Українська пісня

Послухайте українські народні родинно-побутові пісні. Тематика яких з них вас найбільше зацікавила? Визначте, у якій формі вони написані.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

ФОРМА

Побудова музичного твору
(куплетна, тричастинна тощо)

Основна характеристика
предмета, фігури

1. Які пісні належать до родинно-обрядових?
2. Пригадайте і виконайте колискову. Охарактеризуйте її мелодію, ритм.
3. Створіть розповідь про українське весілля за сюжетами картин. Що зображено? Які музичні інструменти ви помітили? Розгляньте речі, прикрашені орнаментом. Що підкреслює урочистість обряду?
4. **Робота в групах.** Оберіть і дослідіть один із різновидів родинно-побутових пісень — ліричних чи жартівливо-сатиричних. Обміняйтесь музичними враженнями.

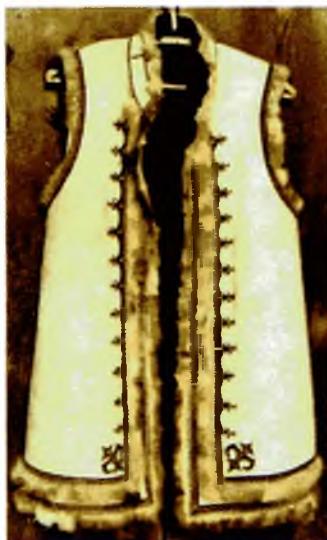
У вільний час подивітесь славнозвісну кінокомедію «Весілля в Малинівці». Зберіть інформацію про сучасний фестиваль весільних традицій, що започатковано в Малинівці, селі Чугуївського району на Харківщині.

4

ПРИКРАШАЄМО ПОБУТ

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО

Знародними звичаями й традиціями пов'язані вироби декоративно-ужиткового мистецтва. Упродовж віків сформувалися різноманітні художні ремесла: різьблення по дереву та кістці, розпис, вишивка, вибійка, кераміка, літво, карбування, плетіння, витинання. Кращі зразки українського декоративно-ужиткового мистецтва різних регіонів увібрали у свої візерунки, форми й кольори все багатство людської душі і народного таланту.

Весільна полька
із тхорами

Декоративна ваза

Олександр Саєнко.
Декоративна таріль

Леонід Товстуха.
Гобелен

Український килим

Традиційне мистецтво *витинанки* — вирізування з паперу візерунків з чіткими лініями, нині доповнюється технікою *вириванки* з вільними краями.

Ольга Шинкаренко. Витинанка та вириванка

Віртуальна екскурсія

ОПІШНЯНСЬКА КЕРАМОІКА

У старовинному козацькому містечку Опішня на Полтавщині існує унікальний Національний музей-заповідник українського гончарства. Здавна більшість населення Опішні займалося виробництвом керамічного посуду, насамперед своєрідних декоративних глеків. Сучасні опішнянські вироби зберегли й збагатили різноманіття керамічних форм. Це посуд — горщики, глечики, миски, дзбанки, куманці, барильця — димлений або розписаний переважно рослинним орнаментом. Також фігурний посуд із стилізованими зображеннями тварин та дрібна скульптура. Фігурки левів, баранців, биків тощо зліплені з гончарних деталей і розписані або оздоблені фактурним ліпним декором і кольоровими поливами. Щоб відродити традиції, було створено перший в Україні спеціалізований навчальний мистецький заклад «Колегіум мистецтв у Опішні».

Завітайте до Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному:

www.opishne-museum.gov.ua

Прикрашаючи орнаментами будь-яку річ, майстер використовував своєрідну прадавню мову — символи сонця, землі, родючості. Орнаментальне оздоблення залежить від призначення виробу. На меблях, посуді, тканинах, шпалерах, одязі, прикрасах, іграшках тощо орнамент розташовують по-різному.

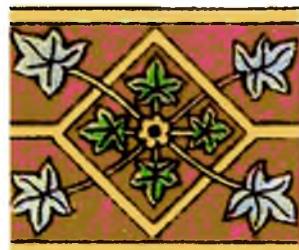
Найуживаніший орнамент — *стрічковий*. Зазвичай його можна було побачити на розписаних стінах і печах у сільській хаті. Такими орнаментальними стрічками прикрашали край глечиків та іншого посуду. Кайма на вишитих рушниках і сорочках — це теж стрічковий орнамент.

Орнамент може заповнювати поверхню виробу народних майстрів суцільним візерунком, мов сіткою. Такий неперервний орнамент застосовують в оздобленні тканин, шпалер, килимів і називають *сітчастим*.

Сітчастий і стрічкові орнаменти

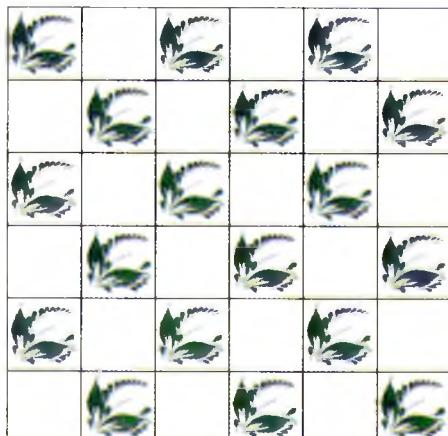
Орнамент у *замкненій формі* — квадраті, крузі, трикутнику, прямокутнику — зазвичай розміщують навколо центра.

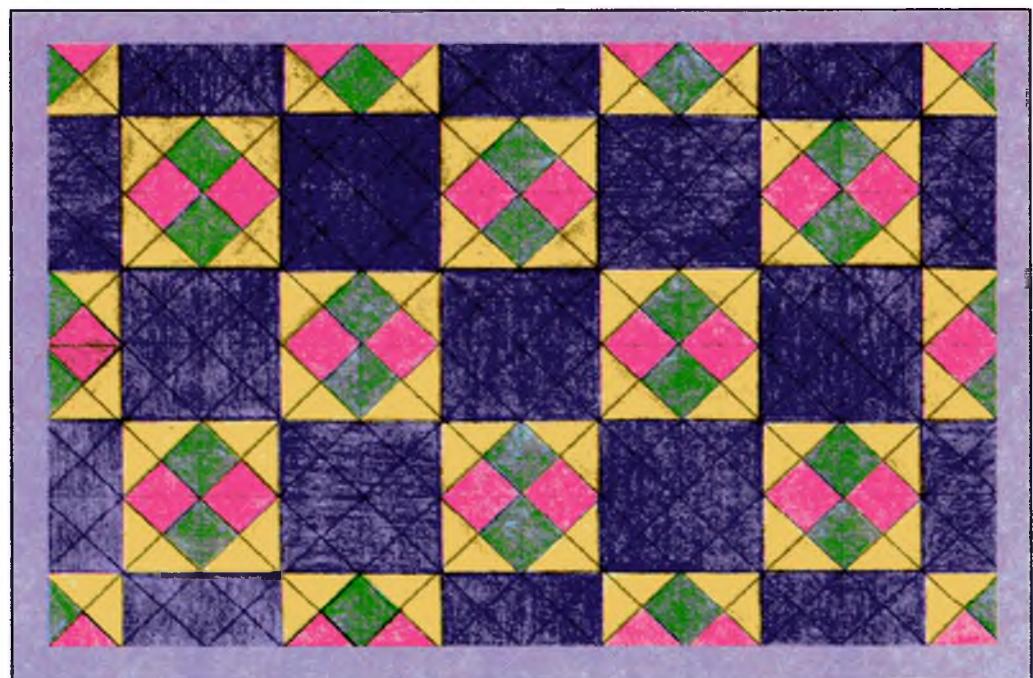
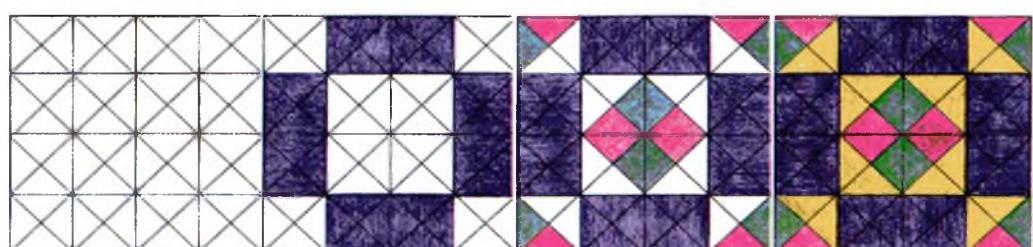
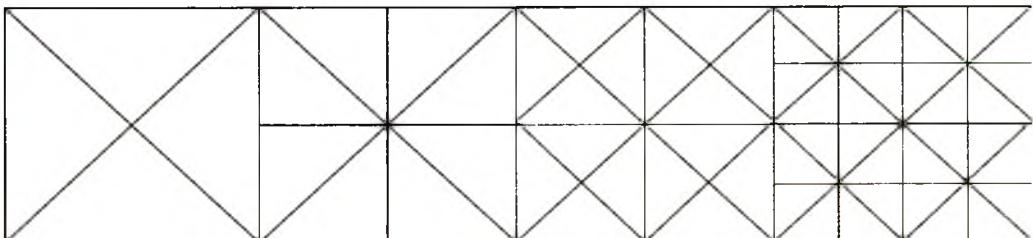
Виконайте орнаментальне оздоблення виробу за одним із варіантів: у квадраті — для хустини або у прямокутнику — для ковдри.

Варіант 1 — хустина (гуаш)

Варіант 2 – ковдра (кольорові олівці)

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Декоративно-ужиткове мистецтво — різновид декоративного мистецтва, пов'язаний із створенням та художнім оформленням побутових виробів.

СИМВОЛІКА ПІСАНКИ

Розписування писанок — дуже давнє ремесло. Воно пов'язано з культом яйця, яке в українців, як і у багатьох інших народів,уважалося джерелом життя. Декорована писанка є символом миру, добробуту, родинного щастя. Для її виготовлення використовувалися природні саморобні барвники. Кольори писанок добиралися не лише заради краси, а мали символічне походження. Жовтий — це колір сонця, світла, багатства. Червоний — кров, символізує небесний вогонь, радість життя. Зелений означав весняне пробудження природи; блакитний — небо, повітря, воду; коричневий — плодочу матір-землю. Чорний колір — це колір ночі, таємничого потойбічного світу. Білий — символ вирю, чистоти. Магічні рисунки, на яких зображувалися сонце, вода, рослини, тварини, птахи, риби тощо, були стилізованими, тобто спрощеними.

- 1. Назвіть види декоративно-ужиткового мистецтва, найпоширеніші в українській народній творчості.
2. Які традиційні форми виготовляють опішнянські майстри кераміки?
3. Визначте види орнаментів на зразках, уміщених у підручнику.
4. Об'єднайте загальною назвою слова: *вишивка, кераміка, літво*.
5. Уже кілька років на Вінниччині втілюється мистецький проект «Мальованая хата». Розробіть орнаменти, якими ви б хотіли прикрасити будинки на вашій вулиці.

Мистецький проект «Декоративно-ужиткове мистецтво нашого краю». Розподіліть підтеми дослідження за видами мистецтва. Об'єднайтесь у пари, міні-групи за інтересами. На завершення проекту організуйте загальношкільну виставку.

5

ЧАРІВНІ ВІЗЕРУНКИ

НАРОДНІ ТАНЦІ

Як і пісні, запальні чи граціозні народні танці різняться між собою залежно від країни, де вони народилися. Та об'єднує їх ритм, завдяки якому розкривається багатий емоційний світ людини.

Найвідомішим українським танцем вважається *гопак* (від вигуку «гоп», який звучав під час виконання). Цей веселий запальний танок — своєрідне змагання між танцюристами у виконанні складних рухів. *Козачок* — веселий рухливий парний танець, що виник у середовищі козаків. Виконавці також ніби змагаються між собою в танцювальній майстерності.

З чим пов'язані назви українських танців? *Зірка* та *кривий танець* — з формою виконання; *козак* і *чумак* — з виконавцями; *бондар*, *коваль*, *шевчик* — із професією; *гуцулки* й *коломийки* — з місцевістю їх побутування.

Козачок

Коломийки

Ілля Рєпін. Гопак

Михайлло Романишин. Свято (аркан)

Виконайте одну з українських народних пісень танцювального характеру (соло або в парах). Доберіть відповідні рухи, ритмічний супровід.

Кожний народ має свої танці, які є своєрідною візитівкою країни. Так, до найвідоміших польських танців належать *полонез*, *мазурка*, *краков'як*.

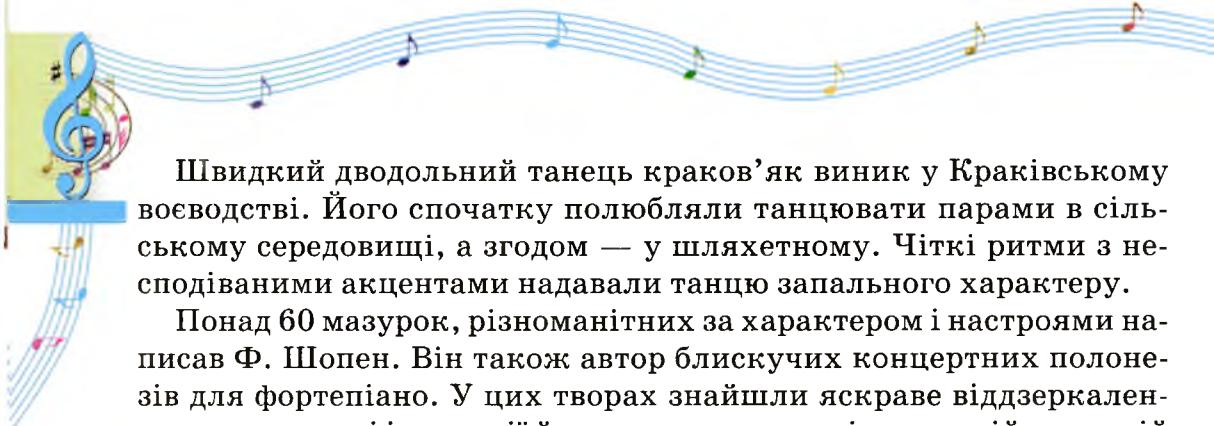

Польські народні танці:

- 1 — полонез;
- 2 — мазурка;
- 3 — краков'як

Полонез (*від франц.* — «польський») — повільний танець-марш давнього походження. Поступово він із суто народного перетворився на аристократичний, парадний. Завдяки урочистому характеру музики полонезу випала честь відкривати бали й налаштовувати присутніх на піднесену атмосферу свята.

Мазурка (*від назви однієї з місцевостей Польщі Мазовії*) — парний тридольний танець з оригінальним загостреним ритмом, який дещо нагадує вальс. Він набув поширення і як веселий селянський танок, і як граційний бальний.

Швидкий дводольний танець краков'як виник у Krakівському воєводстві. Його спочатку полюбляли танцювати парами в сільському середовищі, а згодом — у шляхетному. Чіткі ритми з несподіваними акцентами надавали танцю запального характеру.

Понад 60 мазурок, різноманітних за характером і настроїми написав Ф. Шопен. Він також автор близьких концертних полонезів для фортепіано. У цих творах знайшли яскраве відображення танцювальні інтонації й ритми, притаманні польській народній музиці.

Фридерік Шопен. «Мазурка» № 50, Полонез Ля мажор, Краков'як. «Велике концертне рондо» для фортепіано з оркестром.

Який із прослуханих танців нагадує урочисту святкову ходу?

Проаналізуйте форму рондо за схемою (ABA'CABA'):

Портрет митця

Фридерік Шопен (1810—1849) — найвидатніший польський композитор і піаніст. Народився в Желязовій Волі поблизу Варшави в родині вчителя французької мови. Хлопчик із раннього дитинства вражав оточуючих надзвичайною музичною обдарованістю і вразливістю. Він захоплювався польськими народними піснями й танцями. Показовою є фраза з дитячого привітання батьку на День народження: «Легше мені писати ноти, ніж літери». Ще в юності Фридерік покинув Польщу й оселився в Парижі. Тут він здобув славу «поета фортепіано», тобто піаніста з оригінальною витонченою манерою гри, що відрізнялася від традиційної близької віртуозності музикантів-сучасників.

У спадщині композитора переважають високохудожні твори для фортепіано, які охоплюють велике коло жанрів: концерти, сонати, фантазії, балади, ноктурни, полонези, мазурки, прелюдії, скерцо, етюди.

Ф. Шопена поховано в Парижі, а його серце, як заповідав композитор, повернулося на батьківщину і покоїться в одному із соборів Варшави.

Пам'ятник
Шопену у Варшаві

Жвавий і веселий танець *полька* родом із Чехії. Проте він швидко набув популярності й став модним у багатьох країнах. Кожний із народів Європи вносив свої неповторні риси в його виконання, збагачуючи музику й рухи танцю. Польки писали чеські композитори А. Дворжак і Б. Сметана, а також знамениті батько й син Штрауси. Вважається, що назва цього танцю походить від слова «половина», бо танцівники виконували його, пересуваючися маленькими кроками по колу. Характерний елемент виконання польки — кружляння танцюристки під рукою партнера.

ЧЕСЬКА ПОЛЬКА

Народна пісня-танок

Жваво, грайливо

Хай на - ла - дять скрип - ки скри - па - лі,
хай під - ні - муть тру - би тру - ба - чі:
ни - ні буде свя - то на се - лі.
У та - нок пі - дуть ста - рі й ма - лі.

- Хай наладять скрипки скрипалі,
Хай піднімуть труби трубачі.
Нині буде свято на селі,
У танок підуть старі й малі.
- Хто не хоче з нами танçовать,
Перед ним не будемо впадать.
Самі тупнуть наші каблуки,
Самі в танок підуть чобітки.

Багато народних танців передбачають одночасний спів пісень танцівниками.

Російські народні танці: 1 — плясова; 2 — присядка; 3 — хоровод; 4 — кадриль

Російські танці поділяються на такі напрями, як плавні *хороводи*, запальні *плясові* та *кадриль*. Хороводи («Змійка» та ін.) танцівниці виконують у довгих сукнях — сарафанах і великих коронах на голові (кокошниках). Майже непомітними кроками, тримаючися за руки, вони ніби «плывуть» по колу або заплітають ланцюжки з різних фігур, мов плетуть мереживо. Ігрові хороводи відображають певний сюжет. У чоловічих танцях («Присядка», «Камаринська», «Танець з ложками») переважає молодецький запал, розмах. Кадриль (з франц. — *четири*) виконується зазвичай чотирма парами, які розташовуються навпроти, інколи за квадратами.

Надзвичайно темпераментними, різноманітними за ритмами і мелодіями є іспанські народні танці. Вони супроводжуються грою на гітарі, характерним клацанням кастаньєт. Зокрема, у швидкому й колоритному *фламенко*. Експресивні рухи рук, гучні плескання пальцями чи

Фламенко

долонями, стукіт підборів, що відбивають ритм, — це своєрідний діалог танцівників, які «розповідають» про свої почуття. Ще одна ознака танцю — гра танцівниці з подолом своєї сукні, прикрашеної пишними воланами, інколи — застосування шалі або віяла.

Більшості народних танців притаманні мелодії, що легко запам'ятовуються, чіткі ритми, прості музичні форми, які складаються з двох або трьох частин.

Віртуальна екскурсія

У «КРАЇНІ МРІЙ»

У столиці України вже не перший рік відбувається етнічний фестиваль «Країна мрій», що об'єднує концерти фольклорних музичних колективів з різних країн світу, виставки народного мистецтва, майстер-класи народних ремесел, ігор і танців.

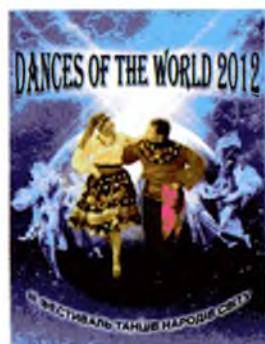
Запрошуємо до участі в етнічному фестивалі «Країна мрій»:
<http://www.krainamriy.com/>

1. Назвіть, які ви знаєте танці народів світу.
2. Використовуючи подані ілюстрації, розкажіть про танцювальні костюми різних народів.
3. Охарактеризуйте національні особливості українських танців.
4. Визначте місто (Варшава, Люблін, Krakів), від якого походить назва одного відомого польського народного танцю. Пригадайте, у яких кінофільмах чи мультфільмах бали відкривалися урочистим полонезом.

Мистецький проект. Виконайте колективний проект «Танці народів світу» (робота у групах). Самостійно ознайомтеся з відеозаписами танців народів світу й підготуйте цикл «національних» презентацій танців — українських, польських, російських, іспанських тощо.

ЧАРІВНІ ВІЗЕРУНКИ

ТРАДИЦІЙ НАРОДНОГО МАЛЮВАННЯ

Різновидом народного мистецтва, популярним способом декоративного оздоблення предметів побуту та житла є народний розпис. Здавна українці розмальовували печі в хатах, скрині, посуд. Пізніше виникло станкове малювання, вже не пов'язане із побутом, зокрема славнозвісний петриківський розпис, розпис на склі.

Петриківський декоративний розпис виник у дивовижному за красою і щедрістю природи степовому краї, у селі Петриківці на Дніпропетровщині. Сюди здавна з'їжджалися на ярмарок, щоб придбати дерев'яний і керамічний посуд, скрині, музичні інструменти, прикрашені рослинними орнаментами і візерунками, яскравими фантастичними квітами й плодами, ажурним листям. Вони утворювали симетричні («вазон», «буquet») або асиметричні («гілочка») композиції; використовували образи птахів і тварин.

Удивляючись у соковитий за кольором малюнок народних художників, ми ніби відчуваємо аромат трав, квітів, ягід. Мов за помахом руки майстра-чарівника розпускаються дивовижні квіти, палають стиглі кетяги калини, злітають чарівні птахи та мандрують дивовижні звірі.

Олена Дзень. Триптих «Свято врожаю» (петриківський розпис)

Українські традиції народного малювання передавались із покоління в покоління; збагачувалися сюжети та прийоми. Поступово на основі традицій народного малярства сформувалося професійне мистецтво. До видатних майстрів традиційного українського живопису належать Г. Собачко-Шостак, К. Білокур, М. Приймаченко, М. Тимченко. Картини відомих українських народних майстрів вражають оригінальністю відтворення довкілля, буйством фантазії, багатством палітри. Творити красу, творити для людей — у цьому бачили вони сенс свого життя.

Унікальним композиціям народної майстрині Ганни Собачко-Шостак притаманне віртуозне володіння лінією, ритмом, кольором. Вони навіяні прадавніми мотивами й водночас співзвучні сьогоденню.

Декоративні роботи Ганни Собачко-Шостак

Роздивіться композиції Г. Собачко-Шостак і зробіть висновок: композиції майстрині — динамічні чи статичні? Розкажіть, які почуття у вас викликають ці дивовижні квіти.

Яскрава індивідуальність притаманна творчості Катерини Білокур із села Богданівка на Полтавщині, яскравій представниці «українського наївного мистецтва». В основному художниця малювала квіти, нерідко поєднувала в одній картині весняній осінні. Окрім квітів, у спадщині є пейзажі та портрети. Три картини Білокур — «Цар-Колос», «Берізка» і «Колгоспне поле» — були включені до експозиції Міжнародної виставки в Парижі (1954). Тут їх побачив видатний іспанський художник Пабло Пікассо. Він був у захваті: «Якби ми мали художницю такого рівня майстерності, то змусили б заговорити про неї цілий світ!»

1

2

Картини Катерини Білокур:

1 — «Колгоспне поле»; 2 — «Квіти на блакитному тлі»

Які кольорові поєднання використовує художниця для створення у своїх картинах різних настроїв?

Поміркуйте: у чому полягає оригінальність композицій К. Білокур?

В основі творчості народної художниці Марії Приймаченко присутнє оригінальне відчуття природи і світу загалом. Вона з дитинства постійно вчилася у рідній поліській природі. При спогляданні її картин перед очима постає дивовижний світ звірів, фантастичних істот, птахів, квітів. Народжені творчою уявою геніальної художниці, вони глибоко споріднені з традиціями українського народного мистецтва. На думку дослідників, Марія Приймаченко дивовижно

об'єднала у своїй творчості малюнок і живопис: це і живописна графіка, і графічний живопис. Художниця мріяла: «От якби зібрали з усієї України народних майстрів, що за дива витворили б — цвіт би не лише садами Київ. Будинки б сміялися до людей...»

1

2

Картини Марії Приймаченко: 1 — «Гості у лева»; 2 — «Соняшники з бджолами»

Як, на вашу думку, майстриня досягає відчуття яскравого «сонячного»звучання кольорів у квітковій композиції? Як застосовує ритм?

Охарактеризуйте поєднання пластики ліній і форм у зображені птахів і тварин.

Народна художниця України Марфа Тимченко стала першим в Україні лауреатом премії ім. Катерини Білокур.

Майстриня свято зберігала і плідно розвивала традиції народного мистецтва, збагачуючи їх здобутками професійної школи декоративного живопису. В основі її творчості — глибинний зв'язок з мистецтвом її рідного села — Петриківки. У спадщині художниці можна спостерігати безкінечні варіації петриківських мотивів. Квіти і птахи ніби оживають в її оригінальних композиціях, виконаних на папері, картоні, полотні, порцеляні.

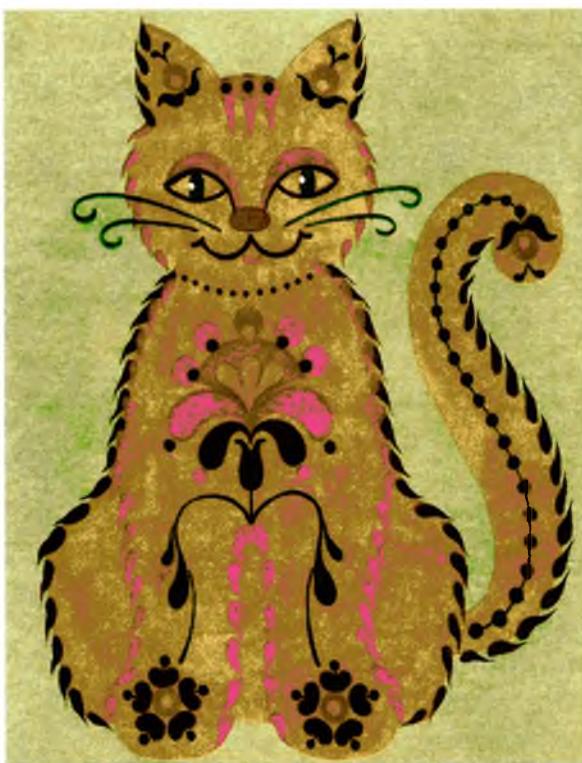
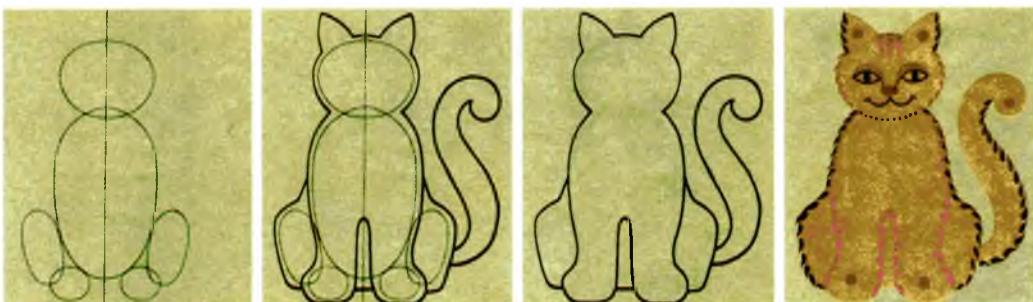
Марфа Тимченко. Птах на гілці

Охарактеризуйте малюнок М. Тимченко (композиційне та кольорове рішення, ритм, манеру виконання).

Намалуйте композицію «Кіт Баюн». Передайте в образі котика своє емоційне ставлення до домашнього улюблена. У декоруванні тваринки використайте прийоми стилізації та традицій українського народного малювання. Поміркуйте, які вироби можна прикрасити цим малюном.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Асиметрія — відсутність симетрії.

Симетрія — розміщення однакових частин цілого щодо центру, середини.

Українське народне мистецтво набули широкого визнання у світі. У його образах містяться символи чарівної природи, доброта і щедрість душі українського народу. Досвід народних майстрів часто використовується в сучасних дизайнерських розробках. Спадщина народних художників України посідає одне з найпочесніших місць серед визначних світових майстрів «наївного» малярства.

Віртуальна екскурсія

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА

Національний музей українського народного декоративного мистецтва — один із найбільших художніх музеїв України.

Колекція музею була започаткована в 1899 р. як одна із складових збірки новоутвореного Міського музею старожитностей і мистецтв, перейменованого в 1904 р. у Київський художньо-промисловий і науковий музей. Нині музею збірку складають понад 75 тис. творів традиційного народного та професійного декоративного мистецтва України від XV ст. до наших днів.

Завітайте до Національного музею українського народного декоративного мистецтва: <http://www.mundm.kiev.ua/>

1. Назвіть народних майстрів українського малярства, які вам відомі.
 2. Як ви розумієте слова «петриківський розпис»? Звідки черпали насагу майстри петриківського розпису?
 3. Пригадайте відомі вам елементи петриківського розпису («зернятко», «бігунець», «колосочки», «цибулька», «листя», «ягідка») і знайдіть їх на поданих у підручнику зразках.
 4. Порівняйте застосування симетрії та асиметрії в живописних композиціях і формах музичних творів (двоочастинна, тричастинна).
 5. Поясніть на прикладі живопису, як відбувається поєднання народного і професійного мистецтва.
 6. Проведіть самостійне порівняльне дослідження на тему «наївне малярство» на матеріалі спадщини українських митців і відомих зарубіжних художників Анрі Руссо (Франція) та Ніко Піросмані (Грузія).
- Колективна робота.** Роздивіться зразок сучасного українського одягу, виконаний за мотивами творчості Марії Приймаченко. Проведіть дискусію «У чому полягає самобутність української моди?».

6

ЗОЛОТИ РУКИ МАЙСТРІВ

НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Народні майстри створювали та- кож різні за формою музичні ін- струменти з природних матеріалів — дерева, шкіри, металу. Готові вироби прикрашали орнаментальними візе- рунками.

Інструменти багатьох країн світу часто подібні. Візьмемо, наприклад, шотландський духовий інструмент — *волинку*. В Україні та Польщі її називають «козою». Чому? Тому що вона зроблена у вигляді своєрідного мішка з козиної шкіри. Повітря з нього виходить крізь спеціальні отвори.

Стародавня *кобза* — улюблений інструмент українських кобзарів — була попередницею бандури.

 Чи знаєте ви, які твори виконували кобзарі? Що вони оспівували?

Як народний інструмент починала своє музичне життя королева струн- них — *скрипка*. *Гітара*, що народи- лася в Іспанії, здобула популярність у всьому світі. А колись поши- рений народний італійський інструмент — *мандоліна* (поступово майже вийшов з ужитку).

Оркестр українських народних інструментів складається зі скрипок, домр, бандур, цимбалів, баянів, духових та ударних інструмен- тів. Народні оркестири інших країн надзвичайно різноманітні за скла- дом. І це зрозуміло — адже кожен народ самобутній і неповторний.

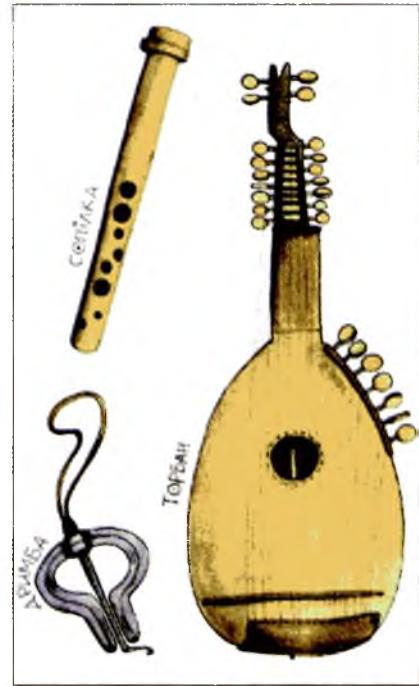
Професійні композитори у своїх творах використовують різно- барвне звучання багатьох народних інструментів.

Українська музика у виконанні оркестру народних інструментів. **Микола Лисенко. «Думка-Шумка».**

Спробуйте визначити, які інструменти звучать в оркестрі. Які народні інструменти імітує М. Лисенко у фортепіанному творі?

Марися Рудська.

Листівка із серії «Українські народні музичні інструменти»

КОБЗАРСЬКА СЛАВА

Вірші О. Вовненко

Музика В. Лепешка

Ti слу - хав коб - за - ря, ty чув йо - го пе - чаль, що
 піс - не - ю ли - ла - ся із - під струн. Го -
 рі - ла, як зо - ря, і ся - я - ла, як жар, ви -
 со - ка слा - ва коб - за - ре - вих дум.
 Пр.: Сла - ва, слा - ва, слा - ва, слा - ва,

- 1.** Ти слухав кобзаря, ти чув його печаль,
 Що піснею лилася із-під струн.
 Горіла, як зоря, і сяяла, як жар,
 Висока слава кобзаревих дум.

Прислів.

Слава, слава, слава, слава,
 слава кобзаревих дум.

- 2.** Блищиць, немов кришталь,
 Дзвенить в усіх серцях,
 Відлунюється в співі солов'їв
 Великим Кобзарем оспівана в віках,
 Чарівна мова рідної землі.

Прислів:

Мова, мова, мова, мова рідної землі.

Марина Михайлошина.
Кобзар

1. Складіть перелік українських народних музичних інструментів для серії поштових листівок. Дізнайтеся більше про їх звучання.
 2. Уявіть, яку музику слухає хлопчик на картині М. Михайлошиної. Спробуйте описати звучання зображеного інструмента.
 3. Назвіть склад оркестру українських народних інструментів.
- Мистецький проект** «Музичні інструменти українського народу». Оберіть один із інструментів для індивідуального дослідження.

ЗОЛОТИ РУКИ МАЙСТРІВ

НАРОДНА ИГРАШКА

Витворами народних майстрів декоративно-ужиткового мистецтва здавна були іграшки. Їх виготовляли з природних матеріалів — горіхів, моху, трави, качанів капусти, кукурудзи, навіть із тіста або сиру. Найчастіше застосовували дерево і глину. На Полтавщині набули поширення керамічні іграшки, на Гуцульщині — дерев'яні, на Поліссі — солом'яні, а в Карпатах — навіть незвичайні єстівні «коники» та «баранці», зроблені з сиру.

Іграшки довго сприймалися як обереги. Так, баран означав щастя, ведмідь — багатство, собака та кінь — охорону та допомогу, а лев утілював силу й могутність. Вони часто «оживали», ставали героями народних казок, обрядів, ігор і забав, що супроводжувалися піснями й танцями.

Пригадайте, героїнею якої дитячої опери стала Лисичка-Сестричка. У яких піснях найчастіше згадується Котик-Воркотик?

Найулюбленішою іграшкою дитини завжди була лялька. Традиційну українську ляльку-берегиню виготовляли із соломи або тканини.

Ляльки-мотанки з колекції
Національного музею іграшок

Російські красуні —
ляльки-матрьошки

Знаменита російська дерев'яна лялька — матрьошка мала японського двійника — веселого дідуся. У Японії, до речі, здавна проводяться свята-виставки ляльок, де поряд із ляльками демонструються іграшкові меблі, посуд, музичні інструменти, зброя.

На святі ляльок у Японії

Для допитливих

ДЛЯ МАЛЕНЬКИХ МУЗИКАНТІВ

У багатьох народів світу популярними є дитячі іграшкові музичні інструменти: сопілочки, тріскачки, бубонці, дзвоники, дерев'яні ложки. Побутують іграшки-тваринки, що грають на барабанчиках чи тарілочках. Відомі своєю красою та вигадливістю німецькі й австрійські музичні скриньки з ляльками, що відтворюють популярні мелодії.

В Україні найпоширенішою серед музичних іграшок є глиняний свистунець. Його зазвичай виготовляють в образі диво-птаха, який співає подібно соловейку.

Образ якої пташки оспівує М. Леонтович у знаменитому «Щедрику»?

Колективна робота. Створіть композицію «Сорочинський ярмарок» (пластилін). Намагайтесь передати характер кожного персонажа. Придумайте їм імена. Поміркуйте, кого ви хотіли б додати до цієї веселої ярмаркової кампанії.

Віртуальна екскурсія

ДЕРЖАВНИЙ МУЗЕЙ ІГРАШКИ

Державний музей іграшки, що розташовано в Києві, розповідає про історію промислової іграшки, українські народні іграшки та демонструє авторські роботи.

Колекція музею поповнювалася протягом 70 років, її розміри досягли 15 тисяч експонатів. У музеї іграшки діють три постійні виставки. Перша — «Історія іграшки», друга — «Українська народна іграшка». Третя експозиція — це експонати, які абсолютно відрізняються від промислових та народних іграшок, в основному це авторські роботи.

Дізнатися більше про експозицію Державного музею іграшки ви зможете за допомогою сайта:

http://kievtown.net/ukr/kiev_museums/toys_museum.html

1. До якого виду мистецтва належить іграшка?
2. Які матеріали використовують народні майстри для виготовлення іграшок?
3. Розкажіть про народні іграшки, поширені в Україні.
4. Порівняйте іграшки різних народів світу. Що в них є спільного, а що відмінне?
5. Поцікавтесь у дідусів і бабусь, які народні іграшки побутували в родах іхнього рідного краю.

Підготуйте виставку-презентацію «Мої улюблені іграшки».

МИСТЕЦЬКИЙ ДИВОСВІТ

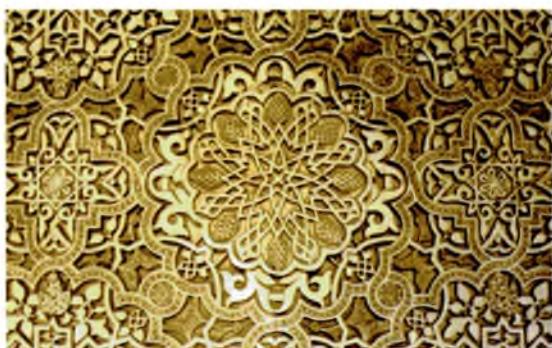
СХІДНІ МЕЛОДІЇ

Арабеска... Яке цікаве й загадкове слово! У ньому відчувається аромат східних садів, в уяві постають мінливий блиск коштовностей і головне — примхливі візерунки чарівних східних орнаментів. Арабеска втілює уялення людини про безкінечність світу.

Німецький композитор Р. Шуман спробував «намалювати» східні орнаменти музичними засобами. Одна з його п'ес для фортепіано так і називається — «Арабески». Її плавні рухливі мелодії примхливо переплітаються, ніби нескінченні живописні візерунки. Щоб передати безперервність руху в музиці, композитор використав форму рондо з характерними для неї повторами основної теми й чергуванням контрастних епізодів.

 Роберт Шуман. «Арабески».

 Поміркуйте, чи вдалося автору створити арабеску музичною мовою? Як змінюється ритм у різних частинах твору? Спробуйте створити графічну схему форми рондо.

Східні арабески

Українські писанки

Сучасний український композитор Леся Дичко створила багато музичних творів, пов'язаних з образотворчим мистецтвом.

 Леся Дичко. «Українські писанки».

 Чи схожа ця музика на орнамент? Порівняйте музику п'ес «Арабески» та «Українські писанки». Якому з двох орнаментів, зображених на ілюстраціях, відповідають мелодії творів Р. Шумана і Л. Дичко? Пригадайте, які твори цих композиторів ви слухали в початковій школі.

До сімейства східних танців належить арабський танець із розвинутою системою мови жестів. Жінки-танцівниці зазвичай одягнуті в яскраві блискучі костюми (шаровари або широкі шовкові спідниці, шарфи або шалі), використовують спеціальні атрибути (глек, бубен, єгипетський барабан).

Пісні й танці народів Сходу, як і фольклор українців та інших народів, відображали природні стихії, світосприймання людей. Чезрь музику і танець вони намагалися передати гармонію Всесвіту. Мелодії східних пісень зазвичай плавні, наспівні. Характерна особливість східних танців — рухливість переважно верхніх частин тіла (рук і пальців, плечей, голови) і водночас більша статичність ніг, порівняно з європейськими танцювальними традиціями. Багато танців виконуються з атрибутами: віялами, парасольками, паличками, барабанами. Нерідко в чоловічі танці вводяться елементи акробатики, бойових мистецтв.

З-поміж багатьох різновидів танцювального мистецтва Сходу найбільшої популярності набули танці Індії. Навіть слово «музика» індійською означає «єдність співу, інструментальної музики і танцю». Музика Індії — це оригінальний синтез мистецтв, самобутня гармонія танцювальних рухів і співу. Мелодіям пісень-танців притаманна імпровізаційність. При сприйманні здається, що це мистецтво створюється на наших очах.

Індійські танці

Фабіо Фаббі. Арабська танцівниця

КУММІ

Індійський народний танець

Ну-мо, дів-ча - та, до гур-ту зби-рай-мо-ся, та-но-к наш Кум-мі поч-
нем тан - цю - вать. Тай всім по - ка - же - мо,
як ми у - мі - є - мо і ве - се - ли-ти - ся, і пра-цю-вать.

1. Ну-мо, дівчата, до гурту збираймося,
Танок наш Куммі почнем танцювати.
Та й всім покажемо, як ми уміємо
І веселитися, і працювати.
2. Ось до ріки нахилилась дівчина,
Воду у глек набирає вона.
Вправно і легко працює дівчиночка,
Краще її робітниці нема.

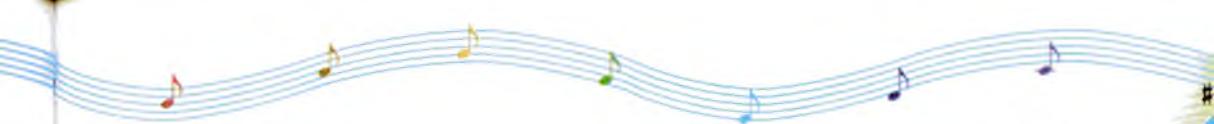

Охарактеризуйте характер мелодії пісні. Створіть власний пластичний супровід до пісні. Придумайте додаткові куплети про різні вміння дівчат. Виконуючи пісню, змінюйте темп, динаміку. Спробуйте передати нюанси настрою кожного куплету пісні, уявляючи їх у різній кольоровій гамі відповідно до поетичного тексту.

Танцюючий Шива

Танцу індуси надавали магічного значення. Навіть своїх богів вони зображували танцюючими. Наприклад, танцюючого Шиву — в русі з кількомаарами рук. Для індійського танцю характерний свій стиль: ноги виконавців майже не рухаються, а рухами голови, виразом обличчя, зокрема очей і губ, жестами рук (особливими знаками — «мудра») танцівники «розвідають» певний зміст, який треба вміти розшифрувати. Саме у давнину виникла система класично-го індійського танцю, основи якої збереглися і дотепер.

При індійських храмах зазвичай були танцівниці, які присвячували своє життя служінню богам. Їх називали *баядérками*. Про долю однієї з них австрійський композитор Людвіг Мінкус і створив балет «Баядерка».

Індійський народний танець.

Людвіг Мінкус. Індійський танець з балету «Баядерка».

Порівняйте композиторську версію танцю з фольклорними зразками.

Сцена з балету «Баядерка»

Віртуальна екскурсія

НА БАЛЕТІ «БЯДЕРКА»

Завітайте до Національного театру опери й балету в Києві. Відомий балетмейстер Наталія Макарова і художній керівник проекту Денис Матвієнко поставили на сцені українського театру балет Л. Мінкуса «Баядерка».

Про репертуар Національної опери України ви зможете дізнатися за допомогою сайту: <http://www.opera.com.ua/>

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Пластична інтонація — вираження почуттів за допомогою рухів, жестів, міміки.

ІМПРОВІЗАЦІЯ (з лат. — непередбачений, раптовий)

Музикування без попередньої підготовки

Гра актора, який під час виконання ролі доповнює її, вносить певні зміни

Малювання без попередньої підготовки

- Що нового ви дізналися про східні пісні й танці?
- У чому полягають особливості танців Індії?
- Самостійно віднайдіть і прослухайте арабський танець Михайла Глінки з опери «Руслан і Людмила», «Арабески» Клода Дебюсса й Анатолія Лядова, інші музичні твори східної тематики.

Пластична гра-конкурс «Загадковий танець» (*робота в групах*).

Перша група — «танцюристи» (відтворюють рухи східних танців під музичну). Друга — «коментатори» (визначають і коментують зміст танцювальних рухів, їх національні особливості). Третя — «журі» (оцінюють пластичну майстерність виконавців, точність передання змісту, виразність рухів).

7

МИСТЕЦЬКИЙ ДИВОСВІТ

ЧАРІВНІ АРАБЕСКИ

Арабескою, або арабською в'яззю, називають і традиційні східні орнаменти. У них гармонійно поєднуються рослинні та геометричні мотиви. Арабески часто ставали окрасою східних побутових речей, використовувалися в рельєфах архітектурних споруд, книжкових мініатюрах, на керамічних виробах, килимах, у декорі одягу і прикрас.

Арабеска будується на повторенні одного або кількох фрагментів візерунка. Нескінченість його руху, що протікає в певному ритмі, можна зупинити або продовжити у будь-якій точці без порушення цілісності. Такий орнамент виключає тло, тому що один візерунок безперервно вписується в інший.

Пригадайте, що таке орнамент. Які види орнаменту ви знаєте?

Як називають вид орнаменту, в якому використані стилізовані квіти, листя, ягоди, гілки? Які мотиви характерні для геометричного орнаменту? Зверніть увагу на особливості орнаментів, зображеніх на ілюстраціях.

Східний орнамент схожий зі старослов'янським — *в'яззю*. Його елементи неначе перев'язані між собою стрічкою в одне ціле. Орнамент — ніби розповідь казкаря, який поєднує в переказах та легендах окремі сюжети і теми. Рослинні мотиви, розташовані довкола хвилеподібної лінії, утворюють *бігунок*, характерний для українського орнаменту. Такий візерунок в'ється, мов стежинка, струмок, чи річка, що «біжать» серед лісу, поміж пагорбів.

Порівняйте східний та український орнаменти. Які мотиви в них переважають? Що є спільного та відмінного між ними?

Створіть ескізи мотивів арабесок для прикрашання східного килима, посуду, одягу (графічні матеріали).

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

АРАБЕСКА (від італ. — арабський)

Невелика інструментальна п'єса, зазвичай для фортепіано, з візерунчастим мелодійним малюнком, схожим на «мереживо»

Складний орнамент з геометричних і стилізованих рослинних візерунків, за східними мотивами

- Охарактеризуйте художні особливості арабески. Чи можна назвати «арабескою» українські орнаменти? Поясніть.
 - Подивітесь на сайтах Інтернету зразки виконання східних танців, зверніть увагу на характерні деталі та орнаментальне оздоблення костюмів східних красунь.
 - Поміркуйте і обговоріть, чим схожі візерунки орнаментів і фігури танців.
 - Спробуйте утворити танцювальними рухами орнаментальну в'язь.
- Мистецький проект.** Організуйте міні-конкурс арабесок (музичних, танцювальних, декоративних). Придумайте сучасні костюми з використанням східних елементів.

8

МУЗИЧНІ ТА ГРАФІЧНІ ІНТОНАЦІЇ

ВОКАЛЬНА МУЗИКА

Між музичним і образотворчим мистецтвом можна знайти різноманітні зв'язки. Адже твори мистецтва — кожний своєю мовою — відображають навколошній світ, настрої, емоції. Почуття й переживання людина може виявляти через спів. Музика, що виконується голосом, називається *вокальною*.

Вона ніби «малює з натури», передаючи характерні мовленнєві *інтонації*: питальні, окличні тощо. Між словесною і музичною мовою існує багато спільногого. Саме завдяки інтонації ми передаємо різні емоційні стани. Емоції можна також відображати мімікою, жестами й рухами, як, наприклад, артисти в театрі, танцівники у балеті.

Хоча у музичну мову можна збагнути тільки завдяки інтонації, яка становить основу будь-якої *мелодії*, визначає її неповторний характер.

Розкажіть про вокальну музику за сюжетами картин. Яка музика виконується (героїчна, сатирична, лірична)? Свою розповідь почніть так: «У палаці знатного вельможі святкували день народження...».

Геррит ван Хонтхорст. Концерт

Жан-Антуан Ватто. Пісня кохання

Клод Віньон. Юний співак

У вокальній музиці твори зазвичай пишуть на віршовані тексти, але можуть співатися без слів, протягуючи голосний звук або склад. Спів без слів називається *вокалізом*.

Висловте будь-яку фразу з різними інтонаціями (журба, сумнів, не-задоволення). Створіть відповідні музичні інтонації. Рухами, жестами передайте різні емоційні стани.

Як і в образотворчому мистецтві, музичний твір має неповторний мелодійний і ритмічний рисунок. Мелодія, ніби лінія в малюнку, буває різною: хвилястою, ламаною, орнаментально прикрашеною. Від плавного, крокуючого чи стрибкоподібного руху залежить характер музики: грайливий чи рішучий.

За допомогою ілюстрацій розкажіть, які різновиди вокальної музики вам відомі. Яку вокальну музику вам подобається слухати найбільше?

СПІВАЮТЬ ДІТИ

Вірші Л. Гнатюка

Музика І. Кириліної

Спокійно

Vi - со - ку но - ту взяв тен - діт - ний го - ло - сок, і - ще не -
впев - не - но, а - ле так щи - ро. Злі - та - е но - та
чи - ста до зі - рок і всім ба - жа - е зла - го - ди і
ми - ру. Пр.: По - чуй - но, сві - те, спі - ва - ють
ді - ті. I хо - четь - ся ра - ді - ти в па -
літ - рі зву - ко - вій. Спі - ва - ють
ді - ти, і хо - четь - ся лю - би - ти, і хо - четь -
ся тво - ри - ти кра - су пла - не - ті всій.

1. Високу ноту взяв тендітний голосок
Іще невпевнено, але так щиро
Злітає нота щира до зірок
І всім бажає злагоди і миру.

Приспів:

По чуй - но, сві - те, спі - ва - ють ді - ти.
І хо - четь - ся ра - ді - ти в па - літ - рі зву - ко - вій.
Спі - ва - ють ді - ти, і хо - четь - ся лю - би - ти,
І хо - четь - ся твори - ти кра - су пла - не - ті всій.

- 2 Ти тільки слухай обережно, не поруш
Піано це тонке, аж до тремтіння.
Бо відкриваються пелюстки душ
З надією на такт і розуміння.

Приспів.

Рейнгольд Глієр. Концерт для голосу з оркестром (фрагменти).

Які образи виникають у вашій уяві?

Охарактеризуйте мелодію, добираючи відповідні слова:

бурхлива, трепетна, енергійна, плавна, зворушлива, впевнена, стрімка, стримана, вольова, граціозна, маршова, співуча.

Віртуальна екскурсія

НА КОНЦЕРТИ ДО ФІЛАРМОНІЇ

Національна філармонія України розпочала свою діяльність у далекому 1863 році. Сьогодні вона в центрі музичного життя України. Це — головний майданчик престижних міжнародних конкурсних змагань: молодих піаністів пам'яті Володимира Горовиця, вокалістів імені Бориса Гмірі, диригентів імені Степана Турчака, музичного конкурсу імені Миколи Лисенка.

З програмою концертів, а також тематикою абонементів ви можете ознайомитися, завітавши на її сайт: <http://www.filarmonia.com.ua/ua>

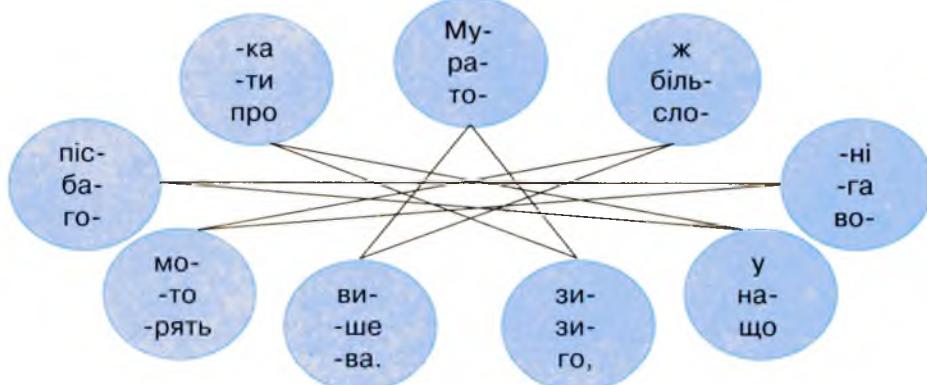
МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Вокаліз — спів без слів.

Мелодія — музична думка, виражена одноголосно.

- Що таке вокальна музика? Наведіть приклади.
- Порівняйте рисунок мелодії заспіву і приспіву в пісні І. Кириліної.
- Спробуйте передати рисунок мелодії своєї улюбленої пісні за допомогою ліній відповідного характеру (товсті — тонкі, плавні — ламані, довгі — короткі).
- Прочитайте зашифрований вислів видатного австрійського композитора Густава Малера. Поміркуйте над ним.

8

МУЗИЧНІ ТА ГРАФІЧНІ ІНТОНАЦІЇ

МЕЛОДІЯ ЛІНІЙ

У графіці художник втілює свій задум у рисунку за допомогою лінії. Це може бути швидка замальовка з натури, підготовча робота до творів живопису, скульптури чи архітектури, а також самостійна завершена графічна композиція. Рисунок виконують переважно на папері різними матеріалами та інструментами: вуглем, сангіною, олівцем, фломастером, пером, пензлем.

Лінія як основний засіб виразності в графіці буває прямою, кривою, хвилястою і ламаною, товстою і тонкою, ледь окресленою. Вона, як і слово, може «розмовляти», як і мелодія — передавати настрій зображеного.

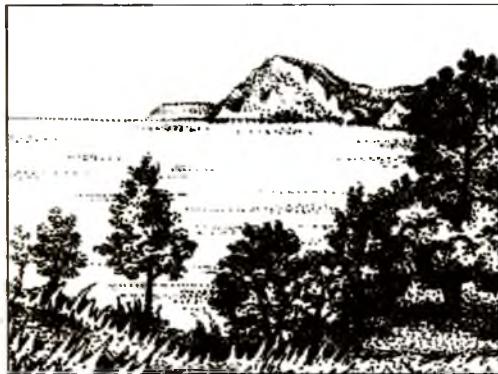
Розгляніть ілюстрації і поясніть, як засобами художньої виразності графіки (лінія, штрих, крапка, пляма) можна передати глибину простору, розмір і форму предметів, характер їх поверхні, динаміку явищ природи.

Лінія

Штрих

Крапка

Пляма

За способом виконання розрізняють такі види графіки: *оригінальна* — рисунок, виконаний художником власноруч в одному примірнику, та *друкована* — велика кількість зображень, виготовлена друкарським способом, наприклад *гравюра*.

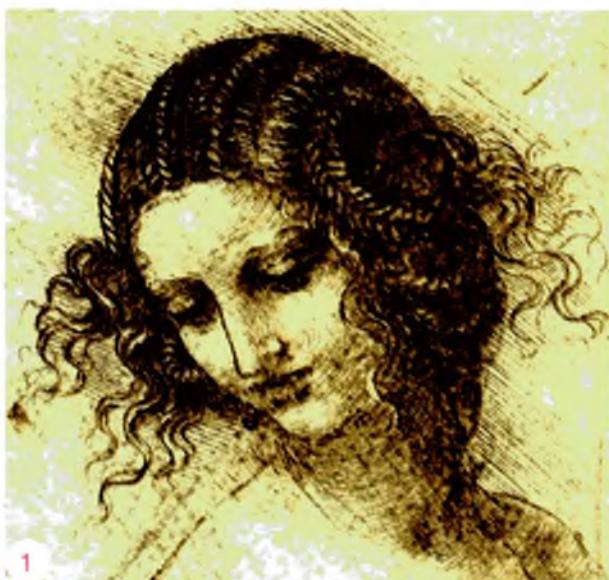

Пітер Пауль Рубенс.
Портрет сина

Тарас Шевченко.
Циганський табір (гравюра)

За призначенням графіку поділяють на *станкову* (самостійне зображення на аркуші, що не має прикладного призначення), *книжкову* (ілюстрація, обкладинка тощо), *газетно-журналльну* (карикатура, шарж), *промислову* (етикуети, поштова продукція, емблеми, грамоти, грошові знаки), а також *плакат* (рекламний, навчальний, сатиричний).

1

Станкова графіка:

1 — Леонардо да Вінчі. Рисунок голови

2 — Марія Тарасова. Родина

2

4

25.12.2010 КОПІЯ-1

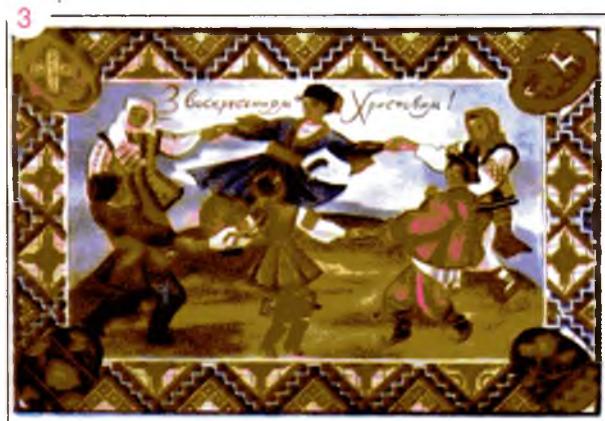
Зіма
зірки
заєць
Ззз

1

2

3

1 — Георгій Нарбут.
Сторінка з «Української абетки»
(книжкова графіка)

2 — Жан Ефель. Карикатура

3 — Святослав Гординський.
Великодня листівка

4 — конверт з марками
(промислова графіка)

5 — Марина Нагнибіда.
Більше часу книжці! (плакат)

Більше
часу книжці!

За допомогою ілюстрацій складіть таблицю «Види графіки». Доберіть власні приклади.

У графіці традиційно застосовували білий і чорний та зрідка — інші кольори. Проте сучасна графіка — різноманітна.

Яків Гніздовський. Вітер

Василь Лопата.
Ілюстрація до «Слова про Ігорів похід»

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Гравюра — твір, виконаний шляхом друкування з дошки, на якій попередньо вирізано або прошкрябано зображення.

Графіка — вид образотворчого мистецтва, основними засобами виразності якого є лінія, штрих, крапка і пляма.

1. Порівняйте особливості художньої мови графіки та вокальної мелодії.
2. Визначте характери ліній на ілюстраціях. Де зображена лінія — грайлива, іскриста, радісна? А де — рішуча, заклична, буюча?

3. Намалюйте за допомогою різних за характером ліній осінній буревій, тихий листопад, похмурий дощовий день.
4. Зіставте характер мелодій відомих вам пісень із характером ліній, які ви використали в роботі. Поясніть, у чому виявляється їх спорідненість.
5. Чи можна віднести до графічного мистецтва вуличні графіті? Обговоріть з однокласниками.

СПІВОЧІ ГОЛОСИ

Під час слухання вокальної музики ми сприймаємо одночасно красу поетичного слова, вокальної мелодії та її інструментального супроводу (акомпанементу). Проте саме забарвлення людського голосу надає вокальній музиці неповторності й чарівності.

За висотою співочі голоси розподіляють на *високі*, *середні* та *низькі*. Серед чоловічих — це *тенор*, *баритон* і *бас*. Серед жіночих — *сопрано*, *мецо-сопрано* і *контральто*. Високий дитячий голос називають *дискант*. Висота, сила, забарвлення голосу мають важливе значення для створення музичних образів. Тендітність і ніжність краще передає сопрано, а мужність і рішучість — бас або баритон.

Усесвітньо відомими співаками були Енріко Карузо (*тенор*), Федір Шаляпін (*бас*), Марія Каллас (*сопрано*), серед українських співаків — Соломія Крушельницька (*сопрано*), Анатолій Солов'яненко (*тенор*) та багато інших.

Спів відомих вокалістів (за вибором).

Кінофільми «Повернення Баттерфляй», «Каллас назавжди».

1 — Соломія КРУШЕЛЬНИЦЬКА; 2 — Федір ШАЛЯПІН;

3 — Марія КАЛЛАС; 4 — Анатолій СОЛОВ'ЯНЕНКО

Порівняйте співочі голоси (регистр, сила, дзвінкість, м'якість). Який із них підходить для створення образів: «воїн-переможець», «фея весни»?

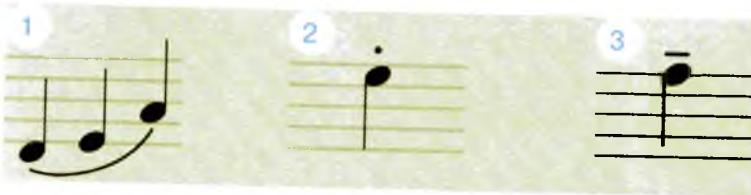
У вокальній музиці використовують різні способи співу. В одних творах мелодія проспівується плавно, в інших — уподоблюється до розмовної мови. Таке виконання називають *речитативом*.

Прочитайте вірш німецького поета XVIII ст. Людвіга Уланда. Ви, напевне, відчуєте особливу піднесеність змісту. Уявіть себе на сцені в концертному костюмі і виконайте вірш речитативом.

*Старий веде по струнах, і від його руки
Знялася прекрасна пісня, літає навколо.
Вступив юнацький голос, то Бог його повів,
Благословенна мрія чудових голосів.*

Способи виконання музики композитори вказують за допомогою штрихів: *легато, стакато, нон легато*.

- 1 — легато
(зв'язно)
2 — стакато
(уривчасто)
3 — нон легато
(не зв'язно)

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Речитатив — напівспів і напіврозмова.

- Назвіть співочі голоси. Які з них належать до високих, середніх, низьких? Зобразіть тембри голосів схематично у вигляді сходинок.
- Спробуйте лініями різної товщини відобразити звучання голосів у різних регістрах. Якими будуть лінії?
- Назвіть основні музичні штрихи, поясніть відмінність у їх виконанні.
- Самостійно дослідіть творчий портрет одного з співаків, зображених на світлинах (див.: с. 80).

Колективна робота. Створіть вокальні образи героїв казки «Колобок». Доберіть відповідні голоси, регістри.

Голос	Регістр	Штрих	Мелодія
дискант			весела
сопрано			
мецо-сопрано	високий	легато	енергійна
контральто	середній	стакато	метушлива
тенор	низький	нон легато	похмура
баритон			граційна
бас			врівноважена

КРАСА В РІЗНОМАНІТТІ

У КРАЇНІ ШТРИХІВ І СВІТЛОТІНІ

Мелодія і лінія — своєрідні «солісти», що створюють художній образ у музиці й графіці. Як звучання голосу збагачується акомпанементом, так і виразні можливості ліній посилюються, якщо їх розмістити щільно. Такі лінії, що виконані одним рухом руки, називаються *штрихами*. Вони бувають різні: за довжиною, напрямом, характером (прямі, заокруглені, перехресні тощо).

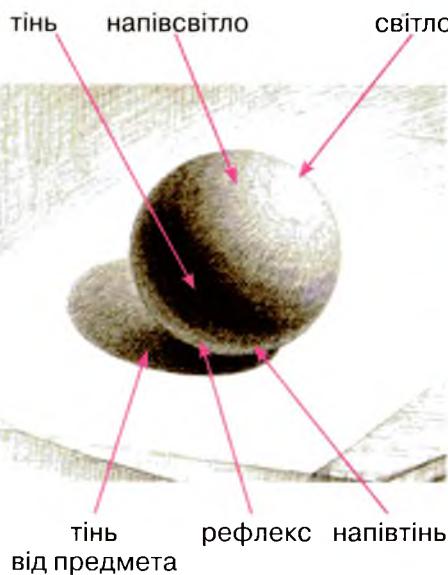
Головне призначення штрихів — передати *світлотінь*, форму, об'єм, розташування в просторі. Штрихами можна відобразити, наприклад, кількість їжачка і близькучу поверхню новорічної кульки, прямо-кутну форму книжки й округлість яблука, легкість хмаринки й важкість гирі. Щоб передати об'єм предмета, штрихи накладаються за його формою.

Ілля Рєпін. Козачок

Розміщення світла і тіні на круглих предметах простежте на прикладі зображення кулі та квітів на графічній роботі «Айстри».

Віта Кіт. Айстри

Художники часто застосовують штрихування в книжковій графіці, зокрема під час створення ілюстрацій.

Порівняйте характер штрихів у різних ілюстраціях.

1

2

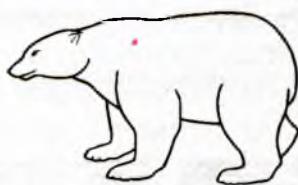
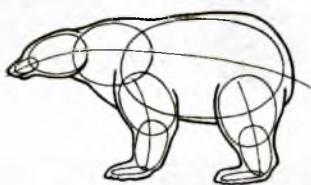
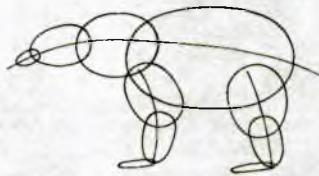
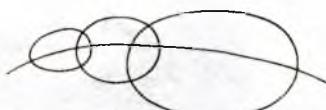
Сергій Конончук. Ілюстрації до казки «Колобок»

Проведіть мистецькі паралелі між вокальними образами героїв казки «Колобок», які ви створили, та графічними образами на ілюстраціях Сергія Конончука.

Виконайте графічну композицію «Ведмеді на Півночі» (техніка граттаж).

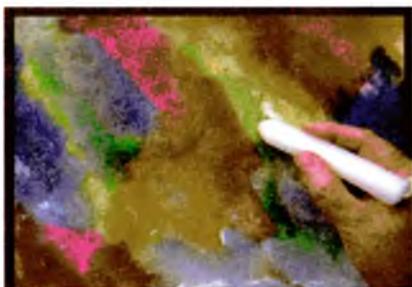
Намагайтесь передати характер кожної тварини, зокрема врівноваженої, турботливої ведмедиці та грайливого ведмежатка.

Мистецькі поради

- Підготуйте основу для графічної композиції:

- 1) Зафарбуйте вільними мазками аркуш паперу кольорами, які, на вашу думку, нагадують яскраве північне сяйво.
- 2) Щільно натріть просохлий аркуш свічкою.
- 3) Змішайте чорну туш із невеликою кількістю будь-якого рідкого миючого засобу. Широким пензлем нанесіть туш на папір.

- В центрі композиції позначте загальну форму тварини, визначте її пропорції.
- Побудуйте фігуру тварини, легкими короткими штрихами позначте її контур.
- Короткими штрихами передайте об'єм та хутро тварини шляхом вишкрябування загостrenoю паличкою (або використаним стрижнем кулькової ручки).
- Північне сяйво намалюйте «сміливими», «впевненими» довгими вертикальними штрихами.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Ілюстрація — зображення, яке наочно пояснює або доповнює текст.

Світлотінь — передача світла і тіні на поверхні зображеного предмета.

ШТРИХ

Спосіб видобування звуків голосом чи на інструменті

Риска, що виконується одним рухом руки

1. Яка роль штриха у графічному творі?
2. Як допомагає характер освітлення виявити форму предметів?
3. Порівняйте співвідношення *світло — напівтінь — тінь* у поданих графічних творах з голосами в музиці *тенор — баритон — бас*.
4. Читаючи книжки, звертайте увагу на виразність ілюстрацій. Чи знаєте ви, хто ілюстрував ваші улюблені книжки? Про що б ви хотіли розпитати художника-ілюстратора?

ХОРОВА МУЗИКА

Чи бували ви коли-небудь у храмі? Напевно, вас вразила велич архітектурної споруди. Усередині стіни прикрашені розписами на біблійні сюжети, іконами, ліпленим, різьбленим. Під час служби звучить хорова музика. Злагодженість, стрункість хорового звучання наповнюють храм урочистістю, викликають піднесені почуття. Така музика називається *духовною* (*церковною*). На відміну від неї, світська хорова музика виконується в концертних залах, філармоніях.

Пригадайте хорові твори, які ви слухали. Де вони звучали? Опишіть свої враження.

Церковний хор і його регент
(фрагмент ікони XVII ст.)

Наталя Курій-Максимів.
Ангельський хор

Хорове мистецтво зародилося ще в театрі Стародавньої Греції, де хор був головною дійовою особою вистави. З часом хоровий спів став самостійним видом музичної культури. У давнину хорова музика виконувалася переважно в *унісон* (одноголосно). Упродовж тривалого часу хорове мистецтво удосконалювалося, і сьогодні ми чуємо і одноголосні, і багатоголосні хорові твори (дво-, три-, чотириголосні тощо). Хор може співати *а капела* (без інструментального супроводу) та з акомпанементом. Керівник і диригент хору називається *хормейстер* (хоровий майстер).

В українській духовній музиці поширеним є твір «Херувимська». Назва походить від слова *херувім* — янгол. Його скульптурні й живописні зображення нерідко прикрашають храми.

«Херувимські» Дмитра Бортнянського, Артемія Веделя.

Що спільногого і відмінного в цих творах? Які почуття передають композитори в духовній музиці (урочисті, світлі, піднесені, ліричні)?

Портрет митця

Дмитро Степанович Бортнянський (1751–1825) — український композитор, співак і диригент, автор 6 опер, камерно-інструментальних творів, хорових концертів, херувимських та причасних творів.

Народився у Глухові. Початкову музичну освіту здобув у Глухівській школі, яка готувала співаків для придворної хорової капели в Петербурзі.

У 1796 р. Бортнянський отримав посаду директора придворної капели, на цій посаді композитор служив до кінця життя.

Творчий внесок Бортнянського визначається не лише високохудожніми творами всіх музичних жанрів. Поєднавши в собі неабияку обдарованість з високим професіоналізмом, він став першим композитором-універсалом, а його творчість — потужним рушійним фактором у розвитку української музичної культури.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

А капелла — хоровий спів без інструментального супроводу.

Хор — великий вокальний колектив (понад 12 осіб).

- Що таке хорова музика?
- Поясніть, як ви розумієте слова «а капела», «хормейстер».
- Які особливості музичної мови переважають у духовних хорових творах (характер мелодій, темп, динаміка, ритм)?

- Який із образів янголів, зображених на ілюстраціях, найбільше відповідає характеру прослуханої хорової музики українських композиторів?
- Поміркуйте, чи впливають на духовну музику зміни у сучасному житті? Чи можна говорити про духовну музику сучасності?

10

ВИСОКЕ МИСТЕЦТВО ДУХОВНОСТІ

ВИРАЗНІСТЬ СИЛУЕТУ

З найдавніших часів саме храми надавали місту або селищу неповторного вигляду. Надзвичайно виразно виділяються *силуети* церков і соборів на тлі відкритого простору неба.

Порівняйте куполи храмів на ілюстраціях. Які силуети стрільчасті, а які нагадують шолом, цибулину?

Силуєт узагальнює форму та відображає найхарактерніше в зображеному предметі, адже утворюється він за допомогою *контуру*, який точно передає обриси. Силуетний рисунок завжди *контрастний*. Його зазвичай виконують тушшю на світлому тлі або білою фарбою на темному тлі. Виразні силуєти можна вирізати з темного паперу.

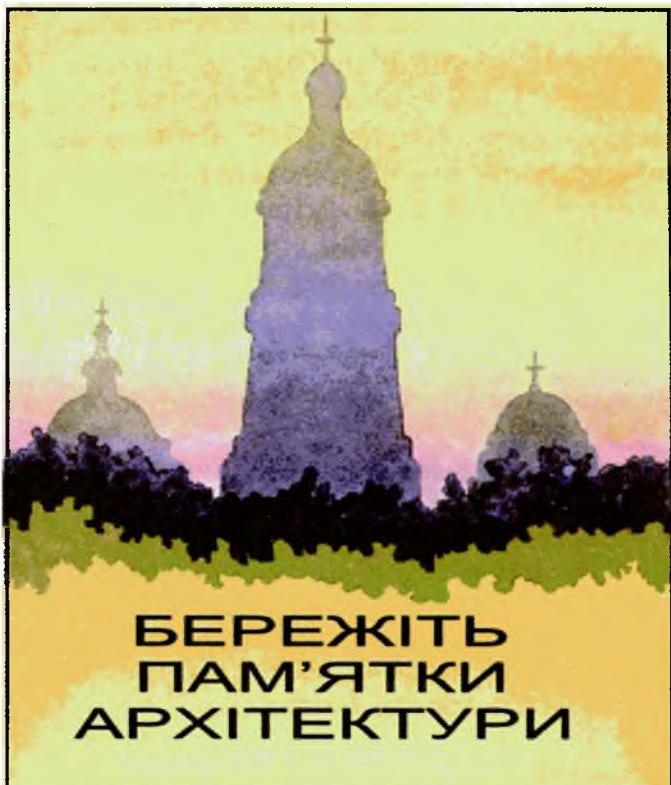
Георгій Нарбут. Осінь

Роздивітесь силуєти різних міст України — Львова, Харкова та Києва.

Придумайте зміст плаката, присвяченого охороні пам'яток духовної культури. Застосуйте силует як один із основних засобів художньої виразності графіки.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Контур — лінія, яка окреслює зовнішню форму предмета.

Силуэт — однотонне площинне зображення фігур і предметів.

КОНТРАСТ

Зіставлення у музиці, що виражається динамікою (гучно — тихо), темпом (швидко — повільно), характером (веселий — сумний)

Зіставлення протилежних за характером зображень (велике — мале, світле — темне), що посилює вплив на глядача кожного з них

1. Назвіть засоби художньої виразності графіки.
2. Без якого графічного засобу виразності неможливо створити силуэт?
3. Порівняйте контрасти в графіці з контрастом у музиці.
4. У вільну хвилину спробуйте намалювати силуэт свого рідного міста або села.

11 ПАЛІТРА ТЕМБРІВ І СИМФОНІЯ КОЛЬОРІВ

ТЕМБРИ ІНСТРУМЕНТІВ

Як рисунок невпізнанно змінюється, розцвічений різnobарв'ям кольорів, так і спів збагачується інструментальним супроводом. Люди за тисячі років створили безліч інструментів, різних за розміром, формою, матеріалом, способом видобування звуків різної висоти й гучності. Усі ці якості впливають на забарвлення звука, створюючи неповторний «голос» кожного інструмента — *тембр*.

Модест Мусоргський. «Картинки з виставки» у фортепіанному виконанні та оркестровці *Morica* Равеля («Старий замок», «Лимозький ринок», «Богатирські ворота. У столичному граді Києві»).

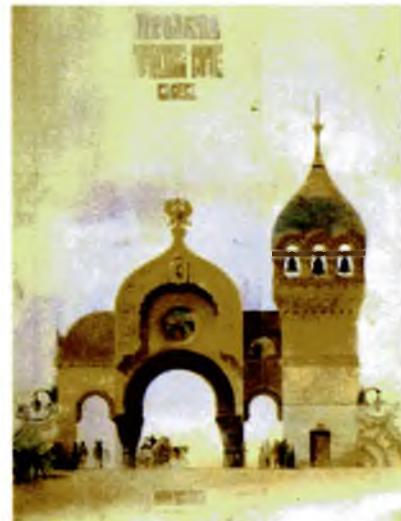

Порівняйте фортепіанне та оркестрове виконання. Визначте, як зміна тембури збагачує музичні образи.

Уявіть кольорову палітру тембрів, яку створюють музичні образи в п'єсах М. Мусоргського.

Скільки відомо музичних інструментів? Перелічти всі їх різновиди неможливо. Інструменти розрізняються за певними ознаками, наприклад, за способом видобування звуків.

У *струнних* інструментах — скрипках, бандурах, арфах, гітарах — звук виникає від коливання струн. Тембр струнних не різкий і не надто голосний. У *духових* — сопілках, флейтах, валторнах, трубах — звуки утворюються завдяки руху повітря у трубі. Тембри духових найчастіше яскраві, насичені. В *ударних* інструментах звук з'являється під час ударів рукою, паличками. Звучання в них загалом гучне: то різке, як у барабанів, то дзвінке, як «голоси» металевих тарілок.

Віктор Гартман.
Богатирські ворота
(ескіз до проекту воріт
у Києві)

Які духові інструменти зображені на гербі? Придумайте герб для оркестру струнних інструментів.

Використовуючи поєднання тембрів різних ударних інструментів (бубни, барабани, трикутники тощо), спробуйте створити тематичні композиції, наприклад: «Гроза», «Діалог», «Похід».

Отже, як ми переконалися, в музиці існує три основні групи інструментів: струнні, духові, ударні.

Порівняйте тембри струнних, духових та ударних інструментів з основними кольорами живопису.

Є інструменти, які поєднують властивості кількох груп, наприклад *клавішні*. Фортепіано є водночас і струнним, і ударним інструментом, баян — ударним і духовим. У наш час набули поширення два різновиди фортепіано: *піаніно* (у побутовому музикуванні) і *рояль* (у концертному виконанні).

Віртуальна екскурсія

МУЗЕЙ ГУЦУЛЬСЬКОГО ПОБУТУ, ЕТНОГРАФІЇ ТА МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Цей музей Романа Кулика у Верховині організований на початку ХХІ ст., хоча матеріали збиралися протягом 30 років. Це предмети побуту, давній гуцульський одяг, знаряддя праці, грошові знаки різних часів та багато іншого, що дає уявлення про життя гуцулів. Але предметом особливої гордості господаря є колекція музичних інструментів.

Пан Роман проводить екскурсії особисто і грає на кожному інструменті, серед яких скрипки, цимбали, коза, дримби, трембіти, роги, захоплююче розказує про кожен з інструментів.

Наприклад, ріг — старовинний «мобільний телефон», оскільки допомагав у переданні повідомлень на великі відстані.

Дізнатися більше про музичні інструменти ви зможете, завітавши на сайт: <http://museum.if.ua/museums/r4/93.html>

РІЗНОКОЛЬОРОВА ГРА

Вірші Л. Рубальської

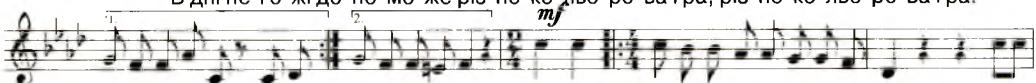
Весело

Музика Б. Савельєва

mp

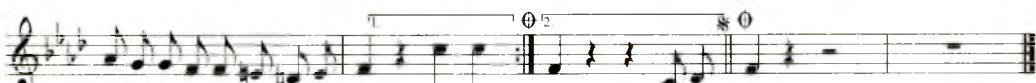
З ранку ви-зир-ну в ві-кон-це — до-щик сі-є, як з від-ра, до-щик сі-є, як з від-ра.
В дні не-го-жі до-по-мо-же різ-но-ко-льо-ро-ва гра, різ-но-ко-льо-ро-ва гра.

сі-є, як з від-ра, в дні не-ко-льо-ро-ва гра. Про сек - рет наш всім під-ряд не го-во-ри, кра-ще

ске-лець різ-но-барв-них на-бе-ри. За-плющ о-чі, три-чі швид-ко о-бер-ни-сь, а те-

пер роз-плющ, нав-ко-ло о-зир-ни-сь! Про сек - // нись! Дві зви -//нись!

1. Зранку визирну в віконце —
Дощик сіє як з відра. (*Двічі*)
В дні негожі допоможе
Різнокольорова гра. (*Тричі*)

Приспів:

Про секрет наш всім підряд не говори,
Краще скелець різнобарвних набери.
Заплющ очі, тричі швидко обернись,
А тепер розплющ, навколо озирнись!

2. Дві звичайні сірі кішки
Змокли посеред двора. (*Двічі*)
Підфарбує кішок трішки
Різнокольорова гра. (*Тричі*)

Приспів.

3. А для чого треба скельця,
Розказати нам пора. (*Двічі*)
Глянеш в них, як у люстерце,
Світ веселкою загра, (*двічі*)
Така весела гра!

Приспів.

Чому пісня має таку назву? Які музичні інструменти ви використали б як супровід до пісні? Виконайте один куплет із ритмічним акомпанементом.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Тембр — забарвлення звуку голосу або інструмента.

1. Як поділяються інструменти за способом видобування звука?
2. До якої групи музичних інструментів належать орган, цимбали, акордеон?
3. Назвіть інструменти, зображені на картинах.

1

2

3

4

1 — Юдит Лейстер. Юний флейтист; 2 — Филиппо Індоні. Концерт;
3 — Корнеліс Сафлевен. Дует; 4 — Джованні Ланфранко. Концерт

Робота у групах. Створіть серію ілюстрацій до куплетів пісні «Різно-кольорова гра».

11 ПАЛІТРА ТЕМБРІВ І СИМФОНІЯ КОЛЬОРІВ

КОЛЬОРОВА ГАРМОНІЯ

Кольори, подібно до тембрів музичних інструментів, збагачують емоційне сприймання світу. Кольором можна передати різноманітні стани природи, події минулого і сучасного, загадкові фантастичні образи. Колір є основним засобом художньої виразності живопису.

Розрізняють *станковий*, *монументальний*, *декораційний живопис* і *мініатюру*. Станкові картини виконуються на мольберті (станку), закріплюються в рамках. Вони є самостійними творами. Ми милуємося ними в музеях, громадських і житлових приміщеннях.

Твори монументального живопису виконуються на стінах, стелях будівель — театрів, музеїв, храмів, та сприймаються як частина архітектурного ансамблю. Декораційний живопис виник в Італії, коли в опері на сцені з'явилися перші декорації.

1

2

3

4

- 1 — фрагмент розпису стелі Паризької опери; 2 — середньовічна мініатюра «Перські музиканти»; 3 — Віктор Васнецов. Декорація до опери «Снігуронька»; 4 — Ян Брейгель. Значення прослуховування (фрагмент)

Визначте, до якого виду живопису належить кожна з поданих ілюстрацій.

Пригадайте, як настає ранок у вашому рідному місті або селищі. Яскраве жовтогаряче сонце поступово розфарбовує сіро-чорні кольори ночі, роззіваче вулиці, будинки, дерева різnobарв'ям дня.

Ви вже знаєте, що білий і чорний кольори належать до *ахроматичних*, а кольори, які мають колірний тон (червоний, жовто-зелений, синьо-фіолетовий), називаються *хроматичними*.

Ахроматична кольорова гама

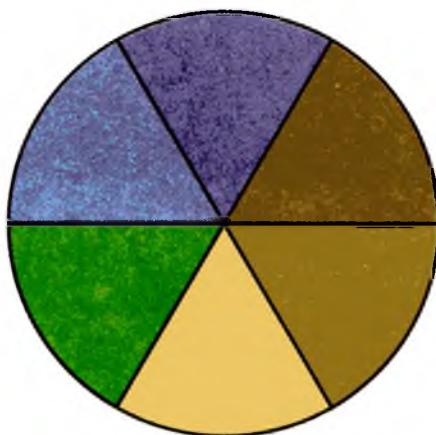

Хроматична кольорова гама

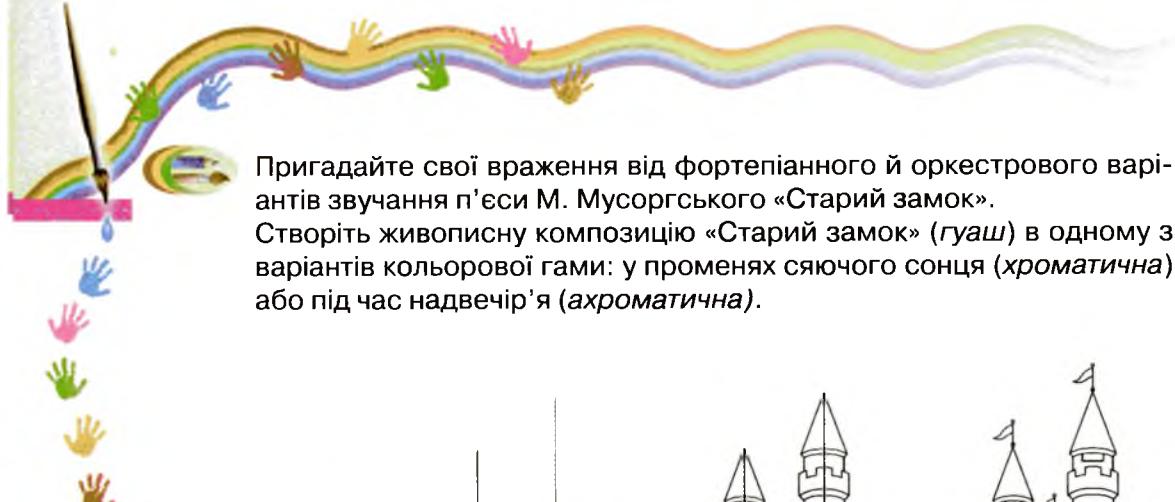
Усе навколоїшнє розмаїття можна передати за допомогою трьох *основних* кольорів — *жовтого*, *синього* і *червоного*. При змішуванні основних кольорів з'являються *похідні* — *оранжевий*, *фіолетовий*, *зелений* та їх відтінки.

Розгляньте колірне коло. Знайдіть у ньому основні та похідні кольори. Назвіть основні та похідні кольори в композиціях французького художника Віктора Вазарелі.

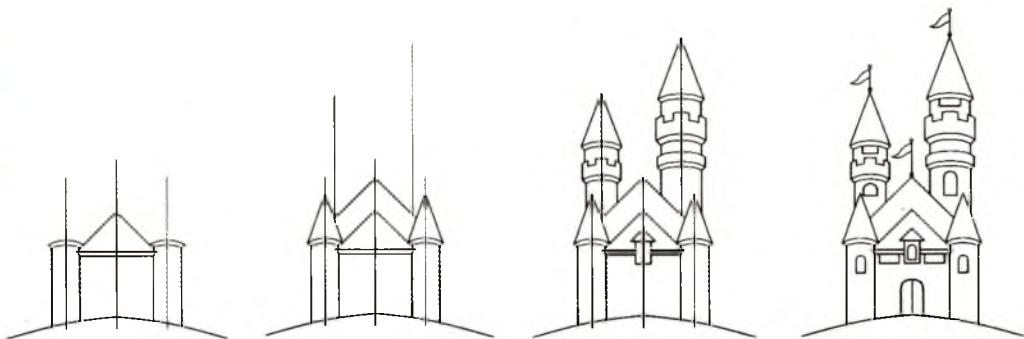

Роздивітесь кольорові композиції В. Вазарелі. Визначте, які з них відповідають настроям ясного ніжного ранку, яскравого сонячного дня, похмурого вечора, темної ночі.

Пригадайте свої враження від фортепіанного й оркестрового варіантів звучання п'єси М. Мусоргського «Старий замок».

Створіть живописну композицію «Старий замок» (гуаш) в одному з варіантів кольорової гами: у променях сяючого сонця (хроматична) або під час надвечір'я (ахроматична).

Варіант 1 — хроматична гама кольорів

Варіант 2 — ахроматична гама кольорів

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Живопис — вид образотворчого мистецтва, основним виражальним засобом якого є колір.

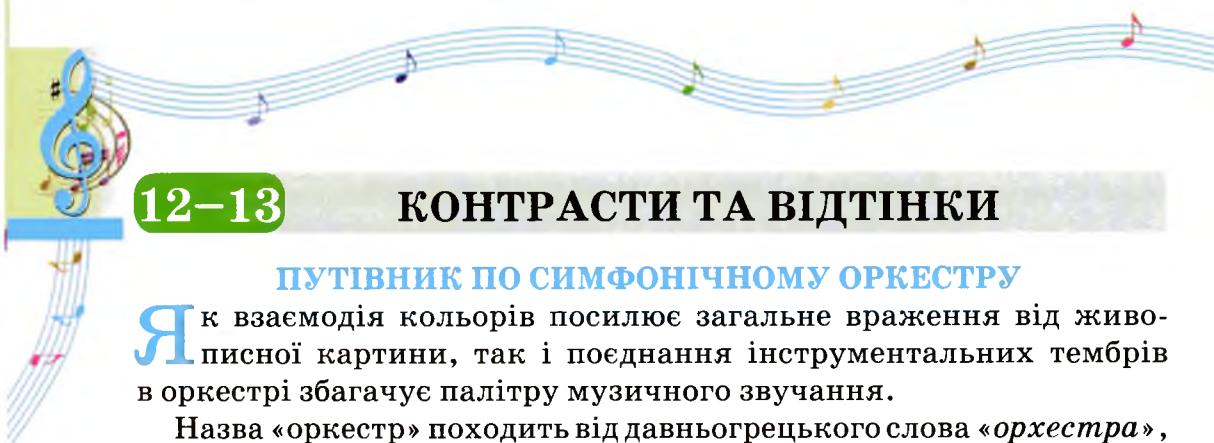
ГАМА

Послідовний звукоряд
(вихідний або низхідний)

Поєднання кольорів
у художньому творі

1. Які існують види живопису? Наведіть приклади.
2. Назвіть кольори, які належать до хроматичної кольорової гами, а які — до ахроматичної.
3. Як можна отримати похідні кольори?
4. Визначте хроматичні й ахроматичні, а також основні і похідні кольори на зображеннях, поданих у підручнику.
5. Порівняйте, як тембри в музиці й кольори в живописі впливають на створення художнього образу.

12–13

КОНТРАСТИ ТА ВІДТІНКИ

ПУТІВНИК ПО СИМФОНІЧНОМУ ОРКЕСТРУ

Як взаємодія кольорів посилює загальне враження від живописної картини, так і поєднання інструментальних тембрів в оркестрі збагачує палітру музичного звучання.

Назва «оркестр» походить від давньогрецького слова «орхестра», яке означало місце в театрі, де виступав хор, що супроводжував виставу. Сьогодні так називається колектив музикантів, які виконують музичний твір на різних інструментах одночасно.

Оркестри, залежно від того, які інструменти в них переважають, бувають духові, струнні, народні тощо. Але неперевершеним за багатством тембрових відтінків є *симфонічний оркестр*.

Керує оркестром *диригент*. Жестами рук, диригентською паличкою він вказує оркестрантам, як виконувати той чи інший фрагмент музичного твору: його темп, гучність і характер музики. Перед очима диригента на *пюпітрі* (підставці для нот) лежить *партитура* музичного твору — нотний запис усіх інструментальних партій.

Краще ознайомитися з музичними інструментами нам допоможе «Путівник по оркестру для молоді» англійського композитора Бенджаміна Бріттена.

Бенджамін Бріттен. «Путівник по оркестру для молоді».

Портрет митця

Бенджамін Бріттен (1913—1976) — англійський композитор, диригент, піаніст. Писати музику Бенджамін почав із 8 років. У 12 років він написав «Просту симфонію» для струнного оркестру. Пізніше навчався у лондонському Королівському музичному коледжі (консерваторії). Першим значним твором Бріттена-композитора стала симфонієта для камерного оркестру, написана в 1932 році. Потім з'явилися «Прості варіації» для струнного оркестру і «Сім сонетів Міkelанджело».

«Путівник по оркестру» призначений для людей, які вперше слухають оркестрову музику. Композитор поетапно знайомить своїх слухачів із інструментами і їх поєднаннями. Завдяки своїй яскравій музиці та оригінальності композиції «Путівник по оркестру» залучив до музичного мистецтва безліч нових шанувальників.

Музичний твір, написаний у формі варіацій, розпочинається звучанням основної теми у виконанні всього оркестру. Тему по черзі виконують інструменти кожної групи симфонічного оркестру — *струнні, духові (дерев'яні та мідні), ударні*.

У родині струнних найвищі голоси у скрипок. Альти дещо більші, ніж скрипки, і тому звучання їх нижче. Віолончелям притаманий багатий і теплий тембр. А контрабаси — ніби дідуся в цій родині — з низькими, буркотливими звуками.

У родині дерев'яних духових найвище звучать світлі та легкі флейти і їх пронизливий братик флейта-пікколо. У гобоїв — м'які та жалібні голоси, але вони можуть звучати і досить сильно. Кларнети — рухливі інструменти. У них м'який і соковитий голос. Фаготи — найбільші у групі дерев'яних духових. І звучать вони найнижче.

Родина мідних духових складається з валторн, які зроблені з трубок, закручених у коло, дзвінких труб, тромbonів з гучним, але важкуватим звучанням і туб, які звучать дуже низько.

До ударних інструментів оркестру належать: літаври, великий і малий тромбони, барабани, тарілки, ксилофон.

Завдяки тембровому забарвленню інструментів симфонічного оркестру основна тема «Путівника» Б. Бріттена звучить щоразу по-різному.

Групи інструментів симфонічного оркестру:

- 1** — флейти; **2** — гобої; **3** — кларнети; **4** — фаготи; **5** — валторни; **6** — туба;
- 7** — тромбони; **8** — скрипки; **9** — альти; **10** — контрабаси; **11** — віолончелі;
- 12** — ударні; **13** — арфи та клавішні

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Партитура — нотний запис твору для хору, оркестру, де кожну партію розписано на окремому рядку.

ВАРИАЦІЇ (з лат. — зміни)

Музична форма, яка складається з кількох частин, що представляють собою змінену першу частину (тему)

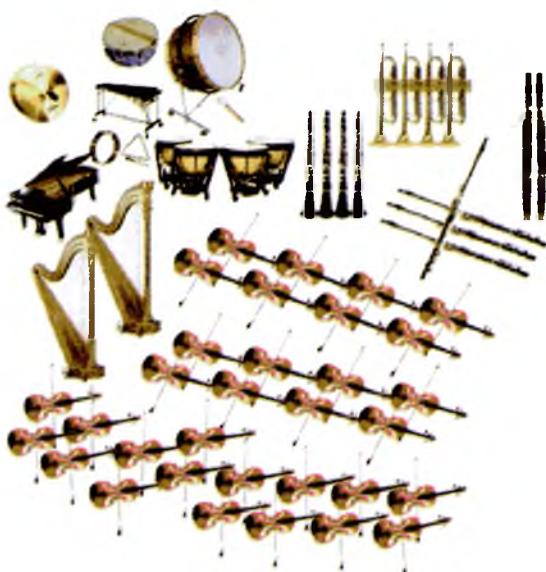
У хореографії — сольний класичний танець, зазвичай технічно складний

1. Назвіть групи інструментів симфонічного оркестру, який інструмент на схемі не входить до цих груп?
2. Яку роль відіграє в оркестрі диригент?
3. Поясніть, що спільного і відмінного між флейтою-пікколо, трубою і кларнетом?

Гра «Знавець оркестру». Назвіть усі інструменти кожної групи симфонічного оркестру. Охарактеризуйте їх тембрі.

12–13

КОНТРАСТИ ТА ВІДТІНКИ

КОЛОРИТ

Ви, безперечно, помічали, як гармонійно поєднуються кольори у природі. Так, осінь приваблює нас і жовтогарячими кольорами сонячного дня, і ніжною блакиттю вранішніх туманів. Гармонійне поєднання кольорів утворює певну *гаму кольорів — колорит*. Кольорова гама, як і музика, здатна впливати на емоційний стан людини, хвилювати або заспокоювати її, навіювати відповідний настрій. Кольори можуть також викликати відчуття, пов'язані з теплом або холодом.

Кольори, що нагадують колір вогню, сонця, так і називаються — *теплими*. Це — жовтий, оранжевий, червоний та всі відтінки кольорів, що від них походять.

Холодні кольори нагадують колір води, льоду, неба. Вони утворюються від поєднання із синім кольором. Це — зелений, синій, фіолетовий кольори та всі їх відтінки.

1

2

Картини Йосипа Бокшая:

1 — Осінній парк
2 — Зимовий пейзаж (фрагмент)

Порівняйте картини художників та визначте, який колорит на них переважає — теплий чи холодний.

Лариса Годунова.
Натюрморт із коником

Микола Глущенко.
Зимовий натюрморт

Будь-які кольори можуть мати ознаки теплого або холодного залежно від того, наскільки багато в їх складі жовтого. Яскраво це простежується на прикладі жовто-зеленого та червоно-фіолетового кольорів. Так, жовтий лимон може набувати холодного відтінку, якщо додати до нього більше синьої фарби, або теплого — якщо додати червоної.

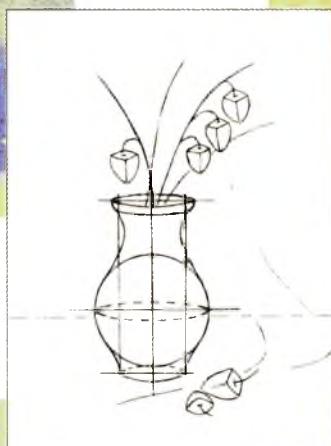

Роздивіться, як різні відтінки одного кольору можуть сприйматися більш або менш теплими чи холодними.

Намалуйте зажурливий або радісний натюрморт (акварель). Відповідно до настрою свого натюрморту оберіть кольорову гаму: теплу або холодну.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Колорит — гармонійне поєднання кольорів у художньому творі відповідно до задуму художника.

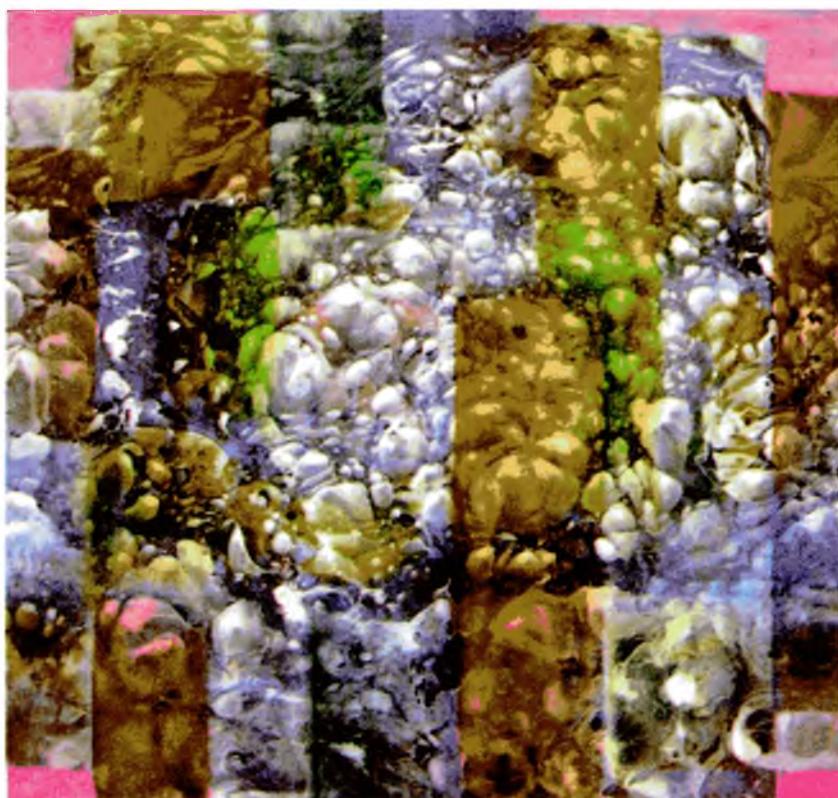
ТОН

Музичний звук певної висоти

Основна характеристика кольору
(червоний, фіолетовий тощо)

1. Спробуйте кількома сміливими, вільними мазками передати спеку пустелі або крижаний холод вічної мерзлоти.
2. Які кольори ви використаєте, щоб відтворити різні стани природи: похмурий дощовий ранок, сонячний літній полудень?
3. Порівняйте мажор і мінор у музиці з теплим і холодним колоритом картин.
4. Визначте на картині В. Драчинського теплі та холодні кольори. Поясніть назву художнього твору. Як би ви передали симфонію кольорів?

Володимир Драчинський. Симфонія кольорів

ОРКЕСТРОВИЙ КОЛОРІТ

Гармонійне поєднання тембрів музичних інструментів утворює по-різному забарвлений оркестровий колорит. Як і в образотворчому мистецтві, колорит тембрів у музиці надає творам емоційного забарвлення. Звучання струнних інструментів, особливо смичкових (скрипка, віолончель), зазвичай порівнюють із теплою людського голосу, з теплою гамою кольорів. Тембр флейти наспаки — подібний до холодного колориту.

І колорит у живописі, і темброве забарвлення в музиці кожна людина сприймає по-різному.

В оркестровій музиці розрізняють сольне виконання та звучання всього оркестру (*tutti*). На цьому будується *контраст*.

 Пригадайте, якими ще засобами можна виразити контраст у музиці.

«Путівник по оркестру...» Б. Бріттен розпочинається з *варіації*, а завершується *фугою*. У цій частині твору грає весь оркестр, а кожен з інструментів вступає один за одним у тому ж порядку, що і на початку.

Виразність музичних форм, зокрема варіацій, привертає увагу і художників, наприклад П. Пікассо.

Пабло Пікассо. Варіації на тему «Голуб миру»

Бенджамін Бріттен. «Путівник по оркестру для молоді».

Кінофільм «Королівство повного місяця».

ПІСЕНЬКА ПРО ВЕСЕЛИЙ ЧАС

Вірші *B. Сапгіра*

Досить швидко

Музика *B. Ільїна*

Є у кож-но-го із нас свій дзвін-кий ве-се-лий час! Сон-це, дощ чи хо-ло-

ди, та йо-го ти ждеш завж-ди. Са-ма тру-ба за-gra-е, під-хоп-ить кон-тра-бас, ко-

ли надходить добрий час, дзвінкий веселий час.

- кий ве - се - лий час.

1. Є у кожного із нас
Свій дзвінкий веселий час!
Сонце, дощ чи холоди,
Та його ти ждеш завжди.

2. Ось прийшов веселий час,
Він до танцю кличе нас.
Засіяли небеса,
І розкрились чудеса.

Приспів:

Сама труба заграє, підхопить контрабас,
Коли надходить добрий час,
Дзвінкий веселий час.

1. Як досягається контраст звучання в симфонічному оркестрі?
2. Порівняйте варіації в музиці та графіці.
3. Створіть за малюнками кросворд «Оркестр».

МІЖ КОНТРАСТОМ І НЮАНСОМ

Наслідуючи природу, художники створюють певний колорит на картині — **наближений (нюансний)** або **контрастний**. Для цього застосовують розмаїття відтінків кольору: нюансних або контрастних поєднань.

Наближений колорит можна утворити такими способами: **розділом** — додаванням у колір білої фарби чи розбавленням водою, що надає кольору світлоти (прозорості)

затемненням — додаванням чорної фарби, що надає кольору насиченості (тъмяності)

створенням відтінків кольору — додаванням до основного інших кольорів

Контрастний колорит утворюється за допомогою поєднання у творі протилежних кольорів, які посилюють яскравість один одного.

Порівняйте наближений колорит у живописі із тембрами музичних інструментів однієї групи (*скрипка і віолончель або флейта і гобой*), контрастний колорит — із контрастними тембрами (*арфа і труба*).

Наближений і контрастний колорити дають змогу художникам увиразнити стан природи, настрій людини — веселий або сумний, піднесений або тривожний.

Зверніть увагу, як художник застосовує прийоми контрастного та нюансного поєднання кольорів в одному творі.

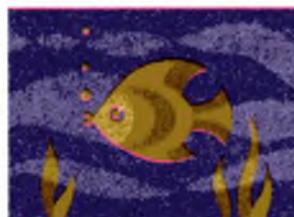
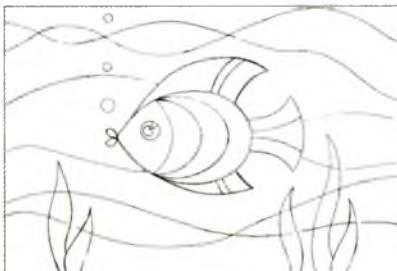
Микола Глущенко.
Зимовий вечір

Роздивіться композиції з рибками. Визначте, на яких із них використано контраст кольорів фігури та тла, а на яких — нюанс кольорів.

Намалюйте рибку — Морську Царівну (гуаш). У кольоровій гамі зображення використайте контраст або нюанс. Пофантазуйте і домалюйте різноманітні за формою деталі середовища — мушлі, камінці тощо.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

НЮАНС

Динамічний відтінок у музиці

Незначний відтінок кольору

1. Чим відрізняються контрастний і наближений (нюансний) колорити? Наведіть приклади.
2. Як створити наближений колорит? Поясніть.
3. Спробуйте за допомогою фарб відобразити колорит вашої улюбленої пісні. Порівняйте засоби вираження контраста в музиці та живописі.
4. Знайдіть серед ілюстрацій підручника картини з контрастним і нюансним колоритом. Спробуйте пояснити, чому художники обрали той чи інший колорит до своїх творів.
5. Який колорит — наближений чи контрастний, на вашу думку, доречний у рекламних оголошеннях, театральних афішах, ілюстраціях до дитячих книжок? Аргументуйте свою думку.

ДУХОВИЙ ОРКЕСТР

Ефектно і не менш вражаюче, ніж симфонічні твори, звучить музика для духового оркестру. Він грає переважно на відкритому просторі — вулицях, майданах, стадіонах, під час державних свят, спортивних змагань, народних гулянь.

Пригадайте, що таке марш. Де вам доводилося чути марші? Хто їх виконував?

Можливо, вам колись довелося чути, як на пероні залізничних вокзалів деяких українських міст (Київ, Симферополь, Луганськ, Одеса, Кривий Ріг, Чернівці та ін.), а також багатьох міст Росії та Білорусі під час відправки поїзда звучить прекрасна мелодія у виконанні духового оркестру. Це — знаменитий марш «Прощання слов'янки», якому вже виповнилося 100 років!

Проект пам'ятника маршеві «Прощання слов'янки»

Василь Агапкін. Марш «Прощання слов'янки». Військовий марш «Козацька слава».

Мелодії яких українських пісень ви впізнали в музиці козацького маршу?

Охарактеризуйте музику маршів, зокрема темброву палітру, особливості оркестрової фактури. Спробуйте визначити, які музичні інструменти звучали.

Доберіть ілюстрації до оформлення диску «Українські марші».

Темброва своєрідність звучання оркестру духових інструментів залежить від його складу. А складається він із двох груп інструментів — духових і ударних, які визначають особливості фактури творів для духового оркестру.

Основу духового оркестру складають *мідні духові інструменти*, звичайні і для симфонічних оркестрів, — труби, тромbones, валторни, туబи.

Також у духових оркестрах використовуються *дерев'яні духові інструменти*: флейти, кларнети, саксофони, а у великих складах — також гобої і фаготи.

Велика група *ударних музичних інструментів* створює ритмічну основу звучання духового оркестру. Крім інструментів симфонічного

оркестру — литаврів, великих і малих барабанів, тарілок, трикутників, бубонів, там-тамів — використовуються джазові та латиноамериканські ударні (наприклад, маракаси, кастаньєти та ін.).

До складу сучасних духових оркестрів іноді включають арфу та клавішні інструменти (рояль, акордеон).

Камерний (садовий) духовий оркестр складається з 25–30 виконавців, *малий* духовий оркестр — 40–50, а *великий* — 70–100 музикантів. На відміну від симфонічного оркестру, склади духових оркестрів можуть змінюватися, зокрема, існують різні мішані варіанти. Сучасні зведені духові оркестри інколи мають до тисячі учасників.

У минулому репертуар духового оркестру найчастіше складався з різних маршів та іншої військової музики, створеної для урочистих подій. У парках відпочинку духовий оркестр грав танці — вальси, польки, галопи, а також так звану садову музику, яка складалася з перекладених симфонічних та оперних творів. Оригінальних творів для цього складу тоді практично не існувало.

Доберіть марш до урочистої події — дня народження, ювілею міста або села, свята Першого дзвоника тощо.

У класичній музиці рідкісним випадком застосування духового оркестру є опера Дж. Верді «Аїда». Для виконання знаменитого тріумфального маршу італійський композитор уводить додатково до симфонічного оркестру ще й духовий.

 Джузеppe Верді. Тріумфальний марш з опери «Аїда».

Згодом композитори звернули увагу на своєрідність звучання духового оркестру, його самобутню інструментальну фактуру і стали писати для нього оригінальні твори, зокрема марші.

 Робота в групах. Виконайте партитуру маршу (з динамічними нюансами). Доберіть маршову мелодію до цього ритму.

The musical score consists of two systems of four measures each. The first system includes parts for Bassoon 1 (measures 1-4), Bassoon 2 (measures 1-4), Trombone (measures 1-4), Tuba (measures 1-4), and Bass Drum (measures 1-4). The second system includes parts for Trombone (measures 5-8), Trombone (measures 5-8), Trombone (measures 5-8), Trombone (measures 5-8), and Bass Drum (measures 5-8). Measure 1: Bassoon 1 (mp), Bassoon 2 (mp), Trombone (mp), Tuba (mp), Bass Drum (mp). Measure 2: Bassoon 1 (mp), Bassoon 2 (mp), Trombone (mp), Tuba (mp), Bass Drum (mp). Measure 3: Bassoon 1 (mp), Bassoon 2 (mp), Trombone (mp), Tuba (mp), Bass Drum (mp). Measure 4: Bassoon 1 (mp), Bassoon 2 (mp), Trombone (mp), Tuba (mp), Bass Drum (mp). Measure 5: Trombone (mf), Trombone (mf), Trombone (mf), Trombone (mf), Bass Drum (mf). Measure 6: Trombone (mf), Trombone (mf), Trombone (mf), Trombone (mf), Bass Drum (mf). Measure 7: Trombone (mf), Trombone (mf), Trombone (mf), Trombone (mf), Bass Drum (mf). Measure 8: Trombone (f), Trombone (f), Trombone (f), Trombone (f), Bass Drum (f).

Сучасні духові оркестрові колективи під час офіційних зустрічей виконують гімни держав, на святах і всіляких презентаціях — туш. Часто у виконанні духових оркестрів звучать мелодії популярних пісень, зокрема дитячих.

Міжнародні фестивалі та яскраві шоу духових оркестрів, традиції зустрічі кораблів у морських портах під маршовою музику, паради духових оркестрів Дідів Морозів і Санта-Клаусів під час зимово-новорічних свят — ось неповний перелік форм поширення мистецтва духової музики.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Духовий оркестр — колектив музикантів, які виконують музичні твори на духових і ударних інструментах.

Марш — жанр музики, якому притаманний чіткий ритм, розмірений темп, переважно чотиридольний розмір.

Туш — коротке музичне привітання, що виконується оркестром під час урочистих подій.

ФАКТУРА (від лат. *factura* — обробка)

Сукупність засобів музичного викладу, що становлять технічний бік твору; наприклад, хорова чи оркестрова фактура

Засіб художньої виразності, характер поверхні художнього твору, техніка її обробки, яка залежить від зорового та дотикового відчуття

1. Назвіть групи інструментів, що входять до складу духового оркестру.
2. Які бувають духові оркестри? Наведіть приклади.
3. Які музичні твори переважають у репертуарі духового оркестру?
4. Гра «Диригент оркестру». У вільний час під енергійну радісну урочисту музику маршу по черзі диригуйте уявним духовим оркестром, показуючи, з якою виразністю треба виконувати музику (уявні виконавці імітують гру на різних духових та ударних інструментах).
5. Проведіть дискусію на тему «У чому секрет популярності маршів?».

Колективна робота. Організуйте шкільний конкурс на кращого барабанщика і барабанщицю.

14

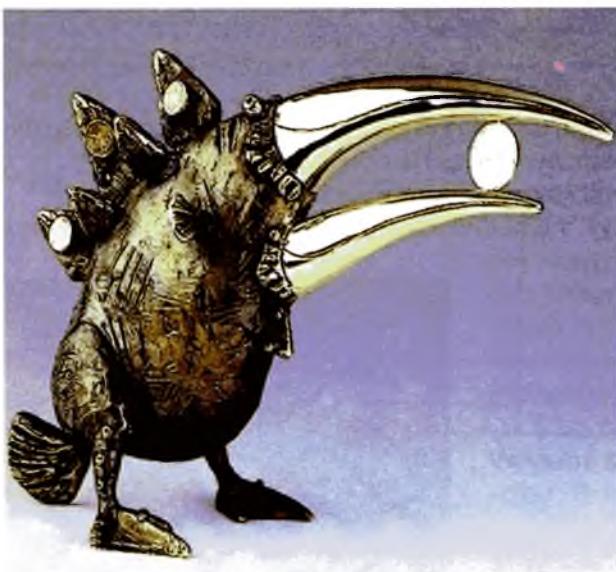
СЕКРЕТИ ФАКТУРИ

СКУЛЬПТУРА: ПЛАСТИЧНІСТЬ І ВИРАЗНІСТЬ ФОРМ

Ви, можливо, не раз бачили художні твори, які зображають мужніх героїв-вершників у центрі площі або граційну жіночу фігурку у тихій алеї парку. Все це — мистецтво скульптури. На відміну від творів графіки та живопису, які лише передають враження об'єму, твори скульптури мають реальний об'єм у просторі.

Якою художньою мовою промовляє до нас скульптура? Її основним виражальним засобом є *об'ємна форма*, втілена в матеріалі. Також до художніх засобів скульптури належать пропорції і силует, які, як відомо, притаманні й іншим видам образотворчого мистецтва. На відміну від графічних і живописних творів, важливе значення у скульптурі має *фактура* поверхні, яка здатна посилювати виразність художнього образу. Скульптори створюють фактуру переважно за допомогою стеки й різця. Від техніки обробки залежить, чи буде твір гладеньким, чи навпаки — шорстким, рельєфним. Колір використовується обмежено. Загалом — скульптурні образи лаконічні й умовні, позбавлені розгорнутої сюжетності.

? Охарактеризуйте фактуру поверхні скульптурних творів. Зверніть увагу, як гладенька відшліфована поверхня бронзи, що блищить, мов дзеркало, контрастує із шорсткою, рельєфною.

Олег Пінчук.
Птах

Олександр Кузьмін.
Асоціації

За формою скульптуру поділяють на два основні види: *круглу* і *рельєф*.

Усі зразки круглої скульптури від маленької статуетки до великої статуї вільно розміщаються у просторі. Найчастіше скульптори зображують людей або тварин. Головна відмінність круглої скульптури в тому, що такий твір можна оглянути з усіх боків, а за потреби й обійти, щоб роздивитися характерні деталі. Погляд із різних кутів зору значно підсилює художні враження.

Рельєф — це об'ємне зображення фігур і предметів на площині, яке виступає над основою.

Іван Кавалерідзе.
Пам'ятник Ярославу Мудрому в Києві

Античний рельєф
у Римі

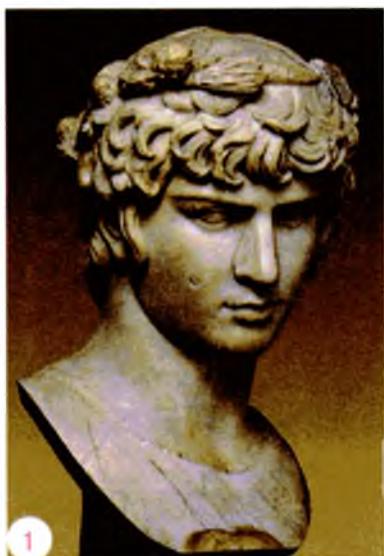
Матеріали, з якими працюють скульптори, досить різноманітні. До м'яких матеріалів належать глина, віск, пластилін; до твердих — різні породи дерева і каменю (найчастіше мармур), кераміка, скло, метал (найчастіше бронза). Кожний із них має свої властивості.

- 1 — критська скульптура арфіст (мармур);
2 — Антон Пільграм. Хори собору Св. Стефана у Відні (дерево);
3 — Наталія Комаринець. Молитва (бронза)

За змістом і призначенням розрізняють скульптуру *станкову*, *монументальну*, *декоративну* і *малих форм* (дрібну пластику). Розвиваючись у взаємодії, ці різновиди скульптури вирізняються своїми особливостями.

Станкова скульптура має самостійне художнє значення, експонується в залах художніх музеїв і галерей, доповнює інтер'єри громадських і житлових споруд. Вона не пов'язана з архітектурою і носить камерний характер, тому її притаманне звернення до внутрішнього світу людини — її думок і почуттів. Зазвичай розміри станкової скульптури наближені до натуральних.

1 — портрет Антіноя-Діоніса

2 — скульптура
із собору Паризької Богоматері

3 — статуетки з мейсенської порцеляни
(Німеччина)

4 — кінна статуя першого короля Угорщини
Св. Іштвана I

Монументальна скульптура — це насамперед величні пам'ятники видатним особам, тріумфальні арки на честь військових перемог, пам'ятні колони, обеліски й стели, присвячені історичним подіям. Вони розміщуються на площах і вулицях міст, на алеях парків, щоб глядачі могли, насолоджуватися їх красою. Такі пам'ятники зазвичай досить масштабні за розмірами і виконуються із міцних довговічних матеріалів.

Скульптура може мати декоративне призначення: прикрашати архітектурні споруди, парки і сквери (фонтани, вуличні ліхтарі та ін.).

До дрібної пластики належать статуетки, медалі, іграшки, прикраси, які нерідко виготовляються з коштовного каменю чи дорогоцінних металів.

Отже, скульптурні пам'ятники — це своєрідні вузлики пам'яті, адресовані майбутнім поколінням. Це частина спадщини того чи іншого народу, країни.

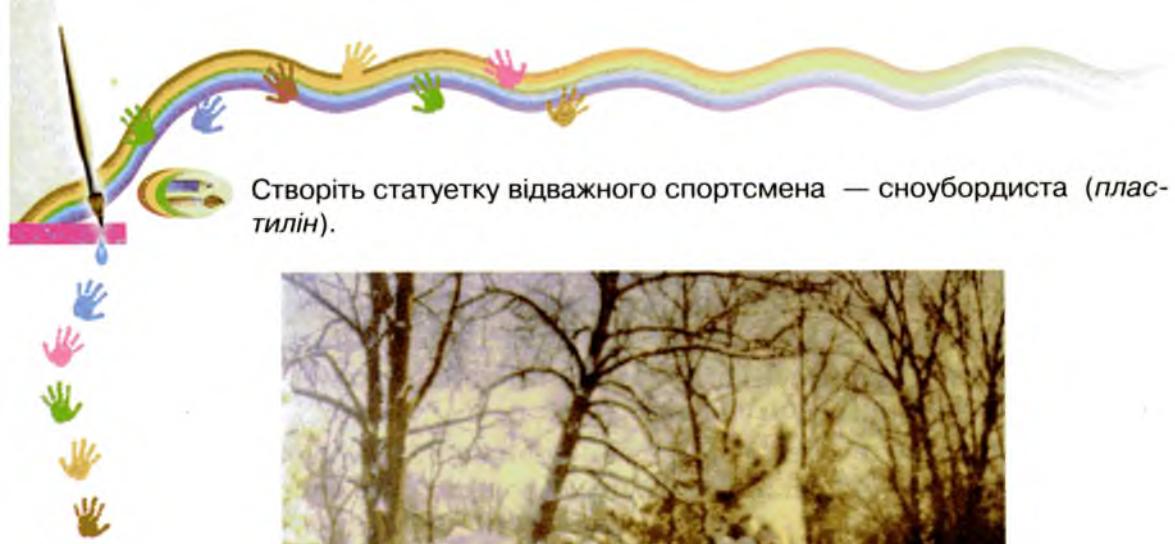
Віртуальна екскурсія

У світі ще маловідоме ім'я скульптора XVI ст. **Йогана Георгія Пінзеля**, якого називають «українським Мікланджело». Це людина загадкової долі, біографія якої сповнена загадок і таємниць. Історія не залишила відомостей, коли і де він народився, звідки походить. У минулому численні дерев'яні скульптури Пінзеля прикрашали церкви на теренах Західної України, зокрема в старовинному місті Бучачі, де він жив із родиною. Чимало з них загинуло у вирії часу. Першовідкривачем творчості майстра пластики й рятівником його спадщини був Борис Возницький. Утіленням мрії цього мистецтвознавця стала виставка відреставрованих скульптур Пінзеля в Луврі — найстарішому художньому музеї Європи. Твори українського майстра дивують своєю неповторною динамічною пластикою. Фігури святих поривчаті, рухливі, їхні експресивні образи сповнені глибокої духовності.

Завітайте на сайт Музею сакральної барокової скульптури у Львові, щоб дізнатися більше про фантастичні роботи цього митця: <http://www.lvivgallery.org>

Створіть статуетку відважного спортсмена — сноубордиста (пластилін).

Мистецькі поради

- Під час ліплення підкресліть характерні рухи сміливого спортсмена.
- Передайте особливості фактури одягу сноубордиста.
- Виберіть фотографію із зображенням природного середовища, притаманного для цього виду спорту, розмістіть на її тлі свою скульптуру.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Рельєф (від франц. — піднімаю) — об'ємне зображення на площині.
Скульптура (лат. — вирізаю, відсікаю) — вид образотворчого мистецтва, твори якого мають тривимірну об'ємну форму і виконуються з твердих або пластичних матеріалів.

Для допитливих

Існує ще один вид скульптури, який можна назвати недовговічним мистецтвом. Це витвори із піску, снігу та льоду, зелених насаджень і навіть пластикових виделок або шоколаду. У різних країнах світу проводяться фестивалі і конкурси, відкриваються музеї і галереї. А спробувати себе у цій скульптурній творчості може кожен із вас.

1. На які види поділяють скульптуру?
2. Чим відрізняються станкова, монументальна і декоративна скульптури?
3. Поясніть значення слова «фактура» в образотворчому і музичному мистецтві.
4. Розкажіть про скульптуру, яка найбільше вразила вас своєю красою і довершеністю.
5. Самостійно ознайомтеся з античною скульптурою, використовуючи сайт
http://greekroman.ru/gallery/ant_sculpture01.htm
6. Створіть міні-словничок із визначень основних понять теми «Скульптура»: *статуя, статуетка, монумент, триумфальна арка, колона та інші.*

Проведіть дослідження і дізнайтеся, де встановлено пам'ятники літературним героям — Русалонці, Тому Сойєру, Піноккіо; барону Мюнхгаузену, трьом мушкетерам, бременським музикантам, Горбоконику.

15

МИСТЕЦЬКИЙ ДИВОСВІТ

МУЗИЧНІ МАНДРІВКИ НА СХІД

Картина інструментальної та оркестрової музики певно буде неповною без мандрівки в далекі краї з метою ознайомитися з інструментами та оркестрами різних народів.

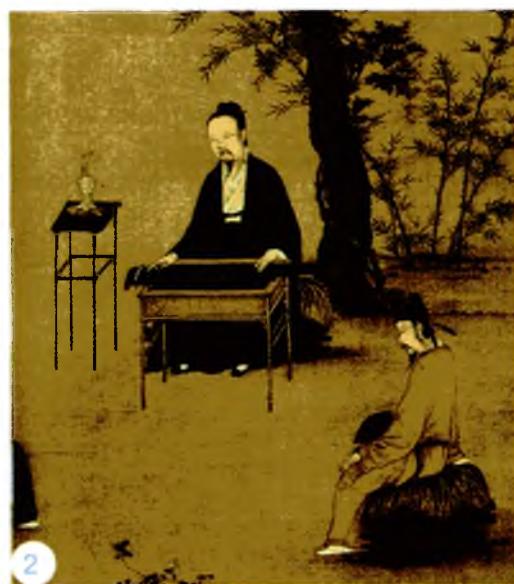
Країни Далекого Сходу — Індія, Китай, Японія, Корея — мають давні музичні традиції, багатий музичний інструментарій. Уже у стародавній китайській «Книзі пісень» перераховано 29 типів ударних, духових і струнних інструментів, які виготовлялися з різних природних матеріалів.

Барабани різної форми, обтягнуті шкірою, у китайській культурі завжди важили набагато більше, ніж у європейській. Вони застосовувалися в офіційних церемоніях і обрядових дійствах із танцями й пантомімою, навіть з метою впливу на погоду. Популярними були бронзові та кам'яні дзвони й набори дзвіночків різної висоти.

До старовинних китайських інструментів струнної групи належать цитра цинь та гру-

1

2

3

1 — китайські дзвіночки; 2 — китайський світот «Музикування імператора на цині»; 3 — традиційний китайський інструмент піпа

шеподібна *pipa* (різновид лютні). Вони мають дерев'яні корпуси та шовкові струни.

Назва «піпа» походить від способу гри на інструменті: «*pi*» означає рух пальців униз по струнах, а «*pa*» — зворотний рух уверх. Піпа має чотири струни, що символізує всі пори року. Гра на піпі до цього часу популярна серед усіх верств населення.

П'ять струн ранньої форми асоціювалися з п'ятьма стихіями, а пізніше сім струн пов'язували з днями тижня.

Традиція сольного музикування на струнних інструментах *цини* та *pipi* у приміщеннях або просто неба серед природи культивувалася при дворі імператорів як вишукане мистецтво, ним захоплювались у колі високоосвічених учених і митців.

Для допитливих

Протягом віків і до нашого часу китайське мистецтво пронизувала складна символіка. Китайці вважають, що всі предмети мають душу, а отже, кожна нота — «жива». Прикладом такої символіки є дует флейти та піпи — союз Дракона й Фенікса, де флейта символізує Дракона, а піпа — Фенікса.

Під впливом китайського мистецтва французький композитор Клод Дебюсі написав симфонічну поему «Пагоди». У музичній композиції відтворені зорові враження від межехтіння чудернацьких форм дахів пагод, що наче розсипалися на схилах гір. Так, у своєрідних візерунках незавершених «повітряних» мелодій, примхливих ритмів, гучних басів, ніжних звукових вібрацій — «зазуничали» образи східного архітектурного пейзажу.

Клод Дебюсі. Симфонічна поема «Пагоди».

Розкажіть про свої враження від музики. Зверніть увагу на музичні інтонації, ритм, фактуру, темброві барви, розвиток музики.

Пригадайте, які ще ви знаєте музичні твори, що передають «звучання» архітектури.

ДОЩОВІ КРАПЛІ

Китайська народна пісня

Жаво, грайливо

Ді-лінь - ді-лінь, ді-лінь-ді-лінь, кра-пель-ки дзве - няньть. Ді-лінь-ді - лінь,
ді - лінь - ді - лінь, до струм-ка бі - жать. Кап-нуть в річ-ку — там во - да,
кап-нуть в щіч-ку — не бі - да. Скіль-ки їх, скіль-ки їх кра-пель до-що - вих.

Ділінь-ділінь, ділінь-ділінь,
Крапельки дзвенять.
Ділінь-ділінь, ділінь-ділінь,
До струмка біжать.

Капнуть в річку — там вода,
Капнуть в щічку — не біда.
Скільки їх, скільки їх
Крапель дощових.

Мистецькі поради

- Під час співу намагайтесь відтворити музично-поетичний образ і досягти таких властивостей звучання, як легкість, прозорість, чистота, світлість, дзвінкість.
- Прослідкуйте за точністю виконання позначок у нотному записі пісні, зокрема динамічних відтінків, пауз.

У давнину при дворі імператорів організовувалися величезні оркестри (від 300 до 800 виконавців). Вони розподілялися на 8 груп (за матеріалом виготовлення інструментів).

Сучасний китайський ансамбль виконує музику на копіях стародавніх музичних інструментів

Наша музично-інструментальна подорож триває і ми потрапляємо до дивовижної країни Індії. Переважна частина індійської музики — це імпровізація, тому багато залежить від відчуття і розуміння нюансів.

Королем струнних інструментів Індії вважається *ситар*. Основних струн у нього сім, звідси й походить його назва («*си*» — «сім» й «*тар*» — «струна»). Окрім цих основних струн, на яких грає виконавець, є ще 11 або 13 додаткових, які в перекладі з індійської мови називаються «оркестр». Саме вони створюють незвичне дзвінке звучання, яке відрізняє цей інструмент від багатьох інших.

Індійські духові інструменти надзвичайно різноманітні. *Бансурі* — флейта з бамбуку з ніжним і теплим тембром. Ця флейта використовується у двох варіантах: у народній музиці — продольна, а в професійній — поперечна. Гра на такому інструменті, як вважають індійці, заспокоює, розслаблює. Не дивно, що заклинателі змій виконують свою гіпнотичну музику саме на флейті.

Ситар

Бансурі

1. Які музичні інструменти Китаю ви знаєте?
2. Назвіть музичні інструменти Індії.
3. Визначте, які з інструментів, зображеніх на ілюстраціях до цієї теми, належать до групи струнних, які — духових.
4. Самостійно за допомогою Інтернету та інших джерел ознайомтеся з особливостями символіки в музиці східних народів.

Робота у групах. Створіть порівняльну табличку-характеристику музичних інструментів різних країн (України, Китаю, Індії тощо).

15

МИСТЕЦЬКИЙ ДИВОСВІТ

МУЗИКА, ЩО ЗАСТИГЛА В КАМЕНІ

Цей знаменитий вислів про архітектуру підкреслює її спорідненість із музикою. Що об'єднує ці два види мистецтва? Насамперед ритм. Неодмінними ознаками архітектурних споруд є краса, міцність і корисність. Саме краса вирізняє мистецтво архітектури від звичайного будівництва.

Архітектуру ще називають «кам'яним літописом людства», адже за її зразками можна вивчати історію. Національними символами стали піраміди в Єгипті, архітектурний ансамбль Афінський Акрополь у Греції, Пізанська вежа в Італії, Парламент у Лондоні, Ейфелева вежа в Парижі, Велика Китайська стіна, Тадж-Махал в Індії та інші. В нашій країні знаковими шедеврами національної культури, які мають всесвітнє значення, є храм і дзвіниця Софії Київської, Києво-Печерська лавра, Борисоглібський собор у Чернігові, собор Св. Юра у Львові, споруда Чернівецького університету (у минулому — резиденція митрополита) тощо.

Чернівецький університет
Борисоглібський собор у Чернігові

В архітектурі країн Азії — Китаї, Японії, Кореї та ін. — поширені *пагоди* — споруди культового призначення. Зразком такої багатоярусної споруди є старовинний китайський «Висячий монастир», розташований на дерев'яних палях, які вмонтовано в скелю. Скеля стає однією зі стін монастиря, що ховається серед неприступних гірських хребтів, звисаючи над прірвою.

Архітектурною перлиною Індії вважається Тадж-Махал (у перекладі — «найвеличніший палац»). Стіни храму виготовлені з напівпрозорого мармуру з інкрустаціями самоцвітів (бірюза, агат, малахіт, сердолік). Мармур при яскравому денному освітленні виглядає білим, на зорі — рожевим, у місячну ніч — сріблястим.

«Висячий монастир»

Мавзолей Тадж-Махал

Знайдіть на сторінках підручника зображення вітчизняних і східних культових споруд. Порівняйте їх. Зверніть увагу на форми дахів, куполів.

Уже в мистецтві давніх народів архітектура і скульптура стали нерозлучними супутницями. *Монументальна декоративна скульптура* має тісний зв'язок з архітектурою: статуй та рельєфи застосовуються як орнаментальний декор на фасадах споруд.

Рельєф поділяється на такі різновиди: *барельєф* (низький рельєф), *горельєф* (високий рельєф), *заглиблений рельєф*. У барельєфі зображення виступає не більше, ніж наполовину свого реально-го об'єму, у горельєфі — більше ніж наполовину (деякі елементи можуть навіть відділятися від стіни). Заглиблений рельєф являє собою малюнок, урізаний у поверхню. Завдяки грі світла та тіні таке зображення створює ілюзію об'ємності. Яскравим прикладом заглибленого рельєфу можуть виступати єгипетські зображення на стінах храмів.

Рельєфи Собору
Св. Віта в Празі
(Чехія)

Горельєф на фасаді
церкви у Флоренції
(Італія)

Заглиблений
рельєф
(Єгипет)

У безпосередньому зв'язку з архітектурою розвивалося і мистецтво скульптури стародавньої Індії. На рельєфах храмів зображувалися фантастичні образи людей і чудернацьких тварин, які часто перепліталися у безперервному ритмі, як у танцювальному русі. Прикладом такої взаємодії мистецтв може бути Мадурай — місто одного храму. Одну з веж прикрашають 739 кольорових скульптур. Це унікальна симфонія форм і кольорів, гармонія архітектурних і скульптурних образів.

Храм Мінакій в Мадураї

Порівняйте скульптурний декор індійського храму з декором європейських споруд. Чим вони відрізняються?

Для допитливих

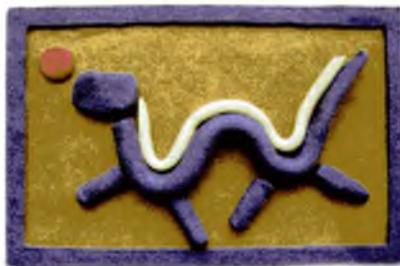

ОБРАЗИ ТВАРИН СХІДНОГО КАЛЕНДАРЯ

У країнах Сходу дуже поширений календар, у якому кожний рік носить назву тварини: миші, бика, тигра, кролика, дракона, змії, коня, кози, мавпи, півня, собаки, кабана. Згідно з міфологією і життєвими спостереженнями людям, що народилися в цей рік, присвоюються якості, властиві саме цій тварині. Знаки східного гороскопу часто зображені по колу в певному порядку.

Створіть рельєфне декоративне панно «Дракоша — символ східного календаря» для прикрашання архітектурної споруди (пластилін).

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Архітектура — вид мистецтва, діяльність із проектування і спорудження будівель, комплексів.

Барельєф (франц. *bas-relief* — низький рельєф) — різновид рельєфу, в якому зображення виступає над поверхнею основи не більше, ніж наполовину об'єму.

Горельєф (франц. *haut-relief* — високий рельєф) — різновид рельєфу, в якому зображення виступає над поверхнею основи більше, ніж наполовину об'єму.

1. Назвіть ознаки архітектури як виду мистецтва.
 2. Які види рельєфів ви знаєте? Яка між ними різниця? Наведіть приклади.
 3. Що спільного і відмінного між мистецтвом архітектури і музики?
- Мистецький проект.** Підготуйте повідомлення (з комп’ютерною презентацією) про видатні архітектурні споруди — символи країн.

ПАНОРАМА МИСТЕЦТВ:

16

1

«КОБЗАРСЬКА СЛАВА»

«ВЕСЕЛКОВА»

«КУММІ»

«ДОЩОВІ КРАПЛІ»

2

бас

контральто

тенор

сопрано

3

4

МОТИВ РИТМ НЮАНС ФАКТУРА ГАМА

4

Поясніть значення слів у різних видах мистецтва.

3

До яких груп симфонічного оркестру належать музичні інструменти, зображені на ілюстраціях?

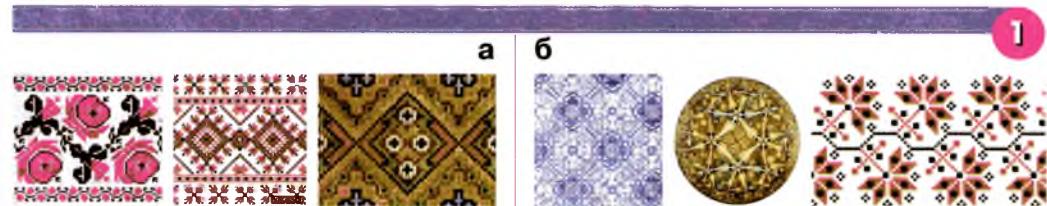
2

Назвіть чоловічі та жіночі голоси від найнижчого до найвищого.

1

Які з вивчених пісень — народні?

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

a б

1

2

3

4

До яких видів скульптури належать подані зразки?

4

Який колорит композиції — контрастний чи наближений?

3

Назвіть засоби художньої виразності графіки.

2

Визначте види орнаментів: а) за мотивами зображення;
б) за композицією.

1

ЧАСТИНА ДРУГА

Мистецький світ надзвичайно багатий і різноманітний. Людина по-різному сприймає мистецтво: графіку, живопис, скульптуру — очима, а музику — через слух. Здавна помічено, що, взаємодіючи, різні мистецтва можуть викликати додаткові відчуття. Так виникають твори, які ми сприймаємо і зором, і слухом водночас. Поєднання різних мистецьких засобів в одному творі називається *синтезом мистецтв*. До синтетичних мистецтв належать цирк, театр, кіно.

СИНТЕЗ І ВЗАЄМОДІЯ МИСТЕЦТВ

Музика і танець нерідко поєднуються і взаємодіють. А в садово-парковому мистецтві ансамбль утворюється завдяки поєднанню природних і художніх форм.

З розвитком техніки і різноманітних інформаційних технологій види мистецтва починають взаємодіяти по-новому. Виникають унікальні явища *кольоромузики, комп'ютерної графіки, різноманітних інсталяцій*. Нові форми взаємодії мистецтв народжуються і на телебаченні, і в інтернет-просторі.

17

КОЛИ ВСІ МИСТЕЦТВА РАЗОМ...

МУЗИЧНА І ПОЕТИЧНА ІНТОНАЦІЇ

Співдружність музики, поетичного слова, танцювальних рухів, театральної дії існує здавна в народних обрядах. Пісня складається з віршів і мелодії. Отже, вона поєднує такі види мистецтва, як музика та поезія. Спільною для них стає *звукова інтонація*. Саме вона, як ви вже знаєте, належить до основних засобів виразності музичного мистецтва. У літературі, зокрема в поезії, інтонації також належить важлива роль: вона надає слову емоційного забарвлення. Співдружність музики і поезії відображена в античному мистецтві, навіть музя поезії зображалася граючою на лірі.

Ерато —
муза ліричної поезії

Прочитайте фрагменти віршів з різною інтонацією відповідно до поетичних образів. Спробуйте заспівати, імпровізуючи мелодії: рішучу, загострену ритмічну, відповідно до характеру впертого хлопчика, та лагідну, наспівну згідно із сонячним настроєм.

Навпакійко

Цей малий Сергійко —
Хлопчик-навпакійко.
Зранку і до ночі
Каже він: «Не хочу!»

Тетяна Лисенко

Дорожчої нема

Рано, рано сонце встало,
Україну привітало,
Побажало їй добра,
Усміхнулось до Дніпра.

Олесь Лупій

У різних народів світу існують казки і про чарівну силу мистецтва, і про музичні інструменти, і про музикантів.

Уявіть, якщо б література зникла із царини музики. Не було б ні пісень, ні опер, ні мюзиклів. Адже літературні тексти є основою не лише суто вокальних творів, а й музично-театральних вистав.

Пригадайте, які музичні твори, пов'язані з казками, ви слухали раніше.

Інструментальні твори композитори інколи також пишуть за літературними сюжетами, зокрема — казковими.

Поміркуйте, як утілюється казковий задум у творах «Петрик і вовк» Сергія Прокоф'єва, «Лисичка, Котик і Півник» Кирила Стеценка, «Лускунчик» Петра Чайковського? Які види мистецтва взаємодіють?

У вокальних і хорових творах поетичний зміст передається словами, а музичні засоби емоційно доповнюють образ, посилюючи вплив на почуття людини. Відсутність слова в інструментальній музиці дещо обмежує її зображенальні можливості. Тому виникла *програмна музика*. Це може бути просто назва п'єси, яка наштовхує на певний образ, або розгорнутий літературний сюжет. Наприклад, назва «Казки Віденського лісу» австрійського композитора Йоганна Штрауса передає загальний емоційний задум твору.

Йоганн Штраус. «Казки Віденського лісу».

Який танець звучить? Охарактеризуйте його музику, продовжіть ряд: чарівний, фантастичний, польотний, граційний...

Пригадайте, які ви слухали програмні інструментальні п'єси Петра Чайковського, Віктора Косенка, Едварда Гріга, Каміла Сен-Санса, Роберта Шумана. Поміркуйте, як назви творів допомагали краще відчути й зrozуміти музику.

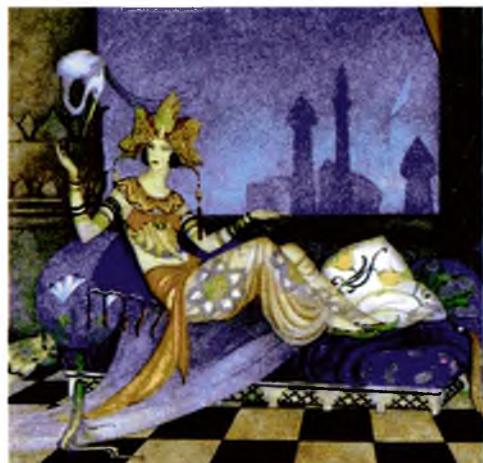
По-іншому застосовує програмність російський композитор Микола Римський-Корсаков у симфонічній *сюїті* «Шехеразада». Форма сюїти надає можливість утілення в музиці конкретнішої програми згідно з казковими сюжетами. У чотирьох частинах твору композитор симфонічними засобами втілює розповіді й діалоги казкових героїв, морський пейзаж, сцену народного свята. Яскрава картина-ність цієї музики зумовила постановку одноіменного балету. Отже, у сюїті поєднано літературну і картинну програмність.

Микола Римський-Корсаков. Симфонічна сюїта «Шехеразада» (теми Шехеразади й Шахріара, «Синдбад-мореплавець», «Багдадське свято»).

Лев Бакст. Хан Шахріар

Шехеразада на східній мініатюрі

Уявіть мальовничу картину, яка б у всій багатоманітності барв передавала настрої бурі на морі. Як музика відтворює відповідну атмосферу? Охарактеризуйте теми головних героїв — Шехеразади й Шахріяра. Зверніть увагу на тембровий колорит оркестрової музики.

ШЕХЕРАЗАДА

Музика і слова Мусліма Магомаєва

Жваво

ff mf

Знов у танку зо - ре - па - ду при - лі - та-е у див - ні сни
 ча - рів-на Ше - хе - ра - за- да і да - ру - е каз - ки сво - і.
 Ні-би мі - сяць світ-лий, яс - ний, мов про - мін - чи - ки вго-рі,
 сло-вом муд-рим, за - гад - ко - вим за - во - ро-жиш до зо - рі.

Лев Бакст.
Ескіз
до балету
«Шехеразада»

1. Знов у танку зорепаду
 Прилітає у дивні сни
 Чарівна Шехеразада і дарує казки свої.
 Ніби місяць світлий, ясний,
 Мов промінчики вгорі,
 Словом мудрим, загадковим
 Заворожиш до зорі.

2. Ніжним поглядом вітає,
 Бліск очей, мов іскриеть з-під вій.
 Та шкода, що сон минає, —
 Йде за обрій юних мрій.

3. Втім, казковий світ покину
 І насправді я знайду
 Найвродливішу дівчину —
 Східну квітку чарівну.

Музика взаємодіє не тільки з літературою, а й з образотворчим мистецтвом. Відомо, що музичні твори здатні викликати

в нашій уяві певні візуальні образи. Особливо, якщо їх підказує конкретна назва або програма. І навпаки: вдивляючись у живописні картини із зображенням музикантів, ми можемо ніби почути, як «звучить» музика.

Отже, усі види мистецтва народжуються з єдиного джерела — життя. Навіть, придумуючи казкові сюжети й образи, митці так чи інакше відображають те, що оточує людину. Тому між видами мистецтва — літературою, музикою, живописом тощо — існують різноманітні зв'язки, які зумовлюють і взаємодіють, і синтез мистецтв.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Сюїта — музичний твір, який складається з кількох самостійних частин, об'єднаних спільним художнім задумом.

1. Які засоби виразності є спільними для літератури й музики?
2. Що таке синтез мистецтв?
3. Пригадайте і назвіть казкові сюжети, з якими створено музику.
4. Заспівайте куплет пісні зі словами і без слів, наспівуючи тільки мелодію. Для чого потрібні слова? Поясніть їх роль і роль музики у пісенній творчості.
5. Завершіть думку: «Програмна музика — це ...». Наведіть приклади різних програмних музичних творів (від простої назви до сюжетних і картинних образів).
6. Уявіть, яка музика може виконуватися на картині. Придумайте невеличку казочку за її сюжетом.

Олександр Мaskaєв. Кіт-оркестр

ЛІТЕРАТУРА І ВІЗУАЛЬНІ ОБРАЗИ

Як взаємодіє література з образотворчим мистецтвом? Найтісніше їх зв'язок виявляється в мистецтві створення книги. Адже саме художники-графіки добирають шрифти, створюють ілюстрації та книжкові мініатюри за літературними сюжетами. Завдяки візуальним образам до читачів краще доноситься зміст літературного твору, глибше розкривається задум автора. До художнього оформлення книжки належать *обкладинки, заставки й кінцівки*, в яких застосовують орнаментальні візерунки. Заставка відкриває розділ тексту, а кінцівка завершує останню сторінку або всю книгу. Так книжка стає справжнім витвором мистецтва.

Роздивіться ілюстрації. Поясніть, як візуальні образи допомагають розкрити основні ідеї літературних творів.

1

2

3

4

5

1, 2 — Георгій Якутович. Обкладинка та ілюстрація до казки «Про бідного парубка і Марка багатого»; 3 — Владислав Єрко. Обкладинка до казки «Снігова Королева»; 4 — Валерія Соколова. Заставка до казки «Белла Басет Балерина»; 5 — Іван Білібін. Кінцівка до «Казки про рибалку й рибку»

Для допитливих

У народів країн Близького і Далекого Сходу — арабів, китайців, японців — шанується витончене мистецтво каліграфії. Для письма у них існують спеціальні знаки — ієрогліфи.

На китайських графічних і живописних пейзажах і портретах нерідко можна помітити написи тушшю. Китайці пишаються своєю оригінальною і складною писемністю. Кожний ієрогліф означає не просто літеру алфавіту, а слово чи коротку оповідь, де втілені відчуття і настрої митця, його сприйняття світу. На них поетичні образи перегукуються із візуальними, утворюючи неповторну художню єдність, магію ритмів графічних образів.

Ієрогліф «щастя»

Куй Син (покровитель ученості)
підпирає Ковш-Доу

На обкладинках до книжок, вітальних листівках тощо художники використовують різні шрифти, які мають відповідати образному змісту творів.

Проаналізуйте шрифти на поданих зразках книжкової графіки. Як вони узгоджуються з літературними та візуальними образами? Поясніть, які оригінальні ідеї застосовано художниками.

1

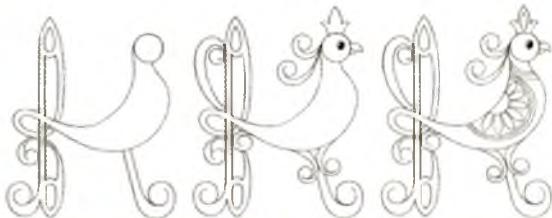

2

1 — Яна Сурело. Шрифт «Півень»; 2 — Віталій Мітченко. Шрифтовая композиція

Варіант 1. Намалюйте буквицю до улюбленої казки, використовуючи орнаментальні мотиви українського мистецтва.

Варіант 2. Намалюйте ініціал свого імені, що допоможе зрозуміти особливості вашого характеру.

Мистецькі поради

- Створюючи образи казкових героїв, застосуйте різні контрасти: настроїв, кольорової гами (хроматичної та ахроматичної).
- Пофантазуйте, які ще літери можна утворити із запропонованих образів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Заставка, кінцівка — невеликі композиції орнаментального характеру або у вигляді малюнка.

Ініціал (буквиця) — початкова, художньо оформлена буква у книзі.

МІНІАТЮРА —

Невелика музична
п'єса

Театральна п'єса
невеликого розміру

Один із видів
ілюстрацій у книжці

1. Який існує зв'язок між літературою та образотворчим мистецтвом?
2. Яка роль ілюстрацій у розкритті літературного замислу?
3. Проаналізуйте ілюстрації в книжках із домашньої бібліотеки. Зверніть увагу на оформлення ваших улюблених книжок. Визначте у них заставки, кінцівки, ініціали.
4. Прочитайте казки різних народів про мистецтво. Уявіть себе художниками та поміркуйте, які ілюстрації доцільно до них намалювати.
5. Поясніть, чому каліграфію називають «музикою для очей» або «квіткою душі людини».
6. Роздивіться і прочитайте слова-образи.

7. Сучасні електронні вітальні листівки часто поєднують виразність слова, візуального образу, музики. Пофантазуйте й уявіть, яка музика може звучати на цих електронних листівках (народна або класична).

18 ЦИРК — МИСТЕЦТВО, СПОВНЕНЕ РАДОСТІ

МУЗИКА В ЦИРКОВІЙ ВИСТАВІ

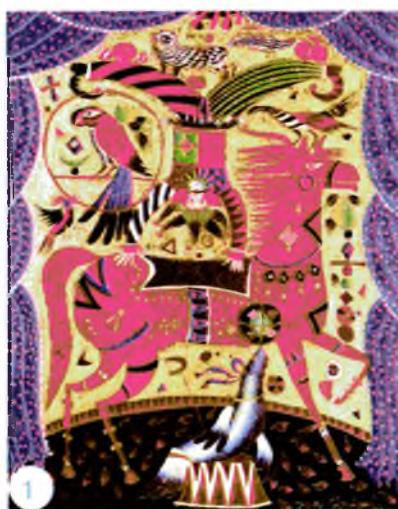
Мистецтво цирку — одне з найдавніших. Воно виникло з первісних ігрищ та обрядів, пов'язано з трудовою і військовою діяльністю людей. Цирк існував у Стародавньому Єгипті, Давній Греції, Китаї, циркові номери включалися до виступів бродячих народних акторів — скоморохів.

Якщо основою художніх образів у літературі є слово, а в музиці — звукова інтонація, то першоосновою художньої мови цирку є *трюк* — складна для виконання та емоційно вражаюча дія-видовище. Дії-трюки в супроводі музики, хореографії, слова, художнього оформлення утворюють *цирковий номер* — зразок синтезу мистецтв.

Зазвичай циркові номери об'єднані певним сюжетом. Тоді виникає цілісна циркова вистава, де в кожного артиста свій образ: кумедний клоун, відважний дресирувальник, спритні гімнасти, сильні акробати. У такому поєднанні піднесено-го, геройчного і комічного полягає один із секретів цирку як оригінального виду мистецтва.

Циркові артисти на стародавній гравюрі

Успіх циркової вистави залежить від музики. Саме їй належить важлива роль у створенні загальної емоційної атмосфери в цирку. Яка ж музика звучить під куполом? Для цього використовують фрагменти з популярної класичної музики, а інколи створюють спеціальні твори для цирку, сповнені бадьорості, близькості, гумору.

Урочистою має бути музика *параду-алле* — ходи артистів по арені в яскравих костюмах разом із дресированими тваринами.

Зовсім інші настрої має викликати музика у процесі виконання ризикованих трюків фокусників або повітряних гімнастів. Для передачі відчуття тривожного чекання здавна застосовують барабанну дріб.

Циркове свято завжди супроводжується музикою *естрадно-духового* оркестру або *біг-бенду*. Він розміщується не в оркестровій ямі, а на спеціальному *балконі* над входом на арену. Колись у минулому в цирку грали переважно колишні військові музиканти. Звідси — традиційно значна роль духових інструментів у цирковій музиці. Нині до складу циркового оркестру входять і різні сучасні інструменти, зокрема саксофони, електрогітари.

Для допитливих

Прикладом близькою циркової музики може бути легендарний марш з кінофільму «Цирк» Ісаака Дунаєвського. Фільм вийшов на екрані в 1936 р. й набув широкої популярності багато в чому і завдяки музиці. Марш, швидко подолавши кінематографічні кордони, став своєрідним цирковим гімном.

Ісаак Дунаєвський. Марш із кінофільму «Цирк».

Імре Кальман. Арія Містера Ікс із оперети «Принцеса цирку».

Охарактеризуйте і порівняйте музичну маршу й арії. Поміркуйте, чи завжди в цирку повинна звучати весела та урочиста музика.

ЦИРК ПРИЇХАВ

Австрійська народна пісня (переклад Л. Шевчук)

У темпі й ритмі польки

The musical notation consists of five staves of music. The first staff starts with a forte dynamic (f) and a tempo marking 'mf'. The lyrics are: 'Дзве - нить, дзвенить сурма, збі - га-єть-ся юр - ба. Ди-ви-тись, як на чу-до на'. The second staff continues the melody. The third staff begins with a piano dynamic (p). The lyrics are: 'мав-пу і вер-блю-да. Вед - ме - ді і пінг - він, пі - то-ни-й кро-ко-дил, ще ле-ви-й кен-гу'. The fourth staff continues. The fifth staff ends with a repeat sign and two endings: 'Для повтору' (For repeat) and 'Для закінчення' (For end). The lyrics are: 'ру ди-ву-ють діт-во-ру. Ось цирк приїхав! Цирк приїхав! Він ві-та-є всіх! Там буде слон, там бу-де лев! А ще й роз-ва-ги й сміх! Ось цирк приїхав! Цирк приїхав! Всі у цирк і - дуть! Та-ко - го ди - ва більш ні - де ні - ко - ли не знай-дуть! Як-// - дуть!'.

1. Дзвенить, дзвенить сурма,
Збігається юрба.
Дивитись, як на чудо,
На мавпу і верблюда.
Ведмеді і пінгвін,
Пітони й крокодил,
Ще леви й кенгуру
Дивують дітвому.

Приспів:

Ось цирк приїхав!
Цирк приїхав!
Він вітає всіх!
Там буде слон,
Там буде лев!
А ще й розваги й сміх!

Ось цирк приїхав!
Всі у цирк ідуть!
Такого дива більше
Ніде ніколи не знайдуть!

2. Як вийдеш на балкон —
На тебе гляне слон,
І він не байдикує —
Під музику танцює.
Приспів.

3. Під куполом гімнаст
Злітає раз у раз.
А клоун сіє сміх!
Приїхав цирк до всіх!
Приспів.

Мистецькі поради

- Під час співу намагайтесь передати веселий настрій відповідно до поетичних образів.
- Зверніть увагу на складні «стрибки» в мелодії та намагайтесь їх чисто іntonувати.
- Дотримуйтесь контрастних динамічних відтінків у виконанні приспіву.

Сьогодні старовинне мистецтво цирку шукає нові форми художнього вираження. У грандіозних феєричних шоу міжнародного цирку-театру Ді Солей (Цирк Сонця) беруть участь кілька тисяч акторів різних циркових професій із різних куточків світу. Усі вистави мають свій сюжет, до них спеціально пишеться музика: оперна і балетна, мюзикли, рок-музика.

Нова сторінка літопису циркового мистецтва — технічні атракціони на кшталт вертикальних мотогонок під куполом або цирк на льоду і на воді, що приворожує незвичною красою серця своїх прихильників.

Вас вітає Цирк ді Солей

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Біг-бенд (англ. — великий оркестр) — тип оркестру, який виконує танцювальну, естрадну, джазову музику.

Трюк — ефектний, складний і майстерно виконаний прийом, один з головних засобів виразності в цирковому мистецтві.

Цирк (з лат. — коло) — вид сценічного мистецтва, розважальна вистава на манежі.

1. Які види мистецтва входять до циркової вистави?
2. Що таке пантоміма? Потренуйтесь у створенні пантоміми, зокрема комічних етюдів на тему шкільного життя.
3. У чому полягають особливості музики в цирку? Який оркестр грає під час вистав?
4. Самостійно послухайте циркову музику і дізнайтеся більше про її роль у цирку, використовуючи різні сайти Інтернету.
5. Пригадайте пісні про цирк, охарактеризуйте їх.

Робота у групах. Подискутуйте та оберіть музичні твори, які відповідатимуть цирковим номерам «Парад тигрів», «Клоун-сурмач», «Розумні пуделі», «Джигіти на арені», «Дует ведмедів-акробатів», «Танок слонів» (гімн, галоп, колискова, марш, скерцо, вальс, полька, гумореска тощо). Поясніть свій вибір. У вільний час перегляньте та обговоріть фільм «Цирк» Чаплі Чапліна.

18 ЦИРК — МИСТЕЦТВО, СПОВНЕНЕ РАДОСТІ

ЗАПРОШУЄМО НА ЦИРКОВУ ВИСТАВУ

Цирком називається не тільки розважальна вистава, а й сама архітектурна споруда, зазвичай округлої форми, завершена куполом. Саме під куполом ми можемо спостерігати виступи повітряних гімнастів.

Споруда може бути стаціонарною або пересувною — *шапіто*. Шапітер, спеціально розгорнутий на час гастролей циркової трупи, після її від'їзду розбирається.

Циркові номери виконуються на круглій площині — *арені*, або *манежі*. Її діаметр у всіх цирках світу становить 13 метрів, незалежно від розмірів споруди. Манеж відділяється від глядацьких місць жорстким бар'єром.

Місця для глядачів розташовані *амфітеатром* — ступенями, що поступово підіймаються навколо арени.

Споруди цирків у: 1 — Києві; 2 — Парижі; 3 — Баку

Роздвіться форми будівель цирку. Що незвичного ви помітили? Що об'єднує архітектурні споруди цирків різних країн?

Для допитливих

Слово «цирк» походить із часів Стародавнього Риму, де нараховувалося 7 цирків, зокрема Цирк Максимум. Щорічно у ньому влаштовувалися змагання їзди на колісницях. Для цього було побудовано споруду з амфітеатром, але без даху. Сьогодні місце таких змагань називається іподромом.

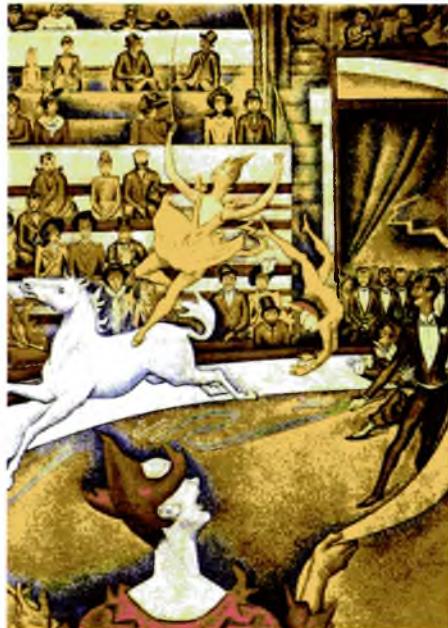
А конструкція сучасного цирку проглядається в споруді знаменитого Колізею.

Тут проводилися бої гладіаторів і єдиноборства з хижими звірами, які також вважаються передвісниками цирку.

Існують різні художні паралелі, які свідчать про глибоку взаємодію різних видів мистецтв. Цікавим прикладом такої співтворчості є цирк, у якому поєдналися різні види мистецтва.

Що відбувається на арені? Людей яких циркових професій зобразив французький художник Жорж Сьора? Роздивіться дальній план картини. Де розташовано оркестр? Визначте колорит картини. Охарактеризуйте особливості композиції. Вона — динамічна чи статична? Аргументуйте. Який загальний настрій циркової вистави?

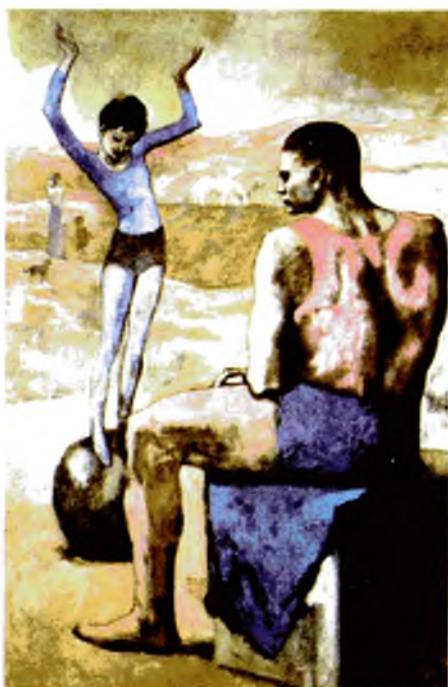

Жорж Сьора. Цирк

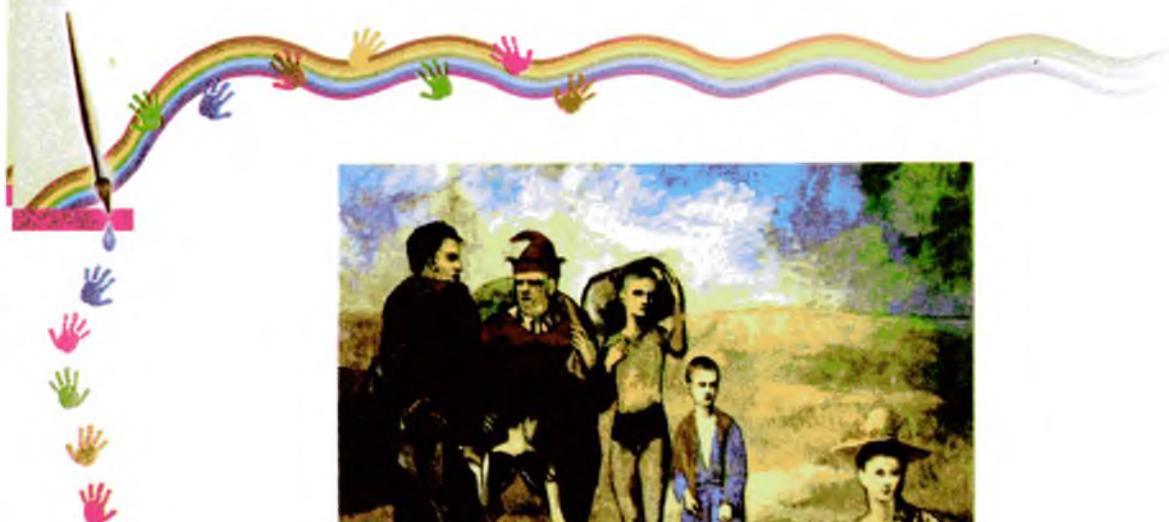
Найвидатніший художник ХХ ст. Пабло Пікассо, захоплюючись мистецтвом цирку, присвятив цій темі цілу серію картин. Персонажами його живописних композицій стали клоуни, атлети, акробати, танцівниці. Увагу всесвітнього майстра привертали не стільки яскравість циркових видовищ, як складна доля бродячих акторів — вільних мандрівників. Найчастіше художник зображував їх не на арені, під час близкучих виступів, а на репетиціях чи в побутових сценах. Це дало можливість глибше проникнути у внутрішній світ артистів.

Порівняйте фігури головних персонажів картини «Дівчинка на кулі». Назвіть геометричні форми, зображені художником. Яка з них символізує гнучкість юної гімнастки, а яка — міць і сталість атлета?

Пабло Пікассо. Дівчинка на кулі

Пабло Пікассо. Родина комедіантів

Визначте загальний настрій картини «Родина комедіантів».

Яку роль відіграє кольоровий контраст?

Яке значення пустельного пейзажу в картині?

Поміркуйте, які циркові номери могли б виконувати зображені діти.

У чому секрет популярності мистецтва цирку? Мабуть, вона пояснюється і тяжінням людини до чуда, і вірою в надзвичайні й необмежені сили та можливості людини.

Створіть запрошення на циркову виставу (змішана техніка — аплікація з доопрацюванням графічними матеріалами).

Мистецькі поради

- Побудуйте композицію для циркового запрошення.
- Використайте оригінальний шрифт (наприклад, створіть «танцюючі» літери або літеру-образ з улюбленим цирковим персонажем).
- Прикрасьте запрошення декором на циркову тему.

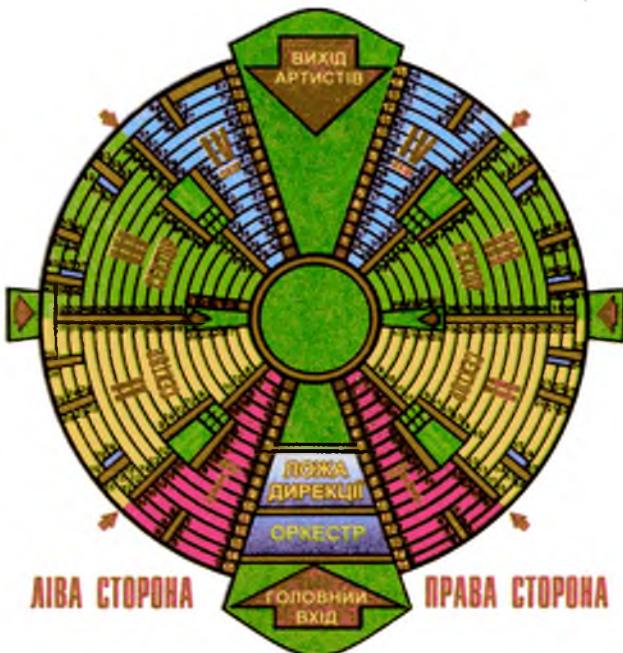
МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Амфітеа́тр (від грец. *amphi* – з обох сторін і *theatron* – видовище, «подвійний театр») — спочатку: спосіб розміщення місць для глядачів в античному театрі. В даний час амфітеатром називають місця в залі для глядачів в театрі і цирку за партером.

Балко́н — верхні місця у театрі для глядачів, в цирку — для оркестру.

- Які архітектурні особливості споруди цирку?
- Поміркуйте, чому цирк часто має купол у формі напівшару.
- Пригадайте літературні твори і кінофільми про цирк. Про яких циркових персонажів у них згадувалося?
- У вільну хвилину віднайдіть твори графіки, живопису або скульптури, присвячені темі циркового мистецтва.
- Проаналізуйте і поясніть схему залу Львівського цирку.

Мистецький проект «Цирк». Орієнтовні теми: «Цирк Шапіто», «Цирквар'єте», «Архітектура цирку», «Фільми про цирк», «Пісні про цирк», «Словничок циркових термінів».

МУЗИКА І ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР

Театр — особливий вид мистецтва, завдяки якому можна здійснити захоплюючу подорож у будь-який куточек планети, зазирнути в різні епохи, навіть у майбутнє.

Розрізняють *драматичний*, *ляльковий* і *музичний* театри, а також *театр пантоміми*.

У драматичному театрі щовечора на сцену виходять актори, щоб розповісти про життя героїв, яких вони зображені. Діючими особами лялькового театру є ляльки, якими керують актори-ляльководи. У музичному театрі сюжет розкривається мовою співу, інструментальної музики і танцю.

Пантоміма належить до виду сценічного мистецтва, у якому для передачі змісту і створення художнього образу використовуються пластиично виразні рухи, жести й міміка. Нерідко виступ актора-мімі супроводжується музикою, яка створює емоційну основу образу. Пантоміма входить до театрального і циркового мистецького синтезу, вона є складовою балетної вистави.

1

2

3

4

Сцени з вистав театрів: 1 — лялькового; 2 — дитячого драматичного; 3 — музичного; 4 — пантоміми

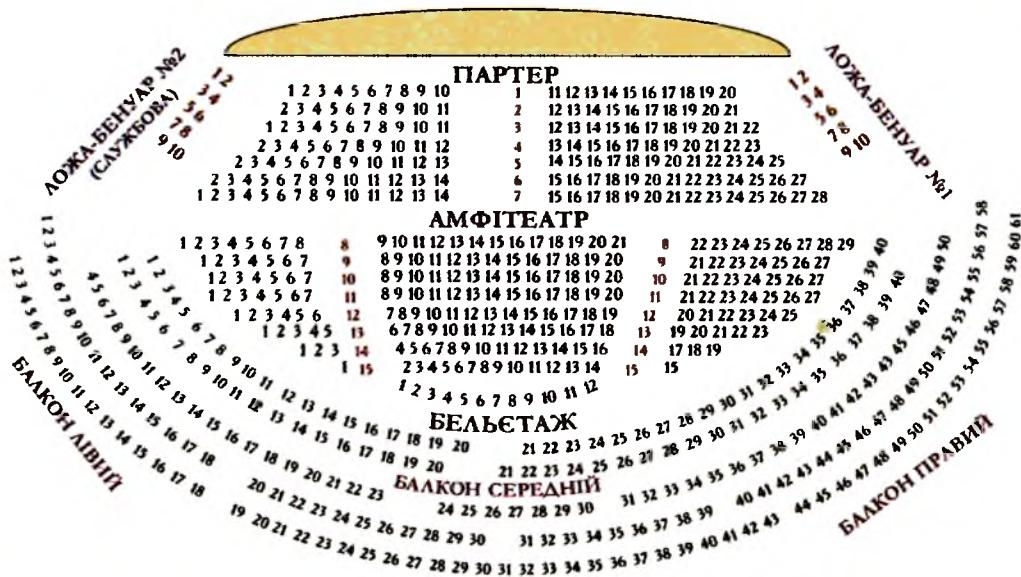

Вистави якого з видів театру вам довелося дивитися?

Театральна вистава відбувається на спеціальному майданчику — *сцені*. Найближчі до сцени глядачі сидять у *партері*, за ними на поступовому підвищенні розташований *амфітеатр*, над ним — *бельєстаж*, а вище — *балкон*.

Роздивіться схему глядацької зали театру. Визначте і запам'ятайте, де розташовані партер, амфітеатр, бельєтаж, ложі й балкон.

Для допитливих

Коли і де виник театр? Ще давні греки вперше спроектували і побудували театральну споруду. Над Афінами — найбільшим містом Давньої Еллади — височить пагорб. У скелі висічені довгі ряди лавок. Вони розташовані півколом і охоплюють широку площадку — «оркестру», яка служила грекам сценою.

Саме тут в оточенні дерев і блакитного неба замість даху актори грали комедії і трагедії. На ногах в актора були спеціальні підставки (котурни), на обличчі або на палиці — маски, які глядачі могли розглядіти навіть із найвіддаленіших рядів.

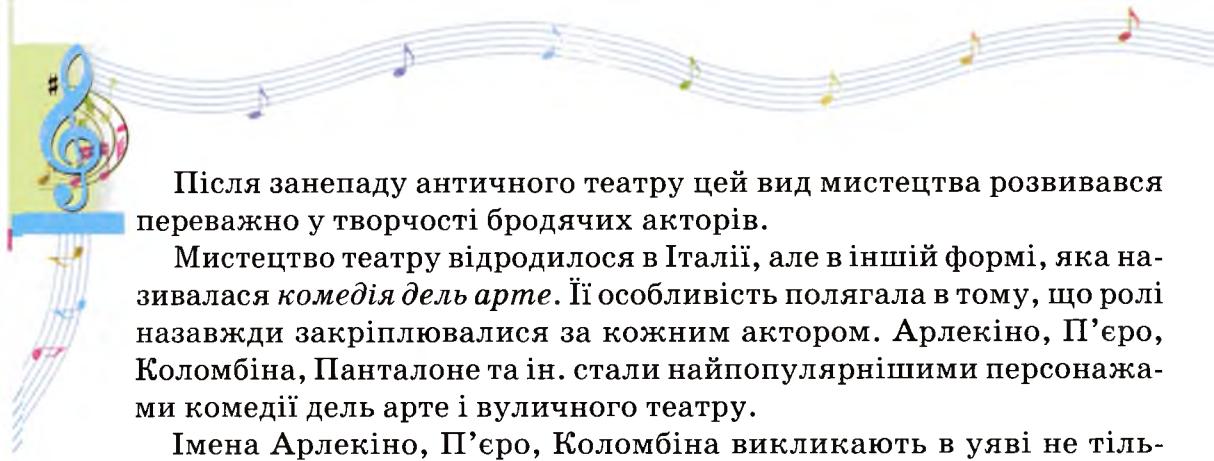
Маска зображувала людське обличчя в узагальнених рисах. Зазвичай відображалися настрій героя (веселий, сумний), почуття та емоції (добрий, злий), характерні образи (продажець, музикант). Отак маска з тих далеких часів стала головним атрибутом театру. З нею завжди греки зображали муз театру: Мельпомену — музи трагедії і Талію — музи комедії.

Мельпомена

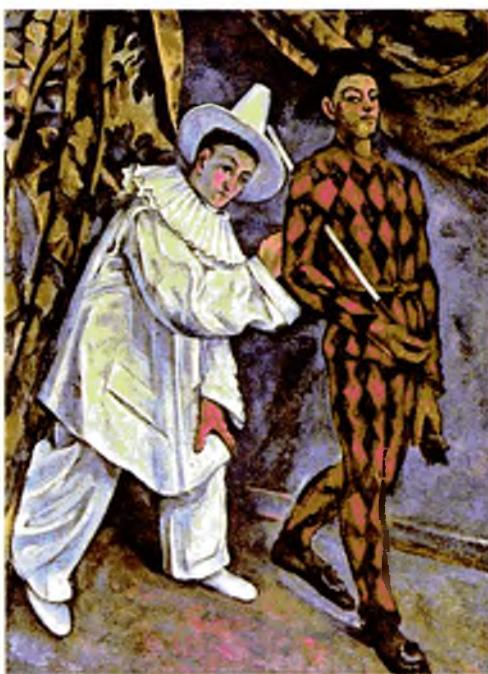
Талія

Після занепаду античного театру цей вид мистецтва розвивався переважно у творчості бродячих акторів.

Мистецтво театру відродилося в Італії, але в іншій формі, яка називалася *комедія дель арте*. Її особливість полягала в тому, що ролі наважди закріплювалися за кожним актором. Арлекіно, П'єро, Коломбіна, Панталоне та ін. стали найпопулярнішими персонажами комедії дель арте і вуличного театру.

Імена Арлекіно, П'єро, Коломбіна викликають в уяві не тільки знавців, а й багатьох шанувальників театру характерні образи: *Арлекіно* — веселого балагура в яскравому костюмі й смішному капелюсі з китицею; *П'єро* — сумного чоловічка в незgrabному білому балахоні з довгими рукавами й пишним комірцем жабо; *Коломбіна* — простуватої, але досить підприємливої служниці. Ці персонажі вийшли з народу, мали селянське походження, що не завадило їм стати справжніми улюбленацями глядачів з усіх верств населення.

Поль Сезан.
П'єро і Арлекін

Джованні Доменіко Феретті.
Арлекін і Коломбіна

Образи цих театральних персонажів яскраво передав німецький композитор Роберт Шуман у музиці фортепіанного циклу «Карнавал».

Портрет митця

Роберт Шуман (1810—1856) — видатний німецький композитор-романтик, піаніст і диригент народився в передмісті Бонна. Вчився в університетах Лейпцига та Гейдельберга, готовувався стати юристом. Проте з юності він захоплювався музикою та літературою, мав талант і композитора, і письменника. Писав музику, критичні статті для енциклопедій, видавав журнал. У спадщині митця переважають вокальні та фортепіанні твори, зокрема для дітей. Своєрідність притаманна його програмній музиці, образи якої не-рідко навіяні романтичною літературою.

Великий фортепіанний цикл Р. Шумана «Карнавал» є зразком програмної музики, яка розвивається за певним сюжетом. Вона сповнена особливої театральності, адже перед слухачами в коротких п'есах (епізодах) розкривається галерея портретів.

6 *Роберт Шуман. «П'єро», «Арлекін», «Панталон і Коломбіна» (цикл «Карнавал»).*

?! Охарактеризуйте музичні портрети театральних героїв.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Атрибут (від лат. — *властивість*) — властивість предмета, об'єкта.

Бельєтаж — перший ярус лож у глядацькій залі театру, розташований над амфітеатром.

Партер — нижній поверх глядацької зали з місцями перед сценою.

Театр (з грец. — *місце для огляду, видовищ*) — вид мистецтва, основою якого є сценічна дія, виступ акторів перед глядачами; також споруда для театральних постановок.

- ?! 1. Які види мистецтва складають театральний синтез?
2. Де і коли виник театр? Що є основою його мови? Чому символом театру є дві маски? Поясніть.
3. Назвіть види театрів, наведіть приклади.
4. Охарактеризуйте побудову глядацької зали в театрі. За поданим у підручнику планом виберіть місця, на яких ви б хотіли сидіти.
5. Чому, на вашу думку, театральні персонажі італійської комедії дель арте стали типовими образами-масками цього виду мистецтва?
6. Започаткуйте словничок театральних термінів.
7. Поцікавтесь, які композитори писали музику для театру і про театр.

ТЕАТРАЛЬНА АФІША ПОВІДОМЛЯЄ

Із чого починається театр? З афіші! Адже саме за допомогою афіші — тетрального плаката — ми можемо отримати основну інформацію про виставу задовго до її початку. У ній повідомляється назва і адреса театру, дата вистави, прізвища режисера, художника-постановника, композитора, звукорежисера, головних виконавців. Афіша, програмка і буклєт, які зазвичай гарно ілюстровані, — це своєрідні друковані путівники по театрі.

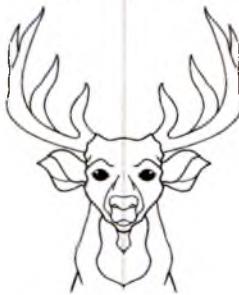
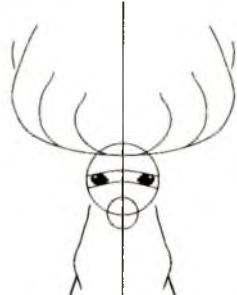
Афіша, як різновид мистецтва плаката, покликана привертати увагу глядача з великої відстані. Саме тому вона має бути зрозумілою з першого погляду.

Які прийоми допоможуть художникам швидко і доступно донести інформацію до глядача? Головним засобом виразності в афіші є композиція. Вона має бути чіткою, лаконічною, виразною. Для цього художник узагальнює, тобто спрощує зображені образи, відмовляючись від дрібних другорядних деталей.

Кольорова гама має посилювати виразність афіші. Тому художник уникає використання великої кількості барв та нюансних кольорових сполучень. Текст повинен бути стислим і гармонійно поєднуватися із зображенням, шрифт — відповідати змісту і легко читатися. Великі розміри афіші допомагають швидко й легко прочитати зміст і отримати потрібну інформацію. Як будь-який твір друкованої графіки, афіші створюються художниками, а ти-ражуються у друкарні.

Придумайте і створіть афішу для вистави театру юного глядача.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Афіша (з франц. — оголошення, прибите до стіни) — вид реклами, оголошення про театральну та циркову виставу або концерт.

1. Яка роль афіші в популяризації мистецтва театру, музики, кіно?
2. Назвіть особливості афіші. Як вона допомагає шанувальникам театру?
3. Які елементи композиції афіші привертають увагу на поданих зразках?
4. **Робота в парах.** Гра «Озвуч картину». Уявіть себе одним із персонажів картин, поданих на ілюстраціях (див.: с. 150). Придумайте уявні діалоги: Арлекіно з П'єро або Коломбіною.

Мистецький проект. Самостійно дослідіть репертуар дитячих театрів.

НА СЦЕНІ ЛЯЛЬКОВОГО ТЕАТРУ

Театр ляльок — це унікальний вид мистецтва, де актори і ляльки разом створюють на сцені неповторні історії. Ляльки-актори зазвичай рухаються по сцені завдяки вмілим діям акторів-ляльководів, а іноді й за допомогою спеціальних пристройів. Лялька здатна викликати в глядачів не менше захоплюючих емоцій, ніж професійний актор. Якщо її повернати в різні боки під час розмови, то здається, що вона не лише сама розмовляє, а й посміхається чи плаче, навіть гнівається.

Пригадайте, які лялькові вистави вам доводилося дивитися? Які ляльки там виступали? Як вони рухалися?

Знайомство із сучасним театром ляльок починається з ознайомленням із театральною спорудою.

Мюнхенський театр марionеток у Німеччині на початку ХХ ст. став першим стаціонарним ляльковим театром для дітей у Європі.

1 — Київський академічний ляльковий театр; 2 — Луганський театр ляльок

Київський ляльковий театр побудовано в затишному куточку центру столиці України. Зовні він нагадує образ казковий палац. Прилегла територія також оформлена, як справжнє дитяче казкове містечко: фонтан, квіткові клумби, скульптури персонажів казок.

Споруду Луганського театру ляльок можна пізнати з першого погляду: її стіни прикрашені ляльковим годинником і скульптурами ляльок — театральними персонажами казок.

Ляльковий театр вертеп із експозиції Державного музею театрального, музичного та кіномистецтва України

Мистецтво театру ляльок дуже давнє. Свої особливості має кожний національний театр, зокрема й український народний ляльковий театр *вертеп*. У дерев'яній двоповерховій скрині ставилися релігійні та світські вистави. Різдвяну драму під спів колядок показували на другому — «небесному» поверсі, а на першому — «земному» грали сатиричні *інтермедії*. Ці побутові сценки з народного життя супроводжувалися піснями й танцями, музикою троїстих музик. Наприклад, під час виходу поляка звучав *краков'як*, а сміливий козак Запорожець — найвища лялька — з'являвся на сцені під *гопак*. Вертепні ляльки кріпилися на паличках, й актори водили їх по сцені через спеціальні прорізи в дерев'яній скрині. Із часом лялькову вертепну виставу почали поєднувати з грою акторів. Так виник і «живий» вертеп.

Батьківщиною лялькового театру нерідко називають Італію.

Уславленим на весь світ комічним персонажем італійського лялькового театру став *Пульчинелла*. Його ім'я пояснюють по-різному, проте більшість схиляється до того, що воно походить від італійського слова «пульчіно» — півник.

Лялькові «брати» Пульчинелли виникли в різних країнах. У Франції ця лялька перетворилася на Полішинеля.

В Англії Пульчинелла став містером Панчем з великим, як гачок, носом. На сцені цей веселун і забіяка виступав у парі з дружиною Джуді.

1

2

3

1 — Пульчинелла; 2 — Полішинель; 3 — Панч і Джуді; 4 — Петрушка

Один із багатьох «лялькових родичів» Пульчинелли — російський Петрушка — головний персонаж народного театру. Цю кумедну ляльку в червоній сорочці-косово-ротці та гостроконечному ковпаку з китицею актор-ляльковод натягував на руку, як рукавичку, і від умілих рухів його пальців лялька «оживала». У давнину виступи веселуна-Петрушки на ярмарках супроводжувалися грою шарманщика.

Ігор Стравінський присвятив традиційному персонажу народних балаганів балет «Петрушка», який назвав «потішні сцени». Із музичних номерів балету композитор створив сюїту. Музика «Петрушки» насычена інтонаціями російського фольклору.

Ігор Стравінський. Сюїта з балету «Петрушка» (І картина).

Який характер музики? Звучання яких інструментів ви почули?

У ляльковому театрі завжди цінувалися гострий гумор, дотепність, імпровізація. Вислови комічних лялькових персонажів нерідко ставали приказками, а вони самі — дійовими особами інших творів мистецтва: пісень, балетів, літературних казок, мультфільмів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Вертéп («печера») — український народний театр, у якому вистави розігрувалися у великій дерев'яній скриньці ляльками на паличках.

Інтермéдія — сценка, що розігрується між діями вистави.

Теáтр ляльóк — вид театрального мистецтва, де актори-ляльководи керують ляльками.

- Що цікавого ви дізналися про театр ляльок?
- Назвіть відомих лялькових персонажів із родоводу Пульчинелло.
- У чому полягають особливості українського народного лялькового театру? Яка музика супроводжує вистави вертепу?
- Складіть кросворд на тему «Ляльковий театр».
- Колективна робота.** Придумайте коротку музично-фантастичну історію за картиною «Лялькова вистава» Вільмоша Аба-Новака.

МИСТЕЦТВО СТВОРЕННЯ ЛЯЛЬКИ

Вистава театру ляльок — це важка й копітка робота багатьох людей. Письменники пишуть п'еси, сценаристи розробляють сценарії за літературними творами, художники малюють декорації, композитори створюють музику, актори «вживаються» в ролі. Але чи не найскладніша робота в майстрів, які виготовляють ляльки. Без їхньої творчості вистава не відбудеться. Тож завітаємо до творчої майстерні лялькарів і спробуємо проникнути в секрети їхньої майстерності.

Існують кілька різновидів лялькових театрів і ляльок, які відрізняються розмірами, зовнішнім виглядом, способами керування.

Театр *горішніх* ляльок.

Актори-ляльководи керують такими ляльками, перебуваючи за ширмою. До них належать *пальчикові*, *рукавичні* та *тростинні* ляльки.

Рукавичні ляльки актор одягає на руку, як рукавичку, а пальчикові — відповідно на пальці. Звідси й походять їх назви. Рукавичні ляльки італійці називали «бураттіні». Вважається, що цей термін

1

2

3

4

5

Горішні ляльки:

- 1, 2 — рукавичні
- 3 — пальчикові
- 4, 5 — тростинні

бере початок від імені колись популярного актора Бураттіно, що виступав у виставах італійської комедії дель арте.

Тростинні ляльки отримали свою назву від тростинок, які прикріплені до голови й рук ляльки для того, щоб керувати їхніми рухами. Такі ляльки показуються з-за ширми й управляються безпосередньо рукою ляльковода, на яку надягають чохол. Тростини можуть бути відкриті для глядача або замасковані в складках одягу ляльки (в її широких рукавах або накинутому на плечі плащі).

Театр *низових* ляльок.

Найпростіший і водночас оригінальний винахід італійців — *планшетні* ляльки. Вони розміщаються на дерев'яній підставці — планшеті.

Планшетні ляльки

Ляльки-маріонетки

Набагато скаднішою є *маріонетка*. Нею керують зверху за допомогою ниток або металевих дротів, які прикріплені до спеціального дерев'яного пристрою (коромисла) та до голови, рук, ніг ляльки.

Аktor його повертає однією рукою, а другою перебирає нитки, щоб ляльки рухалися.

Які ляльки виступають акторами на дерев'яній сцені?

У театрі *серединних ляльок* актор перебуває усередині великої об'ємної ляльки, тому його не видно глядачам. Раніше такі гігантські ляльки-велетні виступали разом із цирковими акторами на ярмарках, пересувалися на ходулях вулицями. Сьогодні «живих ляльок» можна зустріти на багатолюдних вулицях і площах міст: вони «працюють» у рекламі.

Серединні ляльки

Роздивіться картини, які зображають юних ляльководів, і визначте вид ляльок-акторів. Опишіть їхні костюми.

Анжела Моїсеєнко. Ляльковод

Борис Берлі. Театр

Віртуальна екскурсія

У Харківському ляльковому театрі існує музей ляльок, який привертає увагу відвідувачів не менше, ніж цікавий репертуар. У вітринах «відпочивають» ляльки-актори, які впродовж багатьох років виступали у виставах театру.

Ознайомитися ближче з репертуаром цього унікального театру ви можете на сайті: <http://www.puppet.kharkov.ua/>

Поміркуйте і розкажіть про складності професій актора лялькового театру і майстра-лялькаря, спираючись на ілюстрації та наступні запитання:
Які види ляльок виготовив мастер? Чому костюми ляльок створено у контрастній кольоровій гамі?

Одяг якої ляльки виготовлено у холодній кольоровій гамі, а якої — навпаки, у теплій?

Як це пов'язано з характером ляльки?

Якою музикою доречно озвучити виступ кожної ляльки?

Свою думку аргументуйте.

Володимир Гвоздьов. Майстер-лялькар

Варіант 1. Виготовте рукавичних ляльок Арапа, Петрушку і Балерину до балету І Стравінського за образами, створеними О. Бенуа.

Олександр Бенуа. Ескізи костюмів для балету Ігоря Стравінського «Петрушка»

Мистецькі поради

- Рукавична лялька складається з твердої голови, на яку надівається ковпак, і прикріпленої до неї костюму-рукавички.
- Голову ляльки (6—10 см) можна зробити по-різному: а) з вати, обгорнутої трикотажною тканиною; б) із глини, пап'є-маше тощо.
- Ріт зазвичай малюють, для очей використовують намистинки чи гудзики, ніс і вуха — приклеюють, волосся роблять із мотузок, ниток або хутра.
- Пальці актора входять у рукава ляльки. Рука актора-лялькаря може розташуватись усередині ляльки по-різному, від цього залежить спосіб керування лялькою (різними пальцями, однією чи двома руками).

Варіант 2. Виготовте театральні ляльки із різних матеріалів (тканина, картон, хутро, нитки, стрічки, ґудзики тощо). Передайте характери персонажів. «Оживіть» ляльок рухами й діалогами (пам'ятайте правило ляльковода: коли лялька розмовляє, вона рухається). Проведіть конкурс на кращу ляльку.

Авторські ляльки Галини Кузьменко

Дізнайтесь, як виглядають і виготовляються різні театральні ляльки. Використайте сайти Інтернету, зокрема Міжнародного товариства акторів лялькових театрів: <http://moak.ru/projects/teatrdolls.html>.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Маріонетка (від італ. імені *Marion*) — театральна лялька, що приводиться в рух нитками, металевими дротами.

Реквізит (від лат. — необхідне) — назва будь-якого предмета, необхідного для вистави в театрі, цирку, при кінозйомці.

1. Які бувають види лялькового театру?
2. Чим відрізняються рукавичні та тростинні ляльки від маріонеток?
3. Поясніть особливості виготовлення рукавичних ляльок.
4. Проведіть дискусію на тему «Чому стародавнє мистецтво театру ляльок не втрачає популярності в епоху комп'ютерів?».
5. Віднайдіть твори різних видів мистецтва (літератури, музики, живопису, графіки, кіно тощо), присвячені ляльковому театру, або в яких зображені його персонажів.
6. Організуйте виставку, присвячену Міжнародному дню ляльковода.

НА ОПЕРНІЙ СЦЕНІ

Що таке опера? Це чи не найскладніший музичний жанр. У ньому злиті в єдиному дійстві драматичне мистецтво, вокальна та інструментальна музика, танці й пантоміма, живописні декорації та костюми.

Композитор пише оперу на певний сюжет, нерідко взятий із літератури. Словесний текст опери називається *лібрето*. Проте головним «героєм» оперного синтезу є МУЗИКА.

Починається опера з *увертюри* — симфонічного вступу, який уводить слухача в загальну емоційну атмосферу вистави, знайомить із головними музичними темами.

Оперні співаки виконують *арії*, у яких розкриваються характери героїв, їхні почуття, мрії, бажання. Під час виконання *арії* музика «малює» портрет героя.

В оперній виставі дійові особи співають не тільки соло, а й об'єднуються в ансамблі. Важливою «дійовою особою» оперної вистави є *хор*, який має велике значення в розвитку дії, він часто зустрічається у фіналі, де зображуються народні сцени.

Увертюра, арії та речитативи, ансамблі й хори, а інколи й балетні епізоди — найважливіші складники оперної вистави. Підготовку оперної вистави здійснюють режисер, диригент, хормейстер і балетмейстер.

Афіша Одеського українського музично-драматичного театру ім. В. Василька

Сцена з опери
«Запорожець за Дунаєм»

«Запорожець за Дунаєм» — це яскравий зразок опери. Дія відбувається в часи переселень козаків із Запорозької Січі. У творі втілено тему любові до батьківщини й тури за рідним краєм на чужині. Сюжет побудовано навколо двох ліній — ліричної і комічної. Перша розкривається в характеристиках закоханих Оксани й Андрія, які мріють таємно втекти з турецького полону. У створенні цих образів переважають пісенні інтонації, споріднені з українським фольклором. Комічні образи козака Карася та його дружини Одарки (друга лінія сюжету) мають дещо інше забарвлення. Вони пройняті народним гумором, інтонаціями й ритмами, характерними для жартівливих і танцювальних народних пісень. Східний колорит відчувається у сценах свята, що відбувається в палаці султана.

Семен Гулак-Артемовський. «Запорожець за Дунаєм». Увертюра. Дует Одарки і Карася, романс Оксани «Місяцю ясний», фінальний хор «Там за тихим за Дунаєм».

Чим відрізняються ліричні оперні образи від комічних?

Владислав Щербина.
Скульптура
«Карась і Одарка»

Портрет митця

Семен Степанович Гулак-Артемовський
1813—1873) — український композитор, співак (бас-баритон).

Долю Семена Гулака-Артемовського вирішив його прекрасний голос. У 1838 році, коли юнак навчався в київській бурсі, на його талант звернув увагу Михайло Глинка. Він узяв співака із собою до Петербурга. Тут Глинка спочатку сам дає йому уроки співу, а 1839 року організовує на його користь кілька концертів, а на зібрані кошти відправляє вчитися за кордон. Після двох років навчання в Італії Гулак-Артемовський дебютував у флорентійській опері.

Після повернення до Петербурга, протягом 22 років був солістом російської імператорської опери, а в 1864—1865 — Большого театру в Москві. Широку популярність Гулаку-Артемовському, як композиторові, принесла опера «Запорожець за Дунаєм», яка стала українською музичною класикою. Царська цензура забороняла її постановку на сцені протягом 20 років. До речі, пісня «Стойте явір над водою» С. Гулака-Артемовського присвячена Тарасові Шевченку, з яким автор товаришуєвав.

Прем'єра опери «Запорожець за Дунаєм» відбулась у Маріїнському театрі в Петербурзі 1863 року. Роль Карася виконував автор. Згодом музика С. Гулака-Артемовського зазвучала на оперних сценах Києва, Харкова, Одеси та багатьох інших міст. Завдяки романтичному сюжету, гумору, і головне — чарівній музиці з її наспівними мелодіями і легкою оркестровкою опера С. Гулака-Артемовського залишається однією з найпопулярніших українських опер, що ставиться в театрах України та за кордоном.

Сцени із оперної вистави «Запорожець за Дунаєм»

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Арія — сольний номер героя в опері.

Лібрето — книжечка зі змістом опери, балету.

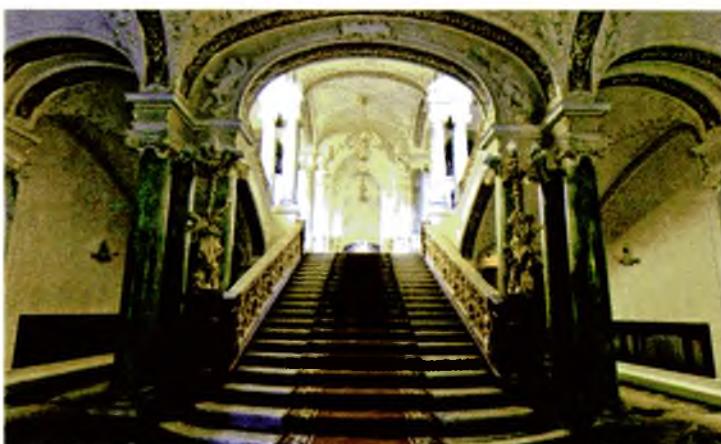
Опера (з італ. — дія, праця, твір) — музично-драматичний жанр, що ґрунтуються на синтезі музики, слова і дії.

Увертюра — інструментальний вступ до вистави.

Віртуальна екскурсія

Одеський оперний театр було засновано через 16 років після заснування самого міста (1810). Будівництво сучасного приміщення театру завершили у 1887 році. Унікальна акустика споруди дає змогу почути навіть шепіт зі сцени у найвіддаленішому куточку залу.

Спробуємо й ми потрапити до цього знаменитого театру, помилуватися красою його нещодавно відреставрованих інтер'єрів, пройтися прикрашеними скульптурами сходами, зазирнути в затишні ложі, розглянути в центрі глядацького залу люстру, яка звисає зі стелі з розписними плафонами із зображенням сцен із творів Шекспіра.

Тож запрошуємо до Одеського національного театру опери та балету:
<http://opera.odessa.ua>

1. Які види мистецтва складають оперний синтез?
2. Які вокальні та інструментальні номери входять до складу оперної вистави?
3. Поясніть роль оркестру і хору в оперній виставі.
4. Яку оперу вам вдалося побачити й почути в театрі або по телевізору? Що найбільше запам'яталося? Чим музична вистава відрізняється від вистави у драматичному театрі?
5. Перегляньте сцени з опери «Запорожець за Дунаєм». Що вам сподобалось найбільше? Розкажіть.
6. Дослідіть самостійно тему «Опери-казки українських композиторів- класиків».

У МУЗИЧНОМУ ТЕАТРІ

СПОРУДИ Й ІНТЕР'ЄРИ ТЕАТРІВ

Споруди кращих у світі оперних театрів — це шедеври архітектури, а також неперевершенні зразки декоративно-оформлювального мистецтва. Серед них щонайперше варто згадати легендарний італійський театр Ла Скала в Мілані. Своєрідною візитівкою сучасної культури далекої Австралії став оперний театр у Сіднеї. До пам'яток архітектури належать і найстаріші українські театри опери та балету: Київський, Львівський, Одеський.

Споруди та інтер'єри оперних театрів світу: 1 — Національна опера України (Київ); 2 — Ла Скала (Мілан); 3 — Сіднейський оперний театр; 4 — Большой театр (Москва); 5 — Метрополітен-опера (Нью-Йорк); 6 — Гранд Опера (Париж)

Чи замислювалися ви над тим, як саме архітектор втілює свій задум? Проектуючи будь-яку споруду, він має враховувати її призначення. Саме це визначає величину і форму конструкції, її декоративне оздоблення. Тому архітектурні споруди театрів світу, зокрема оперних, вражають оригінальністю своїх *екстер'єрів*.

Важливим складником художнього образу театру є *інтер'єр* — внутрішній простір театрального приміщення. Прикрашені декоративним ліплінням із позолотою парадні сходи і затишні фойє, балкони й ложі, розкішні кришталеві люстри, а також шляхетність оксамиту в щедро декорованих меблях і шторах, — все це надає особливої урочистості кожній зустрічі глядача з театром і налаштовує на те, щоб насолоджуватися музикою.

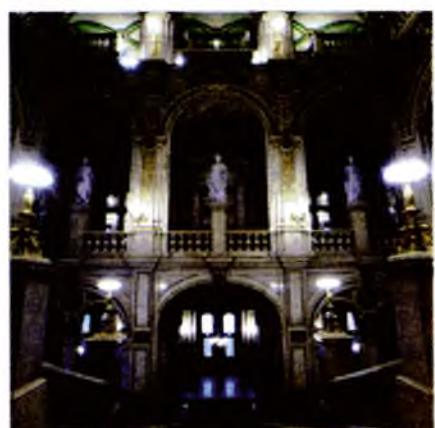
Порівняйте споруди та інтер'єри музичних театрів світу. Що насамперед привернуло вашу увагу? Які елементи художнього оформлення застосовано? Пригадайте свої враження від відвідування театральних вистав.

Віртуальна екскурсія

НА БАЛ ДО ВІДЕНСЬКОЇ ОПЕРИ

Познайомимося з одним із найвизначніших театрів світу.

Особливою розкішшю оформлення інтер'єрів захоплює Віденська опера (1869) — музичний центр міста, що вважається мистецькою столицею Європи. Щорічно в театрі відбувається знаменитий на весь світ Віденський бал.

Для допитливих

Віденський бал — традиційний захід, який відбувається в Відні під час бального сезону. Віденські бали занесені до списку ЮНЕСКО нематеріальної культурної спадщини Австрії. Величним балом вважається Оперний бал.

ЮНЕСКО були створені певні критерії, які бал повинен мати, щоб вважатися справжнім Віденським балом. Серед іншого, повинні дотримуватися особливого бального протоколу. Бал повинен відкриватися молодими парами дебютантів, опівночі обов'язково має бути опівнічний виступ і під ранок урочисте закриття балу.

«Віденським балам» вже майже 200 років, але і зараз вони не втрачають своєї популярності.

Створіть ескізи світильників (люстр, бра тощо) для інтер'єрів сучасного музичного театру. У композиції використайте стилізовані форми, наприклад — образи музичних інструментів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Екстер'єр та інтер'єр — зовнішня та внутрішня частини архітектурної споруди.

Ложа — місце в глядацькому залі для кількох глядачів, відділене від інших.

Фойє — приміщення для глядачів у театрі, кінотеатрі, для відпочинку під час антракту.

1. Назвіть відомі оперні театри світу.
2. Які особливості мають екстер'єри театральних споруд?
3. Розкрийте значення деталей інтер'єру театру в створенні святкової атмосфери. Наведіть приклади.
4. Які типові ознаки оформлення театральних інтер'єрів (сходи, зал, балкони й ложі, стеля, підлога, меблі, штори, світильники тощо)?
5. Якими ви уявляєте споруди театрів у майбутньому?
6. Придумайте театральну історію «Про що розповів театральний бінокль».

Мистецький проект. Проведіть дискусію на тему «Архітектура театру». Підготуйте презентації на одну з *орієнтовних тем*: «Театр казок», «Театр естради», «Театр пантоміми», «Театр народної пісні», «Мандрівний театр-корабель», «Театр на березі моря», «Пересувний театр моди», «Театр марionеток».

22 БАРВИ ХОРЕОГРАФІЇ ТА СЦЕНОГРАФІЇ

ТАМ, ДЕ ПАНУЄ РУХ

Як виникло мистецтво танцю? У давнину люди в ритмічних рухах передавали свої почуття. *Хореографія* — синтетичне мистецтво, у якому взаємодіють насамперед музика і танець. За допомогою рухів, жестів і міміки виникає своєрідна *пластична інтонація*.

Порівняйте словесну, музичну і пластичну інтонації.

Мистецтво танцю має цікаву історію. У давніх греків танцювальним мистецтвом опікувались музи — Терпсіхора і Калліопа. Терпсіхора зображувалася з музичним атрибутом — лірою в руках.

У хореографії розрізняють види танців: побутові, бальні, спортивні, естрадні.

Побутові танці мають свої історії. Так, старовинний французький *менует* став найпопулярнішим бальним танцем. Його характерна ознака — урочистість, що досягається плавною ходою, поклонами й реверансами. Згодом музика менуету зазвучала в інструментальних сюїтах, операх, балетах, симфоніях.

Терпсіхора —
муза хорового співу
і танцю

Жак Себастьян ле Чирк. Менует

Вольфганг Амадей Моцарт. Менует з «Маленької нічної серенади».

Наведіть приклади музичних творів, частиною яких є менует.

Королем бальних танців справедливо називають **вальс**, який уже понад два століття чарує красою, граціозністю та витонченістю. На право вважатися батьківчиною вальсу претендують одночасно три країни — Франція, Австрія та Чехія. Колись вальс висміювали і навіть забороняли. Але він переможно крокував і крокує країнами світу.

Сучасна танцювальна культура розвивається надзвичайно стрімко. Виникають спортивні й естрадні танці. Проводяться міжнародні танцювальні конкурси та фестивалі. Звучить танцювальна музика на змаганнях з художньої гімнастики та фігурного катання, на різних вечірках і дискотеках, неймовірною популярністю користуються проекти «Танцюють усі» або «Танці зі зірками».

Роздивіться картини Огюста Ренуара — «Міський танець» і «Сільський танець». Під яку мелодію танцюють ці пари? Які особливості виконання танців ви помітили? Розкажіть короткі історії про сцени, зображені художником.

Музика і танець, драматичне образотворче мистецтво поєдналися у виставі, яка отримала назву *балет*. Мова музики і мова танцю мають багато спільногого, тому не дивно, що вони зустрілися саме тут.

Балет виник в Італії, де популярними були веселі танцювальні сценки під час карнавалів.

У Франції розквітнув придворний балет — пишне й урочисте видає, у якому брали участь навіть король і королева.

Хто є автором балету? Музику створює композитор, а сценічну постановку здійснює балетмейстер. Сюжет будують за мотивами літературного твору або пишуть спеціально.

Балет складається із *класичного танцю, характерного танцю і пантоміми*. Класичний танець — витончений; характерний — відтворює елементи народних танців; пантоміма увиразнює зміст.

Сольні танці у балеті називаються *варіаціями*. Часто головні дійові особи балету танцюють удвох. Їхній дует — це *па-де-де*. Крім солістів, у балеті бере участь і велика група артистів, — *кордебалет*. Роль кордебалету аналогічна ролі хору в опері.

Для допитливих

Тема балету з його виразними танцювальними рухами та граційними позами приваблювала багатьох митців. Французький художник **Едгар Дега** часто зображував танцівниць на репетиціях чи під час балетної вистави.

1

2

Балерини Едгара Дега:
1 — «Блакитні танцівниці»
2 — «Маленька чотирнадцятирічна танцівниця»

Протягом усього життя Едгар Дега зберігав інтерес до теми балету. Його вабила пристрасна, мінлива стихія танцю, динаміка фігур у русі. З однаковою майстерністю він передавав і буденні репетиції, сповнені важкої роботи над кожним рухом, і близькі вистав. Багато творів, присвячених балету, художник створював з натури та по пам'яті у своїй студії. Наприкінці життя, коли художник майже повністю втратив зір і змушений був залишити живопис, він ще деякий час продовжував творити в царині скульптури, яку називав «ремеслом сліпого». Дега створював свої статуетки з глини та воску, які наносив на каркас. Багато з них не збереглися через недосконалість техніки. Близько 150 статуеток, що залишилися в майстерні після смерті художника, були відлиті з бронзи. Значне досягнення митця — статуетка «Маленька чотирнадцятирічна танцівниця». Вона виконана з натурального воску й одягнена в пачку і балетні туфельки. На голові у дівчинки перука з косою, до якої вплетена стрічка зеленого кольору, така ж зав'язана на шиї.

Порівняйте живописне і скульптурне зображення балерин. Які характерні риси мистецтва танцю привернули увагу Е. Дега? Які виразні рухи й жести підкреслив митець у своїх творах?

Композитор Петро Ілліч Чайковський — автор найпопулярніших у російському музичному мистецтві балетів, зокрема «Лускунчик», «Спляча красуня», «Лебедине озеро».

Пригадайте знаменитий «Танець маленьких лебедів», який ви слухали в початковій школі. З якого театрального твору ця музика? Хто її автор?

Петро Чайковський. «Лебедине озеро» (фрагменти за вибором).

Слухаючи музику, уявіть танцовальну складову балету (характер поз, рухів і жестів, послідовності танцовальних фігур).

ПІД ЗВУКИ ВАЛЬСУ

Вірші і музика А. Житкевича

У темпі вальсу

Кру-ти-ть-ся, кру-ти-ть-ся кругла ста-рень-ка пла-тів - ка,
му - зи - ка, му - зи - ка ллєт-ся, то ти - хо, то дзвін - ко,
на-ша ве - ли - ка сі - м'я, - я. | тан - цю є
в за - лі шкіль-но-му вся
ра - діс - на, ра - діс - на
вальс весь наш пер - ший клас, вчи - тель - ка мо - я, та - то, ма - ма і
я. - я. | я.

1. Крутиться, крутиться
кругла старенка платівка,
в залі шкільному вся музика ллється,
то тихо, то дзвінко,
радісна, радісна наша велика сім'я,
вчителька перша моя.

Приспів:

I танцює вальс
весь наш перший клас,
вчителька моя,
тато, мама і я.

2. Парами, парами, наче по небу лелеки,
Мріями, мріями ми летимо в майбуття,
А попереду таке незвичайне й далеке
Наше шкільне і нелегке доросле життя.

Приспів.

3. Шлягери, шлягери... Більше тепер вони в моді.
Та не здолати їм вальсу зорю світову.
Знову я з вальсом, неначе той птах на свободі,
Звуками, звуками понад землею пливу.

Приспів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Адажіо — лірична центральна частина балету, яку виконують головні персонажі.

Балет — музична драма, виражена засобами хореографії.

Кордебалет — велика група танцівників.

Па-де-дє — дует головних героїв балету.

Хореографія (від грец. — «танець, хоровод» та «писати») — мистецтво сценічної постановки танцю.

1. Які види мистецтва поєднані в хореографії?
2. Які види танців ви знаєте? Наведіть приклади.
3. Назвіть основні складники балетної вистави.
4. Поміркуйте, як музика визначає виразність танцювальних рухів у балеті.
5. Самостійно дослідіть тему «Танець у живописі», розширюючи інформацію, отриману з підручника.

Джованні Батіста Тьєполо. Міський бал

22 БАРВИ ХОРЕОГРАФІЇ ТА СЦЕНОГРАФІЇ

МАГІЯ КОЛЬОРУ Й СВІТЛА

Успіх театральної вистави, зокрема балетної, залежить також від професійної майстерності художників.

Оформлення простору сцени і надання візуальної «оправи» театральній виставі за допомогою художньо-пластичних засобів — костюмів, реквізиту, бутафорії, а також світлових ефектів належить до *театрально-декораційного мистецтва*, або *сценографії*.

Декорації слугують тлом театрального дійства. Завіса розміщується в глибині сцени і містить зображення предметів дальнього плану. Лаштунки розташовані з обох боків сцени (часто у кілька рядів), на них зображують дерева, скелі, будинки та інші об'єкти першого плану.

Художнє освітлення — «чарівник», який допомагає перетворювати скло на кришталь, фольгу на срібло чи золото, передавати відчуття сонячного ранку або зимового вечора, літньої спеки або осіннього дощу. Художник-освітлювач складає своєрідну світлову партитуру спектаклю.

Ескізи костюмів до театральних вистав:

1 — Льва Бакста; 2 — Анатоля Петрицького; 3 — Олександри Естер

Театральний костюм — важлива складова сценічного образу актора, яка допомагає йому перевтілитися й активно впливати на глядачів. І актор тембром голосу, пластикою, жестів, рухів творить образ персонажа, і художник у театральному костюмі втілює цей самий образ, але іншими засобами: конструкцією одягу, його кольоровим рішенням, декоруванням тощо.

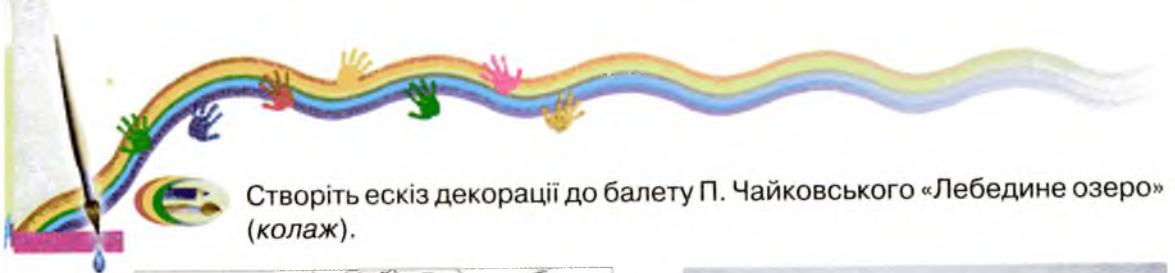

Розгляньте і порівняйте ескізи костюмів, виконаних різними художниками.

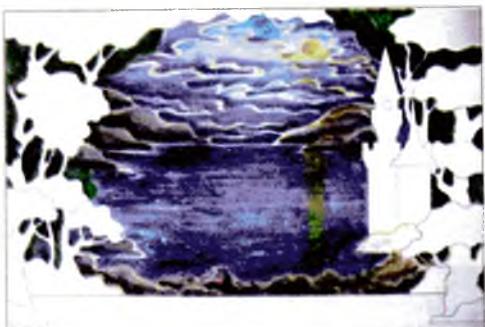
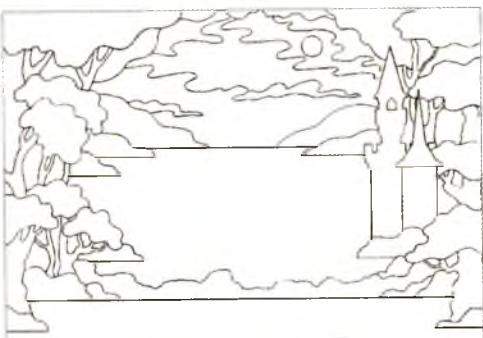

Роздивітесь і визначте, які ескізи театральних костюмів художника Кристіана Лакруа, втілено в реальні костюми акторів на сцені.

Створіть ескіз декорації до балету П. Чайковського «Лебедине озеро» (колаж).

Мистецькі поради

- Використайте на уроці домашні заготовки, виконані в техніці монотипії.
- Намалюйте контурний рисунок майбутньої композиції, передайте її плановість.
- Покрайте клеєм ПВА контури окремих елементів рисунка (хмари, сонце скелі, хвилі), щоб надати зображеню об'ємності.
- Поки висихає клей, із заготовок з монотипією виріжте силуети веж старовинного замку. Наклейте зображення на темний картон.
- Після висихання клею розфарбуйте ескіз декорації. Надайте пейзажу загадковості, таємничості.
- Поки зображення висихає, виготовте дерево. Для імітації їх крон зімніть зелений папір, потім трохи розгладьте його та приклейте до картонної основи.
- Стовбури дерев виконайте з паперової кольорової серветки, згорнутої джгутиком.
- Ураховуючи можливість розміщення декорацій на першому і дальньому планах, наклейте на основу всі виготовлені елементи композиції: вежі замку, стовбури та крони дерев.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Декорація (від лат. — прикрашаю) — художнє оформлення сцени для певної вистави, що відтворює матеріальне середовище за допомогою живопису, сценічної техніки та інших виражальних засобів.

Сценографія — мистецтво створення образу вистави за допомогою декорацій, костюмів, гриму, реквізиту, освітлення.

1. Що нового ви дізналися про роль художника в театрі?
2. У чому полягає значення декорацій для передачі змісту балету?
3. Як, на вашу думку, впливають костюми на створення образу героя вистави?
4. Поміркуйте та обговоріть варіанти створення декораційного оформлення шкільної сцени під час свят. Чим буде відрізнятися сценографія Новорічного залу від сценографії Свята квітів?
5. Охарактеризуйте театральні костюми. Впізнайте героїв, у яких можна перевтілитися, одягнувши їх.

Мистецький проект «Лебедине озеро». Розділиться на групи та оберіть одну із творчих майстерень: «художники-декоратори»; «художники-костюмери» і «художники-гримери» (образи Зигфріда, Одетти, чаклуна та його доньки, маленьких лебедів); «художники з освітлення» (орієнтовні теми: «Вечірні сутінки», «Вогні балу»).

НАЙМОЛОДША МУЗА

МУЗИКА В КІНО

Сьогодні неможливо уявити наше життя без кіномистецтва. Але зовсім недавно, трохи більше як сто років тому, людство нічого не знало про це диво техніки і уяви.

Кіномистецтво — це новий вид синтезу мистецтв, де вже неможливо розділити звук іображення. Він органічно поєднує елементи різних видів мистецтва — літератури, театру, музики, живопису, хореографії. Але водночас не замінює і не дублює їх, а переробляє відповідно до особливостей екранної творчості.

Кіно народилося у Франції наприкінці XIX ст. Перші кінострічки тривали лише кілька хвилин і не мали звуку. Це було так зване *німе кіно*, але «німим» насправді воно не було, бо гра акторів супроводжувалася музикою. Для створення певного настрою в кінотеатрі грав музикант-ілюстратор, якого називали — *танер* (найчастіше це

був піаніст, але інколи й цілий оркестр).

Датою народження кінематографу прийнято вважати 28 грудня 1895 року, коли в Парижі на бульварі Капуцинів у приміщенні «Гранд кафе» братами Огюстом і Луї Жаном Люм'єрами було організовано перший у світі публічний кіносесанс.

Пам'ятник братам Люм'єрам

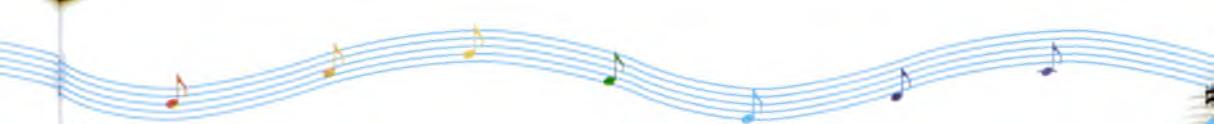
Для допитливих

Кінетоскоп

Однак деякі дослідники історії кіно доводять, що французів на два роки випередив Йосип Андрійович Тимченко, який очолював майстерню Одеського університету. Незалежно від братів Люм'єрів він створює прототип кінокамери — кінетоскоп.

У 1893 році в Одесі відбувся перший кінопоказ коротких стрічок «Верхогони-кавалеристи» та «Метання спису». А наступного року одеський інженер продемонстрував свій апарат у Москві.

Сюжет про перші кроки кінематографа та його вплив на людей втілено в художньому фільмі «Людина з бульвару Капуцинів» режисера Алли Сурікової. Головний герой цієї комедійної стрічки містер Фьост (з англ. — *перший*), якого грає актор Андрій Миронов, щиро вірить, що сеанси «сінематографа» здатні робити дива й перевиховувати людей, навіть бандитів-ковбоїв.

Геннадій Гладков. Пісня «Сінема» з кінофільму «Людина з бульвару Капуцинів» (у виконанні колективу дитячої естрадної студії «Апельсин»).

У чому, на вашу думку, сила впливу на людей мистецтва загалом і кіномистецтва зокрема?

Афіша до кінофільму

Будь-яку сучасну кінострічку завжди супроводжує музика. До того створення перших зразків кіномузики вважають 1908 р., коли французький композитор Каміл Сен-Санс уперше створив музику спеціально до кінофільму.

Музика, яка звучить у титрах або початкових сценах, налаштовує глядача на відповідний настрій для сприйняття фільму. Наділяючи герой індивідуальними музичними характеристиками, можна підкреслити особливості їхньої вдачі та поведінки.

Застосування національних інтонацій здатне перенести глядача в потрібне місце розгортання подій, як, наприклад, звучання коломийки у фільмі «Тіні забутих предків» — допомагає уявити атмосферу Карпат. Проте поява української народної пісні в епізоді, знятому в Африці чи Індії, ймовірно викличе відчуття штучності.

Будь-яка музика, що звучить у кінофільмі, має відповідати характеру дії на екрані, але головне — вона повинна вразити, тобто «запасті в душу».

Поміркуйте, чи доцільно показувати трагічні події під нейтрально-спокійну мелодію чи веселу музику? Яку музику ми чуємо, коли у фільмі показують утечу героїв чи погоню?

Порівняйте мюзикл з опорою і балетом. Визначте, елементи яких видів мистецтв складають цю виставу.

Кінофільм «Звуки музики» американського режисера Роберта Уайза (1965) можна вважати класичним мюзиклом. Автор музики — композитор Річард Роджерс.

За сценарієм події фільму відбуваються в австрійському місті Зальцбурзі. В одній родині військового семеро дітей залишилися без матері. З появою молодої гувернантки Марії в дім повернулися сміх і радість. Нова вихователька дуже любила музику, гарно співала і складала для дітей пісні. Діти припинили бешкетувати й теж полюбили музику, яка повернула в родину щастя. Отже, саме музика є «головною дійовою особою» цього кінофільму.

Перегляньте фрагменти з кінофільму «Звуки музики» і розкажіть про свої враження. Охарактеризуйте пісні з мюзиклу (мелодії, ритмічні й тембркові особливості). Які засоби виразності використав композитор, щоб створити образ щастя? Яка роль у цьому хореографа? Як режисер підсилює музичний образ зоровими образами?

Пригадайте, у якому порядку розташовані ноти звукоряду музичної гами. Заспівайте цей фрагмент з кінофільму у різних варіантах: із пластичним іntonуванням, поступово змінюючи динаміку, або на контрасті форте і піано, у різних темпах, із різними штрихами.

«ДО-РЕ-МІ» (з кінофільму «Звуки музики»)

Соль, до, ля, фа, ми,
до, ре, соль, до,
ля, си, до, ре, до.

ДО — пташина в'є гніздо,

РЕ — діточок береже,

МІ — у нашому дворі,

ФА — радіє дітвора,

СОЛЬ — співає дітвора.

ЛЯ — співає вся земля.

СІ — співаємо усі,

щоби знов співати «**ДО**».

До-ре-мі-фа-соль-ля-сі-до,

До-сі-ля-соль-фа-мі-ре-до.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Кіномистецтво — вид художньої творчості, що сформувався на технічній основі кінематографії, синтез мистецтв — літератури, театру, образотворчого мистецтва і музики.

Мюзикл — музична вистава, у якій на основі літературного сюжету поєднуються виражальні можливості музичного, хореографічного, драматичного та оперного мистецтв.

1. Як поєдналися види мистецтв у кінематографі?
2. Чи може існувати кіномистецтво без музики й літератури?
3. Пригадайте дитячі музичні фільми, які ви дивилися останнім часом. У якому з них музика вам найбільше сподобалася і запам'яталася? До якого виду кіно належать ці фільми?
4. Порівняйте мюзикл з опорою і балетом, визначте спільне і відмінне.
5. Проектуйте вдома: під час перегляду будь-якого кінофільму спробуйте вимкнути звук, коли з'являтиметься музичний супровід. Яким тоді буде ваше сприйняття фільму?

Робота в групах. Завдання для групи сценаристів: спираючися на картину, створіть сценарій короткометражного кінофільму про музику.

Завдання для групи художників: створіть ескізи кінообразів музикантів відповідно задуму фільму.

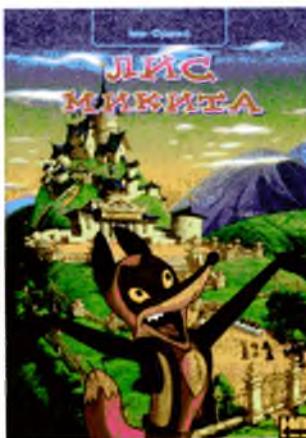
Марися Рудська.
Музична історія

ХУДОЖНИК У КІНО

Обговорюючи переглянутий кінофільм, ми часто захоплюємося грою акторів, майстерністю режисера. Та кіно не існує без художників. За допомогою костюмів і необхідного реквізиту вони створюють необхідне тло, що відповідає сюжету, а також формують середовище, у якому діють герої. Діяльність художника залежить від різновиду кінофільму.

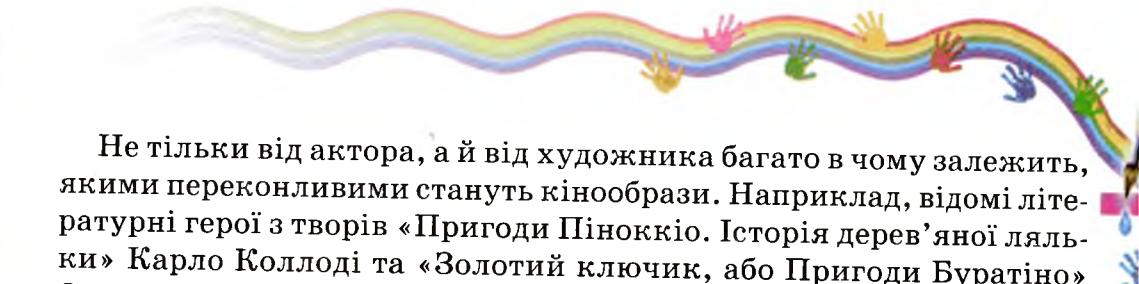
До основних видів кіномистецтва належать:

- *Ігрове, або художнє, кіно* (*пригодницькі, казкові, фантастичні, детективні* та інші кінострічки).
- *Неігрове* кіно, яке включає документальне та науково-популярне. *Документальний* фільм відтворює на екрані справжні життєві події та реальних людей. *Науково-популярний* фільм має на меті поширення знань у галузі науки і техніки.
- *Мультиплікаційне* кіно — створений фантазією митців чарівний світ, переданий за допомогою ляльок, намальованих або спеціально виготовлених.

Визначте, які види кіномистецтва представлені на афішах.

Коли починається спільна робота знімальної групи над фільмом, у якій беруть участь режисер, сценарист, оператор, актори та інші члени групи, художник малює безліч ескізів костюмів і декорацій. При цьому він має продумувати композицію зображення в кадрі — взаємне розташування елементів, їх поєднання та упорядкування. Композиція відіграє визначальну роль у гармонійній побудові кадру.

Не тільки від актора, а й від художника багато в чому залежить, якими переконливими стануть кінообрази. Наприклад, відомі літературні герої з творів «Пригоди Піноккіо. Історія дерев'яної ляльки» Карло Коллоді та «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» Олексія Толстого стали популярними кіногероями, тому що вони втілилися на екрані в яскраві й незабутні образи Буратіно, Мальви, П'єро, Карабаса Барабаса, Дуремара, пуделя Артемона, Лісиці Аліси, Кота Базиліо, тата Карла.

Подивіться фрагменти кінофільму про пригоди Буратіно і його лялькових друзів. Зверніть увагу на костюми головних персонажів фільму. Як вони підкреслюють їхні характери? Чи вдало, на вашу думку, художник утілив саме такі образи? Чому?

Колективна робота. Створіть образи героїв кінофільму «Золотий ключик».

1. Назвіть основні види кіномистецтва.
2. Поясніть відмінність між ігровим та неігровим кіно.
3. Що спільногоЯ і відмінного в роботі художника театру та кіно?
4. Як композиція кадру впливає на його виразність?
5. Розкажіть про роль художника у створенні образів головних героїв фільму.
6. Які міжнародні кінофестивалі та кінопремії ви знаєте?

Мистецький проект. Виконайте міні-проект на тему «Образ митця в кінематографі». Самостійно дізнайтесь, які є науково-популярні фільми про мистецтво і митців, та проведіть їх рекламу-презентацію для учнів класу, школи.

ОБРАЗИ АНІМАЦІЇ

У дитячій пісні співається: «Що ми знаєм назубок навіть краше, ніж урок? — Мультики!». Справді, дітям будь-якого віку дуже подобається дивитися мультфільми. Але і дорослим також. Чому? Тому що під час їх перегляду всі отримують задоволення, піднімається настрій.

Прекрасні мультфільми для дітей створюють українські аніматори. Тож ознайомимося з їхньою творчістю, яка приносить багато радості юним глядачам.

Кадри із мультфільмів: 1 — «Ходить гарбuz по городу»; 2 — «Котигорошко»; 3 — «Дуже давня казка»; 4 — «Пригоди капітана Врунгеля»

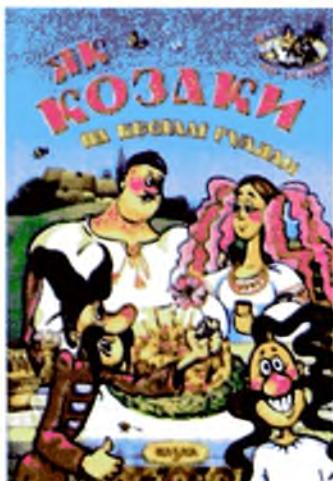

Так пошуковий портал Гугл відсвяткував день народження режисера В. Дахна

Дев'ять цікавих історій про пригоди українських козаків створено на студії «Київнаукфільм». Автор сценарію і режисер цих короткометражних мультфільмів — Володимир Дахно. Музику до мульфільмів створювали відомі українські композитори: Мирослав Скорик, Борис Буєвський, Володимир Губа, Ігор Поклад.

Козацький серіал включає такі фільми:

1. Як козаки куліш варили.
2. Як козаки у футбол грали.
3. Як козаки олімпійцями стали.
4. Як козаки сіль купували.
5. Як козаки мушкетерам допомагали.
6. Як козаки на весіллі гуляли.
7. Як козаки інопланетян зустрічали.
8. Як козаки в хокей грали.
9. Як козаки наречених рятували.

Головними героями всіх фільмів є троє запорозьких козаків Грай, Око і Тур. У фільмах вони завжди безіменні, адже відсутні діалоги і будь-який текст, за винятком вступного або заключного тексту «від автора». Проте і без слів усе стає зрозумілим, бо всі сцени й дії легко прочитуються. Козаки різні і за зовнішністю, і за характерами. Грай — хитрий і розважливий, Око — бадьорий і войовничий, Тур — сором'язливий і сентиментальний. Згідно із сюжетами герої потрапляють в неймовірні ситуації, пригоди, вони зустрічаються з людьми з різних країн і епох — мушкетерами, античними богами й олімпійцями, навіть з інопланетянами.

За відсутності тексту в мультфільмі значно зростає виразна роль музичного супроводу. При створенні музики композитори намагаються кожен характерний рух персонажів підкреслити ритмічно або зміною темпу, гучності. Стрибок, падіння, удар, наскок тощо

припадає на сильну долю, і ці дії ще й підкреслюються, наприклад, ударом барабана чи літавр. У всіх серіях можна почути інтонації українських народних пісень, танців, маршів. Мирослав Скорик використовує вокаліз (спів на «ту-ду-ду...» в першій серії), Ігор Поклад — пісню (в останній серії). Величезна роль оркестру, який завжди виразно реагує на події.

За мотивами серіалу зроблена гра-квест «Як козаки Мону Лізу шукали».

Подивіться фрагменти з мультфільмів про козаків. Охарактеризуйте і порівняйте музику різних композиторів.

Кадр із мультфільму «Айболить»

Мультфільм «Доктор Айболить» створено режисером Давидом Черкаським за мотивами казок Корнія Чуковського, музику написав Георгій Фіртіш. Цікавий момент фільму — виконання опери «Муха-Цокотуха», з якою виступає всесвітньо відома трупа солістів-вокалістів у супроводі грамофона під керуванням знаменитого маestro Бармаліні.

Подивіться уривки з мульфільму «Доктор Айболить» і охарактеризуйте музику, яка у ньому звучить.

Для допитливих

Анімаційний фільм режисера Д. Черкаського «Острів скарбів» за мотивами одноіменного роману Р. Л. Стівенсона про пошуки скарбів легендарним піратом Флінтом знято в манері сучасних ігрових епізодів із мальованою мультиплікацією. На основі сюжету мультфільму написано сценарій мюзиклу, музику якого створив композитор Володимир Бистряков. У ньому 12 музично-пластичних номерів і 12 пісень, частина з яких зовсім нова, але є кілька відомих з мультфільму.

Мультфільм «Острів скарбів» (фрагменти).

Віртуальна екскурсія

«**KROK**» — це міжнародний фестиваль анімаційних фільмів, що проводиться Україною та Росією. Його родзинка у тому, що головна програма відбувається на теплоході, який прямує вниз по Дніпрі.

Дізнатися більше про Міжнародний фестиваль анімаційних фільмів ви можете, завітавши на його офіційний сайт: <http://www.krokfestival.com/>

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Квест (англ. — пошуки, пригода) — пригодницька гра, один з основних жанрів комп'ютерних ігор, що вимагають від гравця рішення розумових завдань для просування за сюжетом.

Мультиплікація (від лат. — множення), або **анімація** (від лат. — оживлення), — вид кіномистецтва, твір якого виготовляється шляхом зйомки послідовних фаз руху намальованих (графічна анімація) або об'ємних (об'ємна мультиплікація) об'єктів.

- Поясніть, як ви розумієте слова «мультиплікація» й «анімація».
- Розкажіть про роль музики в мультфільмах на прикладі козацького серіалу.
- Робота у групах.** Підготуйте 9 міні-проектів «Козацький серіал».
- Подивітесь мультфільм «Острів скарбів» і запропонуйте ідею комп'ютерної гри за його сюжетом. Якою музикою її доцільно озвучити?
- У вільний час передивітесь сучасні українські мультфільми, використовуючи сайти. Який з них сподобався вам найбільше? Розкажіть.

ЯК СТВОРЮЄТЬСЯ МУЛЬТИК

Роль художника особливо зростає та надзвичайно ускладнюється в анімаційному кіно: потрібно, щоб численні малюнки передавали найменші рухи персонажів.

Художників, які працюють у галузі мультиплікаційного кіно, називають *художниками-мультиплікаторами*, адже вони створюють безліч малюнків, або *художниками-аніматорами*, тому що вони «оживлюють» намальовані зображення або персонажів-ляльок. У сучасній мультиплікації використовується і комп'ютерна графіка. Застосування сучасних комп'ютерних технологій не тільки полегшує роботу художника, а й значно розширяє його образотворчі можливості.

Мультиплікатори не тільки вигадують виразні візуальні образи героїв фільму — людей, тварин, фантастичних істот, вони придумують для них і характерні рухи відповідно до діалогів і дій. Також розробляються спецефекти: природні явища (дощ, сніг, грім, дзюрчання струмка) чи інші моменти (гуркіт автомобіля чи літака).

Проаналізуйте анімаційні образи персонажів українських казок, які зображені на марках. Охарактеризуйте загальний колорит і композицію кадрів. Які елементи традиційного народного мистецтва використав художник, щоб надати персонажам характерних національних рис?

Для допитливих

Міккі Маус уперше з'явився в мультфільмі «Пароплавчик Віллі» (1928 р.). Образ став популярним у всьому світі. Наприклад, у Японії створюють цілі лялькові й сувенірні «Маусові родини». Мультиплікаційний персонаж став символом компанії Уолта Диснея, а Міккі Маус — героєм не лише мультфільмів, а й коміксів, ігор (розфарбовки, пазли, «Знайди відмінності», «Одягни Міккі» тощо).

Колективна робота. Придумайте сценарій і намалюйте «розвадовку» мультфільму зі шкільного життя. Орієнтовні теми: «Зірка школи», «Конкурс “Шукаємо таланти”», «Шкільна спортивна олімпіада».

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Кадр — одне з багатьох зображень у кінофільмі (в мультфільмі — один із малюнків).

1. Які види мультфільмів ви знаєте? Чим вони відрізняються?
 2. Розкажіть про особливості роботи художника-мультипілатора.
 3. Порівняйте образи героїв американської та української анімації на прикладі фільмів Діснея та «Козацького серіалу».
- Мистецький проект.** Уявіть, що вам запропонували розробити проект парку розваг, присвяченого героям української мультиплікації (на кшталт Диснейленду). Доберіть до нього назву. Придумайте, яких персонажів можна задіяти, які атракціони та розваги організувати.

25–27 АНСАМБЛЬ: У ЄДНОСТІ — ГАРМОНІЯ

МУЗИЧНІ ТА ХОРЕОГРАФІЧНІ АНСАМБЛІ

Мабуть, немає людини, якій не доводилося б співати разом із іншими. Якщо виконавців багато, вони утворюють великий колектив — хор, а при меншій кількості виконавців — **вокальний ансамбль**. Такі колективи розрізняють за кількістю виконавців: із двох учасників — дует, із трьох — тріо, із чотирьох — квартет, із п'яти — квінтет, із шести — секстет, із семи — септет, а з восьми — октет.

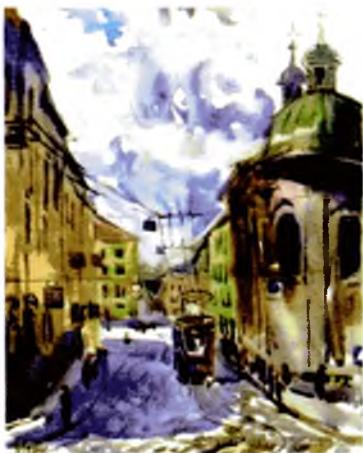
Багатогранна репертуарна палітра притаманна вокальному сектету «Піккардійська терція» зі Львова, який уже понад 20 років виступає не лише в нашій країні, а й за кордоном, співаючи не лише класичні твори, а й обробки українських народних пісень, сучасну музику.

Олександр Шевченко. «Старенький трамвай» у виконанні ансамблю «Піккардійська терція».

Визначте: пісня виконується акапельно чи із супроводом?

«Старенький трамвай» у виконанні вокального ансамблю «Піккардійська терція»

Для допитливих

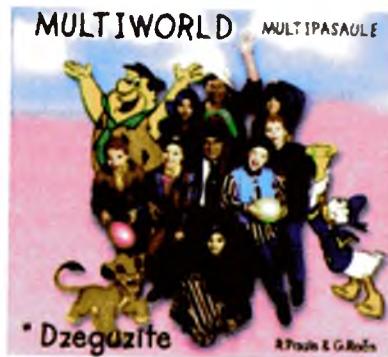
У столиці Латвії Ризі в центрі старовинної площа біля знаменитого Домського собору розташований Будинок радіо. Протягом багатьох років тут у робочому кабінеті головного редактора, відомого композитора Раймонда Паулса відбувалися репетиції вокального ансамблю «Дзегузіте» («Зозуленька»). Знаменитий Маestro не лише створював пісні для дітей, а й імпровізував разом зі співаками, яким було від 3 до 13 років, розсвічуючи народні мелодії сучасними ритмами так, що юні вокалісти починали невимушено пританцювати.

Раймонд Паулс. «Золоте весілля» (у виконанні вокального ансамблю «Дзегузіте»).

Після розучування пісні виконайте заспів трьома різними вокальними ансамблями, а приспів — хором.

Дитячий вокальний ансамбль «Дзегузіте». Диск ансамблю

Які ви знаєте оркестри? Як називається український народний ансамбль із трьох виконавців?

В *інструментальних ансамблях* менше виконавців, ніж в оркестрі. Вони можуть грати на інструментах однієї групи, як, наприклад, струнний ансамбль або ансамбль духових інструментів, а можуть поєднувати різні групи. Експериментуючи тембрами, композитори створювали найрізноманітніші інструментальні ансамблі.

Усі музичні колективи з невеликою кількістю учасників зазвичай називають *камерними ансамблями*. Вони розрізняються залежно від складу інструментів. Наприклад, струнне тріо або фортепіанне тріо — це зовсім різні за тембровим звучанням ансамблі, хоч у їх складі є однакова кількість виконавців.

За Національним камерним ансамблем «Київські солісти» затвердилася репутація популяризатора музики маловідомих в Україні композиторів. За поширення вітчизняної камерної музики колектив отримав звання «Посол української культури у світі». Цей ансамбль є співорганізатором і основним учасником щорічного Міжнародного фестивалю «Мистецтво камерної гри».

Національний камерний ансамбль
«Київські солісти»

В естрадній музиці популярності набули *вокально-інструментальні ансамблі* (ВІА). Учасники таких ансамблів співають пісні й одночасно акомпанують собі на електромузичних інструментах (гітарах) і ударних.

Для невеликих колективів виконавців у рок-музиці застосовують назву — *рок-гурт*, а в джазовій — *джаз-бенд*. До складу джаз-бенду входять духові й ударні інструменти, обов'язково фортепіано і саксофон. Зародилася джазова музика в середовищі афроамериканців, її не сплутаєш ні з якою іншою завдяки характерним мелодіям і ритмам.

 Астор Пьяццолла. Лібертанго у виконанні ансамблю «Київські солісти» та тріо гітаристів.

 Порівняйте трактовки виконання танго ансамблями різного складу. Як змінюється музика залежно від тембрів інструментів?

Отже, будь-який музичний ансамбль складається з колективу музикантів, об'єднаних спільним виконанням музики. Слово *ансамбль* уживається і на означення злагодженого виконання групою виконавців того чи іншого твору. Музиканти-професіонали добре знають: щоб співати або грati в ансамблі, треба навчитися уважно слухати інших, навіть, якщо ти соліст-*віртуоз*, тоді звучання буде злагодженим. Нарешті й самі твори, які виконується будь-яким колективом, також називаються ансамблем або ансамблевою музикою. Отак виникає багато значень у цього звичного для нас слова, коли йдеться про музику!

Хореографічний ансамбль, як і музичний, має свої різновиди. Залежно від видів танців існують ансамблі народного, класичного, естрадного, спортивного танцю, ансамбль танцю модерн, які відрізняються своєю особливою хореографічною мовою.

Національний заслужений академічний ансамбль танцю України імені Павла Вірського

Виступи яких хореографічних ансамблів вам доводилося бачити? Які танці вони виконували? Які з них найкраще запам'ятались і чому?

Віртуальна екскурсія

У різних країнах проводяться фестивалі й конкурси дитячих танцювальних ансамблів. Наприклад, один із найпрестижніших в Європі міжнародних конкурсів — фестиваль «**Танцювальний Олімп**» для дітей і юнацтва проходить щорічно у Берліні (Німеччина). Учасники змагаються в чотирьох номінаціях: класичний танець, танець модерн, народно-характерний танець, естрадний танець. Фестиваль має на меті підтримку хореографічного мистецтва, а також створення дитячого «Театру світу», до трупи якого увійдуть танцівники — переможці конкурсів, які вже відбулися в рамках цього фестивалю.

Дізнатися більше про цей фестиваль ви зможете, завітавши на сайт: www.sonnekreis.com/ckildfest/tanzolymp.html

Вокально-хореографічні ансамблі, або ансамблі пісні і танцю, — це самодіяльні або професійні колективи, у творчості яких поєднуються різні види мистецтв: музика, хореографія, елементи театрализації. Нерідко вони організовуються при обласних філармоніях з метою збереження і поширення фольклору певного регіону.

Один із кращих колективів України, що пропагує народну творчість, — Заслужений академічний Буковинський ансамбль пісні і танцю. Під орудою Андрія Кушніренка, який майже півстоліття очолював цей ансамбль, колектив досяг такого високого професійного рівня, який дає змогу виконувати і класичний репертуар, і фольклорні твори, насамперед — насичені колоритом рідного краю.

Степан Сабадаш (слова Михайла Ткача). «Марічка» (у виконанні Буковинського ансамблю пісні і танцю).

Зверніть увагу на характер звучання хору, досягнення злагодженого ансамблевого виконання.

ЗОЛОТЕ ВЕСІЛЛЯ

Вірші І. Резника

Музика Р. Паулса

Жавво, рухливо

Do ba - bu - si i do di - du - sя
zi - bra - лась у дім ро - ди - на вся,
i сьо - год - ні «Гір - ко!» ім кри - чать
со - рок прав - ну - ків i двадцять п'ять вну - чат.

Na - shі ба - bu - ся із ді - du - sem,
Pro - si - mo vas po - ruch сіс - ti.
Na - shі ба - bu - ся із ді - du - sem -
Пер - ші в ор - кес - трі со - ліс - ти.

Na - shі ба - bu - ся із ді - du - sem -

1. До бабусі і до дідуся
Зібралась у дім родина вся,

І сьогодні «Гірко!» ім кричать
Сорок правнуків і двадцять п'ять внучат.

Приспів:

Наші бабуся із дідусем,
Просимо вас поруч сісти.

Наші бабуся із дідусем —
Перші в оркестрі солісти.

Наші бабуся із дідусем —
Пара на радість багата.

2. В пару цю закохані усі:
Дітлахи, матусі, татусі.

Наші бабуся із дідусем,
Знов, як колись — молодята.

3. У святковий у весільний день
Їм бажаєм щастя і пісень,

У бабусі є співацький хист,
А дідусь у нас — завзятий танцюрист.

Приспів.

Тож піднімем кухлі у руках,
Вип'ємо за них парного молока!

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Віртуоз (*італ. virtuoso* — від лат. *virtus* — доблесть, талант) — виконавець, який досяг високої технічної майстерності.

Естрадний танець — вид сценічного танцю, невелика сценка, хореографічна мініатюра, яка включає ексцентрику, акробатику.

1. Поясніть значення терміна «ансамбль» у музичному мистецтві.
2. Які ви знаєте види музичних ансамблів? Наведіть приклади.
3. Які існують хореографічні ансамблі залежно від виду танцю?
4. Дізнайтеся, які професійні і дитячі ансамблі пісні й танцю є у вашій області.
5. У вільний час прослухайте і порівняйте виконання лібертанго Астора Пьяццолли ансамблями різних складів та з різними солістами.
6. Визначте вид ансамблю на картині.

Адольф Менцель. Концерт у Сан-Сусі

25–27

АНСАМБЛЬ: У ЄДНОСТІ — ГАРМОНІЯ

АРХІТЕКТУРНИЙ АНСАМБЛЬ

Прагнення краси і намагання людини художньо оформлювати все, що її оточує, знайшло своє відображення в *архітектурних ансамблях*.

Архітектурний ансамбль передбачає гармонійну єдність просторової композиції, яка включає не тільки споруди, а й твори скульптури (пам'ятники, декоративні рельєфи), а також монументальний живопис і садово-паркове мистецтво.

 Пригадайте, які ви бачили архітектурні ансамблі. Які види мистецтва до них належать?

Існують різні типи архітектурних ансамблів: *монастирський ансамбль, ансамбль окремої площи, ансамбль фортеці, палацово-парковий ансамбль*.

Монастирський ансамбль складається із центрального собору, дзвіниці, каплиць, трапезної, келій, господарських приміщень. На території монастиря іноді будувалися майстерні, друкарні, школи. Церковні споруди прикрашалися колонами, рельєфами, скульптурами, вікна — вітражами. У внутрішній частині споруд розміщували різьблені іконостаси, на стінах і стелі — фрески й мозаїки.

Ансамбль Почаївської лаври

Щоб ознайомитися з ансамблем площи, чи не найкраще — залітати до Італії. Неперевершений архітектурний ансамбль площи Святого Марка — серця прекрасної Венеції, зберігся протягом тисячоліть. Він виглядає майже так само, як на старовинній картині Дж. Каналетто. Уся площа оточена пам'ятниками культури: велич-

ний собор і струнка дзвіниця Святого Марка, розкішний Палац Дожів, годинникова вежа, бібліотека, музей тощо. Кожна частина ансамблю має свою унікальну історію, зберігає вікові таємниці, тому так вабить і притягує мільйони туристів із усього світу.

Для фортець головне — оборонне значення. Тому всі частини ансамблю фортеці — мури й вежі з бійницями, інші укріплення, що оточували замок, були міцними, капітальними. Часто фортеці споруджували в неприступній місцевості: біля скелі, на горі чи пагорбі з глибоким річищем або яром з водою навколо. Вони служили природним захистом під час оборони.

Невід'ємною складовою архітектурного ансамблю стародавніх соборів є *вітраж*.

Джованні Антоніо Каналетто.
Площа Святого Марка

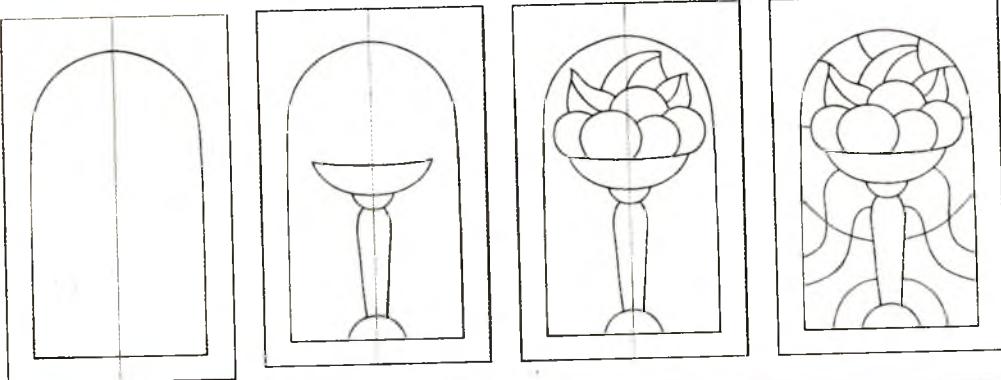
Кам'янець-Подільська фортеця

Вітражі Страсбурзького собору (Франція)

Створіть імітацію вітража «Смачний натюрморт» для шкільного кафе (аплікація).

Мистецькі поради

- На цупкий папір нанесіть контурний рисунок майбутньої композиції.
- Виріжте ажурну сітку — основу вітража.
- Для фруктів оберіть варіант теплої кольорової гами, яка буде викликати appetit.
- Відповідно до свого задуму підкладіть кольоровий папір зі зворотного боку ажурної сітки.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Вітраж (від лат. — скло) — твір мистецтва, виготовлений із кольорового скла зазвичай для вікна в архітектурній споруді.

АНСАМБЛЬ (від лат. *ensemble* — разом) — єдиність частин мистецького цілого, художня злагодженість

У музиці — група виконавців, що разом виконують музику; злагоджене виконання музичного твору кількома учасниками; п'єса для невеликого складу виконавців

У театрі та кіно — гармонійне поєднання творчості режисера, акторів, художника, композитора та ін. з метою найкращого виявлення ідеї вистави або кінофільму, а також злагоджена гра акторів

В архітектурі — гармонійна єдиність просторової композиції, що включає комплекс споруд, скульптур, монументального живопису, ландшафту

- Що таке «архітектурний ансамбль»?
- Які види архітектурних ансамблів ви знаєте? Наведіть приклади.
- У чому полягають особливості архітектурних ансамблів площа та фортеці?
- Дослідіть вітражі Страсбурзького собору. Які форми й кольори використано у вітражах собору? Охарактеризуйте зображення: які з них суттєво декоративні, а які — сюжетні? Підготуйте презентацію.
- Дізнайтеся самостійно та розкажіть однокласникам про будь-який архітектурний ансамбль вашого краю.

Робота у групах. Підготуйте матеріали до віртуальних екскурсій відомими архітектурними ансамблями Європи та України (на вибір). Визначте з них сім, на вашу думку, найцікавіших.

Собор Нотр-Дам у Страсбурзі
(Франція)

МУЗИКА СВЯТ І РОЗВАГ

Масові розважальні дійства під час час свят, відпочинку завжди захоплювали людину, особливо — спільне виконання музики. Здавна і до нашого часу збереглася гарна традиція музичування в родинному або дружньому колі, зокрема гра на фортепіано, народних або інших інструментах, спів під гітару тощо.

Смаки любителів музики дуже різняться. Одні грають на фортепіано, відвідують оперу і концерти у філармонії. Інші віддають перевагу виконанню народних пісень. А хтось слухає радіо і знає напам'ять усі модні пісні й колекціонує їх записи.

Музичні твори, призначенні для відпочинку, свят і розваг, часто називають «легкою» музикою. Її кращі зразки демонструють не легковажність, а доступність для сприйняття.

Що відбувається на картині? Де це відбувається? Яка загальна атмосфера, у якій перебувають геройні картини? Як цьому сприяє її колорит? Як ви думаете, яку музику виконують дівчата?

Багато композиторів-класиків зверталися до розважальних жанрів. Наприклад, вальс спочатку був модним бальним танцем, а потім ним захоплювалися відомі композитори Франц Шуберт, Фрідерік Шопен, Петро Чайковський, Ференц Ліст.

Пригадайте, які ви слухали вальси. Хто їх автор? Які з них були з балетів?

У давнину існувала традиція виконувати розважальну музику не лише на балах, а й у парках і садах. Таку музику спеціально приурочували до певних церемоній, урочистостей. Прикладом може слугувати «Музика на воді» Георга Фрідріха Генделя. Цей твір призначався для виконання просто неба, тому композитор активно використав духові інструменти мідної групи (труби, валторни) в перегуку з усім оркестром.

П'єр Огюст Ренуар.
Дівчата за фортепіано

Портрет митця

Георг Фрідріх Гендель (1685 — 1759) народився в німецькому місті Галлі, але більшість своїх зрілих років прожив у Англії.

Гендель з дитинства вчився грати на скрипці, клавесині, гобою та органі. Проте батько не підтримував його намірів стати професійним музикантом, навіть забороняв займатися музикою. У десять років Гендель спробував написати перший твір — тріо, а в сімнадцять уже почав працювати органістом.

Автор серйозних опер, концертів, сонат і монументальних ораторій, Г. Ф. Гендель створював і популярну музику. Чи не першими зразками цього жанру стали «Королівський Феєрверк» і «Музика на воді» — сюїти для оркестру.

Георг Фрідріх Гендель. «Музика на воді», сюїта № 2 Ре мажор.

Яке ваше загальне враження від музики? Як композитор створює ефект діалогу музичних інструментів? Чи доцільно використовувати цю музику під час сучасного відпочинку?

Для допитливих

У сучасній культурі набули поширення музичні фонтани — різновид аква-шоу (шоу на воді). Яскраве видовище досягається завдяки поєднанню музики із синхронним рухом струменів і хвиль води та світло-кольоровими ефектами. В Україні установлені невеликі музично-світлові фонтани в Харкові, Севастополі, Запоріжжі. У Вінниці в річищі Південного Бугу збудований найбільший у Європі плавучий музичний фонтан.

Найбільші співаючі фонтани світу являють собою дивний калейдоскоп водного, музичного, світлового та сценічного шоу. У репертуарі фонтану «Белладжіо» Лас-Вегасі (США) переважає естрадна музика.

1

2

1 — фонтан у Лас-Вегасі; 2 — музичний фонтан у Вінниці

Розгляньте фотоілюстрації. Як ви гадаєте яку музику виконують фонтани? Чому, на вашу думку, фонтани починають «співати» переважно вечірі?

Фонтанам Рима, які щедро прикрашають площі й вулиці, парки й вілли цього «вічного міста», присвячено цілу симфонічною поему. Програмний твір італійського композитора Оттаріо Респігі складається з чотирьох частин, кожна із яких розкриває образ певного фонтана при його спогляданні у різний час доби.

1. **«Фонтан Валле Джулія на зорі».** Перша частина поеми — це своєрідний оркестровий пейзаж. Музична пастораль передає атмосферу тихого світанкового ранку, ніжне дзюрчання води фонтана, пронизані першими сонячними променями бризки й краплі.

2. **«Фонтан Тритона вранці».** Статуя Тритона — сина бога моря Посейдона, розміщена на мушлі, яку тримають хвостами чотири дельфіни в оточенні чудернацьких фігур сирен, що ніби рухаються під струменями води. Ця енергійна танцювальна за характером частина поеми (скерцо) починається гучним висхідним звучанням валторн, яке підхоплює весь оркестр. Музика створює фантастичний образ могутнього злету.

Джованні Лоренцо Берніні. Фонтан Тритон

3. **«Фонтан Треві опівдні».** Якщо, за словами О. Респігі, міські фонтани — це мелодійні голоси Рима, то величний Треві — справжній соліст італійської столиці. Це найвідоміший з-поміж 280 римських фонтанів. Невелика площа нагадує постійно заповнений глядачами амфітеатр, а сам фонтан — сцену, на якій відбуваються головні події.

4. **«Фонтан вілли Медічі під час заходу сонця».** Під дзюрчання фонтанної води заходить сонце, засинає Рим і вся Італія. Про це оркестровими звучанням оповідає музична поема О. Респігі.

Оттаріо Респігі. «Фонтани Рима».

Передайте свої враження від музики. Порівняйте частини поеми. Чому, на вашу думку, композитор обирає жанр скерцо для образу фонтана Тритона? Порівняйте музичний і візуальний образи фонтана Треві.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Шоу (англ. *show* — показ, уявлення) — захід розважального, постановочного характеру, який, як правило, проводиться перед публікою.

1. Поясніть на конкретних прикладах, що таке «легка музика», «шоу».
2. Пригадайте фонтан, який вам доводилося бачити (у парку, на картині, по телебаченню). Якою музикою його можна було б озвучити (урочистою, ніжною, динамічною, тихою, святковою, загадковою, фантастичною)?
3. У вільний час послухайте репертуар музичних фонтанів світу (на сайтах Інтернету). Поцікавтесь самостійно, у яких кінофільмах «героєм» був фонтан Треві.
4. Доберіть музичний репертуар до фонтана, який би ви хотіли бачити у своєму рідному місті або селі.

Джованні Лоренцо Берніні. Фонтан Треві

САДОВО-ПАРКОВЕ МИСТЕЦТВО

Чи звертали ви увагу під час екскурсій або віртуальних подорожей, як архітектурні і скульптурні пам'ятки вписуються в ландшафт? Особлива гармонія поєднання архітектури і скульптури із *садово-парковим мистецтвом* притаманна заміським палацам, які слугували літніми резиденціями правителів.

Садово-паркове мистецтво передбачає створення і художнє оформлення садів і парків. Ця діяльність охоплює їх планування і розбиття, добір рослин — дерев, кущів, квітів із врахуванням клімату і природного рельєфу, розміщення і групування рослин відповідно до розташування споруд і водойм — озер, річок, джерел.

Різноманітні прийоми садово-паркового мистецтва підкоряються двом основним принципам: *регулярному* (геометричному) або *пейзажному*. Регулярний парк із прямими алеями, геометрично правильними формами клумб, газонів і водоймищ, з підстриженими рослинами отримав назву «*французький*». А пейзажний парк, художні композиції якого імітують природний ландшафт, — «*англійський*». Розглянемо зразки цих двох типів парку.

У Версалі, передмісті Парижа, розташований неперевершений палацово-парковий ансамбль. Продовженням палацової архітектури є регулярний парк (ландшафтний архітектор Андре Ленотр). Він складається з безліч терас, що знижуються в міру віддалення від палацу. Окрім ретельно підстрижених газонів і клумб з квітами, численних скульптур, оранжерей, басейнів, по всій території садів розташовані фонтани, які забезпечують унікальність садів Версаля.

1

2

- У Версалі:
- 1 — оранжерей
 - 2 — у парку
 - 3 — Версальський палац
 - 4 — фонтан Латони

Віртуальна екскурсія

Новий підхід до організації ландшафту, що проявився у Версалі, наслідували при влаштуванні заміських палаців багатьох європейських монархів.

«Російським Версалем» називають палацово-парковий ансамбль Петергофа, розташованого неподалік від Санкт-Петербурга. Ландшафтні композиції парку розкішно прикрашені скульптурними фонтанами: «Самсон», «Нептун», «Весна і Літо», «Чаша», «Адам і Єва», «Амур», «Золота гора» та ін.

Дізнатися більше про фонтани Петергофа ви зможете, завітавши на сайт Державного музею-заповідника «Петергоф»:
<http://www.peterhofmuseum.ru/>

А тепер ознайомимося з пейзажним парком. Тож помандруємо до славнозвісної «Софіївки» — Національного дендрологічного парку України, перлини садово-паркового мистецтва з понад 200-річною історією.

Парк, заснований володарем міста Умані польським магнатом Станіславом Потоцьким, був названий на честь його дружини Софії та подарований їй на день народження у 1802 році. Автором проекта і керівником будівництва було призначено Людвіга Метцеля.

Принадність «Софіївки» — у тихому звучанні природних кольорів і мелодій, плавних лініях руху води, загадкових композиціях із каменю, мов би випадково розкиданого поблизу скель. Головна композиція парку проходить уздовж річки Кам'янки, де створено низку басейнів і ставків, водоспадів і каскадів. Краєвиди прикрашають павільйони й альтанки.

У «Софіївці»: 1 — дерев'яна альтанка на скелі; 2 — фонтан змії; 3 — площа зібрань; 4 — павільйон Флори

Так майстерні руки та творча фантазія людини створили неповторну симфонію архітектурних і скульптурних форм, магічний ансамбль природи й мистецтва.

Створіть фонтан «Юний кентавр» для прикрашання парку (пластилін).

Мистецькі поради

- Передайте мужність у характері міфологічної істоти — кентавра.
- Прикрасьте басейн фонтана декором.
- Об'єднайте середовище і фонтан у цілісну композицію.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Садово-паркове мистецтво — мистецтво створення садів, парків та інших територій, які підлягають озелененню; об'єднання природних, архітектурних і скульптурних компонентів у цілісну композицію.

1. Розкажіть, у чому полягає особливість садово-паркового мистецтва.
2. Які види мистецтва поєднуються в палацово-паркових ансамблях?
3. Опишіть один із зразків палацово-паркового ансамблю як комплексу мистецтв.
4. На конкретних прикладах визначте ключову відмінність регулярних і пейзажних парків.
5. Самостійно ознайомтеся з вітчизняними палацово-парковими ансамблями. Подумайте, які з них можна віднести до списку «Чудес України».
6. До якого виду мистецтва належать фонтани? Поясніть свою думку. Пофантазуйте і придумайте образ фонтана, який можна назвати ім'ям відомого міфологічного героя.

КАРНАВАЛ

Карнавал — старовинне театралізоване свято, сповнене музикою і танцями, вражаючими уяву костюмами та фантастичними масками.

Пригадайте, як називається цикл музичних творів французького композитора К. Сен-Санса на карнавальну тему, який ви слухали в початкових класах.

Музичні портрети яких героїв створив німецький композитор Р. Шуман у фортепіанному «Карнавалі»?

Його Величність Венеціанський карнавал щорічно проходить урочистою і барвистою хodoю, створюючи особливу атмосферу всенародних веселощів. Це своєрідний театр, вистави якого відбуваються просто неба на тлі унікальних декорацій — пам'яток архітектури старовинної Венеції. Майже мільйон туристів із різних країн приїжджають у це знамените місто на воді, щоб долучитися до Венеціанського карнавалу, якому, згідно з документами, близько тисячі років.

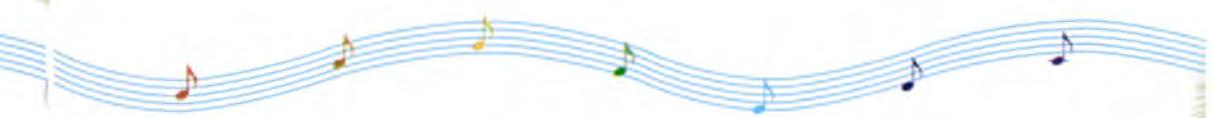
Барабанщики в старовинних костюмах сповіщають про початок урочистостей

На карнавалі можна послухати різні ансамблі, зокрема з італійською мандоліною

Гранд канал і собор Сан-Марко — найкращі декорації для карнавальних персонажів

Масове костюмоване гуляння починається після урочистої церемонії відкриття карнавалу на центральній площі Сан-Марко. Після традиційного параду Марій обирається дівчина-красуня. Зі стометрової дзвіниці Сан-Марко вона злітає на площу у вигляді Янгола. Після чого грандіозне карнавальне шоу вважається відкритим. Глядачі можуть побачити спектаклі, що імітують старовинну італійську комедію дель арте. Всі вулиці міста заповнюються венеціанцями в костюмах, серед яких — всесвітньо відомі персонажі Арлекіно, Пьєро, Коломбіна та ін.

Більше двох тижнів тривають різноманітні концерти, влаштовуються феєрверки, у театрах відбуваються вистави, у палацах проходять бали-маскаради. На карнавалі постійно лунає музика.

Закінчується Венеціанський карнавал традиційним «Парадом тихої води»: у напівтемряві при мерехтінні свічок, як у старовину, «мовчазна регата» з гондол пропливає по Гранд каналу.

Гондоли приготувалися до параду на воді

Карнавал надихає не лише художників на створення прекрасних костюмів і загадкових масок. Композитори також передавали свої враження, змальовуючи це казкове диво в звуках, тембрах і ритмах.

Італійський композитор і скрипаль Ніколо Паганіні написав варіації «Венеціанський карнавал» для скрипки і фортепіано, а французький композитор Жан-Батист Арбан варіації «Карнавал у Венеції» для труби.

Ніколо Паганіні. «Венеціанський карнавал».

Жан-Батист Арбан. «Карнавал у Венеції».

Які засоби музичної виразності застосовують композитори для створення настрою карнавалу? Простежте, як змінюється тема у варіаціях.

Грандіозні макети-образи прикрашають карнавальні колони в Ріо

Щорічний Бразильський карнавал — грандіозне шоу, яке проходить у Ріо-де-Жанейро й інших містах. Цей один із найбільших у світі фестивалів має свої відмінності від інших. Головний повелитель карнавалу — товстун король Момо, який має відвідати близько 200 балів і конкурсів та неодмінно повеселитися на Самбодромі.

Бразильці так полюбили самбу, що вона стала їхньою національною музикою. Під час свята проводиться «Парад шкіл самби». Перед публікою рухаються фантастично оформлені платформи з безупинно танцюючими самбу красунями. Неодмінний атрибут свята — різноманітні барабани, вони занурюють у ритми самби всіх учасників, одягнених у приголомшливи костюми.

Сержіу Абреу. «Бразильський карнавал» (у виконанні дитячого естрадного ансамблю «Сюрприз»).

Костянтин Костін. Пісня «Бразильський карнавал» (у виконанні колективу дитячої естрадної студії «Дельфін»).

Який загальний настрій творів? Хто їх виконує? Чим вони відрізняються?

Спробуйте експромтом заспівати приспів пісні «Бразильський карнавал» разом із дитячим ансамблем.

Виступ школи самби на карнавалі

Для допитливих

Карнавал у французькій Ніцці, третій найбільший карнавал у світі, — це красіве квіткове шоу. По вулицях міста їздять прикрашені вози з гігантськими ляльками з пап'є-маше. Величезна постать короля карнавалу розміром із шестиповерховий будинок! Дівчата-квіти кидають у натовп святкуючих троянди, гербери, орхідеї. Проводяться паради оркестрів.

Король карнавалу в Ніцці

«Битва квітів» у Ніцці

Атмосферу карнавального свята відображені також у симфонічних творах — увертурах «Карнавал» Антоніна Дворжака, Гектора Берліоза, Олександра Глазунова.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Карнавал — театралізовані народні гуляння.

Самба — швидкий, запальний бразильський танець, який зазвичай виконують на карнавалі.

- 1. Розкажіть, які карнавальні традиції зацікавили вас найбільше.
- 2. Які види мистецтва залучаються для створення карнавального настрою?
- 3. Яка роль музики на карнавалі? Послухайте різні твори, присвячені карнавалу, використовуючи інтернет-джерела.
- 4. Здійсніть віртуальні екскурсії та дізнайтесь більше про карнавальні традиції в різних країнах світу, які привернули вашу увагу.
- 5. За бажанням спробуйте відтворити характерні рухи бразильської самби.

КАРНАВАЛЬНІ КОСТЮМИ Й МАСКИ

Костюм, маска — невід'ємні атрибути театру, вони сприяють миттєвому перевтіленню на потрібного персонажа. Як ви пам'ятаєте, пара античних масок — весела і сумна або трагічна і комічна, — стала всесвітнім символом театру. Без них не обходиться і жоден маскарад.

Театральна маска — своєрідний символ Венеціанського карнавалу. Образи вишуканих масок, позбавлених емоцій і сповнених якоїсь дивної таєни, створюють загадкову атмосферу карнавалу в місті на воді. Головний конкурс цього свята — це конкурс на кращу маску, яку обирають зазвичай у фіналі. На Венеціанському карнавалі склалися певні «правила гри»: персонажам в костюмі й масці не бажано розмовляти, дозволене спілкування — мова жестів.

Для створення необхідного карнавального образу крім костюму й маски застосовують *грим*, який, наприклад, пошириений на Бразильському карнавалі. Історія гриму починається з прадавніх народних обрядів та ігор, що вимагали зовнішнього преображення. Від самого зародження театру і цирку грим став широко застосовуватися акторами. Обличчя акторів, наприклад скоморохів, розфарбовувалися раніше сажею, соком рослин.

Маски і костюми
Венеціанського карнавалу

Завдання-загадка. Створіть маску для святкового карнавалу: «Чарівна незнайомка» (для дівчат), «Відважний лицар» (для хлопчиків).

Мистецькі поради

- На картоні або цупкому папері намалюйте ескіз маски (натурульний розмір), який передаватиме обраний вами образ.
- Обережно користуючись ножицями, виріжте форму маски, зробіть прорізи для очей.
- Прикрасьте маску декоративними елементами (бліскітками, бісером, стрічками, фольгою, пір'ям, хутром тощо) та деталями, за якими можна дізнатися про характер вашого персонажа.
- Розіграйте невелику сценку-пантоміму, щоб однокласники здогадалися, кого ви зобразили.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Маска — предмет, що накладається на обличчя (або надягається) для змінення зовнішності; має прорізи для очей.

Грим — мистецтво змінення зовнішності актора за допомогою масок, перук, наклейок тощо.

- Що нового ви дізналися про костюми, маски, грим?
- Порівняйте роль костюму, маски та гриму в театрі і на карнавалі.
- Поміркуйте: чому, на вашу думку, пересічні люди так полюбляють перевтілюватися?
- Уявіть себе на святковому карнавалі. Який образ ви б обрали?
- Опишіть карнавальні костюми й маски венеціанців.
- Пофантазуйте разом із художником-костюмером і вигадайте міні-розповідь про те, що відбувається на капелюсі Венеціанської дами (див. ілюстрацію на с. 216).

28–29 ЧАС НОВІТНІЙ СТВОРЮЄ КРАСУ

ТЕЛЕБАЧЕННЯ: ПОГЛЯД У СВІТ

Чи можна уявити життя сучасної людини без телебачення? Звичайно, ні. Популярність цього наймолодшого екранного виду мистецтва величезна. Його головне призначення — інформувати, навчати, розважати. **Телебачення** — це не тільки мистецтво, а й складна сучасна техніка, засіб швидкого поширення інформації.

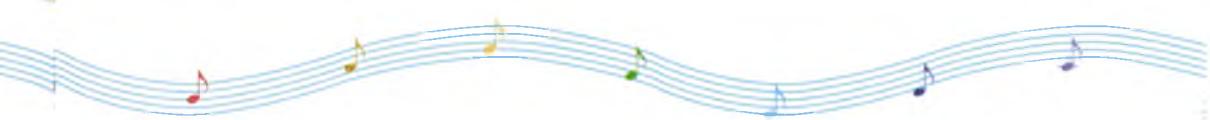
Телебачення має лише йому притаманні засоби виразності. Цеображення і звук, можливості яких значно посилюються сучасними комп'ютерними технологіями. Вплив на людину здійснюється завдяки документальності відтворюваних подій, безпосередньому зверненню до глядача, імпровізації під час прямого ефіру. Отже, телебачення — це синтетичний вид мистецтва, який має свою особливу художньо-образну мову, що характеризує його як «вікно у реальність». Разом із кінематографом воно входить до так званих екранних мистецтв.

Як і в інших видах мистецтва, на телебаченні виникли власні жанри: *репортаж, інтерв'ю, виступ, відеосюжет* (проводна мета — інформувати глядача); *телефільм і телесеріал; ток-шоу, телегра* (головне завдання — розважати публіку).

Телепередачі до ефіру готують багато людей творчих професій: телережисер, телеоператор, телеведучі, художній і музичний редактори та ін.

Перегляньте заставки до телепередач і визначте їх теми. Наведіть приклади телепередач на теми мистецтва. Пригадайте, яка музика звучить під час популярних телепередач.

З телекрана нині найчастіше звучить *естрадна* музика. Що ж таке *естрада*? Так називається сцена для виступів музикантів, акторів, промовців. Але це і різновид сценічного мистецтва, розрахований на сприйняття масовою аудиторією. Програма естрадного концерту може поєднувати різноманітні номери: музичні, хореографічні, літературно-театральні, циркові. Отже, багатожанрова за своєю природою естрада пов'язана з багатьма видами мистецтва.

Зазвичай розважальну музику — пісенну і танцювальну — виконують під акомпанемент *естрадно-симфонічного* оркестру або ансамблю. До естрадного оркестру поряд із інструментами, традиційними для симфонічного оркестру, включаються також саксофони, електрогітари, ударна установка, фортепіано.

Естрадно-симфонічний оркестр Ж.-Ж. Жюстафре (Франція)

Яскравим прикладом естрадної музики, взаємопроникнення легких і серйозних жанрів, є творчість французького Гранд-оркестру під керівництвом Поля Моріа.

«Жайворонок» у виконанні оркестру Поля Моріа (музична заставка до телепрограми «У світі тварин»).

Охарактеризуйте загальний емоційний колорит музики, темброві особливості звучання оркестру. Подивіться кліпи (за вашим вибором) і визначте, який із них є найвдалішим щодо відповідності музики.

Поль Моріа

Кадр із заставки до телепрограми
«У світі тварин»

ВЕСЕЛКА

Вірші А. М'ястківського

Музика Б. Степаненка

Помірно, легко

Я бар-ви-ста ве-се-лоч-ка, ма - ю сім ко-льо-рів,

за-сві-ти-лась над се-ла-ми, над лі-са-ми вго-рі. Жи - ту жов-то-го

ко - льо - ру по - да - ру - ю в жни - ва,

со - ко - ви - то зе - ле - но - го не - хай візь - ме тра - ва.

1. Я барвиста веселочка, маю сім кольорів,
Засвітилась над селами, над лісами вгорі.
Житу жовтого кольору подарую в жнива,
Соковито зеленого нехай візьме трава.
2. А ясного блакитного
Небу дам назавжди,
Світанкового синього
Залишу для води.
3. Непомітно погаснувши,
Упаду між дубів,
Так ніколи нічого я
Не лишаю собі.

Оксана Збручка.
Веселка

Обговоріть із однокласниками і запропонуйте телепрограму для дітей про природу, до якої могла б стати музичною заставкою пісня «Веселка».

У наші дні музична естрада із концертних залів вийшла на площа й стадіони, стала масовим видовищем. Найпопулярніші естрадні мелодії, що звучать навколо нас і швидко запам'ятаються, отримали назву шлягер. Вони часто звучать у радіо- та телепрограмах, поширяються у вигляді дисків, *відеокліпів*. Величезні аудиторії збирають сольні концерти відомих співаків — зірок естради. Естрадне мистецтво мобільне, воно відповідає запитам людей, тому його люблять мільйони.

Віртуальна екскурсія

Дитячий конкурс пісні «Євробачення» — щорічний телевізійний конкурс, у якому беруть участь по одному представнику від кожної з європейських країн.

У конкурсі, який транслюється по телебаченню і радіо на території всієї Європи і в деяких інших країнах, а також в Інтернеті, співають діти віком від 10 до 15 років.

У 2012 році переможницею цього конкурсу стала українка **Анастасія Петрик**.

Дізнатися більше про це музичне змагання, що об'єднує всю Європу, ви можете, завітавши на сайт: <http://www.junioreurovision.tv/page/welcome>

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Видеокліп — короткометражний різновид екранних мистецтв зі спецефектами. Застосовується найчастіше для ілюстрування музичних композицій, для показу на телебаченні, в рекламі.

Естрада (від лат. *strata* — підмостки) — різновид сценічного мистецтва, який складається з окремого жанру або синтезу жанрів (спів, танець, циркові номери тощо).

Телебачення (від грец. — далеко) — синтетичний вид художньої творчості, засіб масової інформації, передача зображень із звуковим супроводом на далекі відстані за допомогою техніки.

1. Яке значення телебачення в житті людини? Чим воно відрізняється від мистецтва театру і кіно?
2. Назвіть види мистецтв, які поєднуються в естрадних програмах.
3. Які естрадні або естрадно-симфонічні оркестри вам доводилося чути? Де саме? Яку музику вони виконували?
4. Поміркуйте, до яких телепередач можуть стати музичними заставками пісні, що ви їх співали протягом року.

28–29 ЧАС НОВІТНІЙ СТВОРЮЄ КРАСУ

ДИЗАЙН

Людині притаманне прагнення до гармонії з довкіллям. Захоплюючись красою природи, митці багато в чому вчаться у неї, зокрема в естетичному оформленні предметного середовища. Художники-конструктори — *дизайнери* — проектирують красивий одяг, зручний транспорт, привабливі побутові речі, яскраву рекламну продукцію. Художня творчість із оформлення середовища отримала назву *дизайн*.

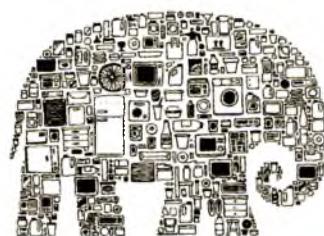
Існують такі види дизайну: *графічний* (1), *промисловий* (2), *комп'ютерний* (3), *ландшафтний* (4). Сьогодні дизайн проникає в царину промисловості, у побут та інші сфери життя людини.

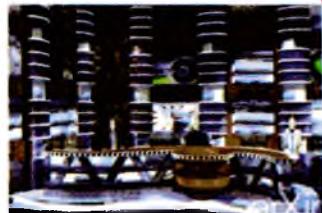
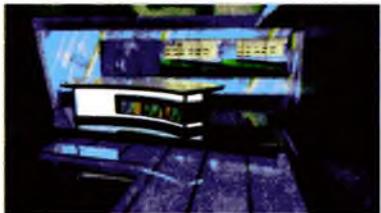

На телебаченні дизайнери створюють інтер’єри студій, комп’ютерні заставки до телепрограм, одяг ведучих.

Візитівкою будь-якої телепрограми є дизайн студії. Адже відповідно до її тематичного спрямування (інформаційна, просвітницька, розважальна) має бути художньо оформлена і студія. Дизайнери шукають оригінальні прийоми проектування сучасних інтер’єрів, спеціальні кольорово-світлові та звукові ефекти.

На телебаченні широко використовується *комп’ютерна графіка*. Саме комп’ютерний дизайн досяг особливих успіхів у відеокліпах, розважальних музичних програмах для дітей і юнацтва, особливо — у рекламі.

Роздивітесь, як оформлені різні телестудії. Зверніть увагу на композицію, кольорові рішення в їх оформленні.

У графічному дизайні застосовують різні типи умовного зображення, наприклад *логотипи, піктограми*.

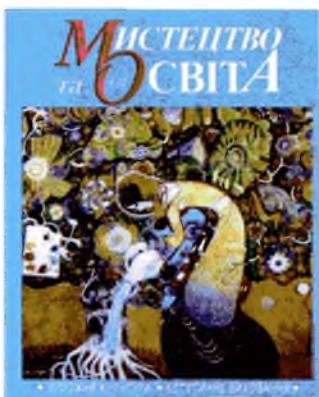
Найдавнішим зразком дизайнерської творчості є *піктограма*. Виникла вона ще в первісному суспільстві як найпростіший засіб передачі інформації. Зміст піктограм розкривався за допомогою прадавніх символів сонця, води, блискавки, стріли, ока, руки. Символами сьогодення стали, наприклад, веселка, лавровий вінок, якір тощо.

Нині піктограма лишається способом міжнаціонального спілкування, потреба в якому постійно зростає. Найуживаніші піктограми — знаки дорожнього руху, громадського транспорту (вокзалів, аеропортів тощо), побутових служб (їдалень, перукарень та ін.).

Художники-дизайнери розробляють графічні знаки, що стають символами певних установ, послуг. На них зображують людей, тварин, предмети, літери, цифри.

Розкрийте зміст піктограм і логотипів, поданих на ілюстраціях. Розробіть логотип для вашого класу або школи.

Будинок, в якому дитинство живе

Варіант 1. Створіть заставку до телепередачі «У світі тварин». За допомогою кольорової гами передайте загальну емоційну атмосферу дружби, доброзичливості, довіри, захоплення мистецтвом. Проведіть мистецькі паралелі з творами К. Сен-Санса «Карнавал тварин» або іншою знайомою вам музикою на цю тему.

Варіант 2. Колективна робота. Створіть веселу карту зоопарку і нанесіть на неї логотипи, піктограми (фломастери). Орієнтовні теми: «Атракціон мавпочок», «Білочка-ласуня», «Неслухняне слоненя», «Кенгуруяткоакробат», «Лебединий вальс», «Лев — король звірів».

Мистецькі поради

- Вписуйте знаки в однакову за силуетом геометричну форму (коло, квадрат або трикутник).
- Об'єднайте всі зображення одним кольором.
- Застосуйте однакові прийоми стилізації зображень тварин.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Дизайн — художньо-проектувальна діяльність, спрямована на естетичне оформлення предметного середовища.

Логотип — оригінальне написання повної чи скороченої назви журналу, газети, галереї, фірми.

Піктограма — спрощене зображення предмета, що замінює слово умовним малюнком.

1. Які існують види дизайну?

2. Яка роль художника-дизайнера на телебаченні?

3. Поясніть значення слів «логотип», «піктограма». Наведіть приклади.

4. У вільний час спостерігайте, які оригінальні дизайнери ські рішення існують в довкіллі (в одязі, меблях, посуді, побутових речах тощо), які є цікаві логотипи й піктограми.

Мистецький проект. Організуйте і проведіть дискусію на тему: «Як телебачення може допомогти в пізнанні мистецтва». Запропонуйте теми дитячих телепередач, які б сприяли кращому розумінню мистецтва. Оберіть до них заставки — живописні та музичні (з класичних або естрадних творів).

ЕЛЕКТРОННА МУЗИКА

Розвиток техніки змінює палітру музичного мистецтва. Найчастіше в наш час у кіно та із телекранів звучить сучасна музика у виконанні електронних інструментів — електрогітар, синтезаторів, комп'ютерів. З появою електронно-акустичної апаратури виникають нові можливості для композиторів і виконавців. Зароджується новий напрям мистецтва — *електронна музика*. У ній особливу роль відіграють темброві і фактурні барви, колористичні ефекти, які виникають завдяки експериментуванню з різними звучаннями.

Легендою музичної електроніки, піонером і лідером електронної музики вважається німецький композитор Карлхайнц Штокхаузен, автор понад трьох сотен творів у цій галузі.

Для допитливих

Синтезатор — електронний музичний інструмент, який синтезує звуки за допомогою генераторів звукових хвиль. Інструмент має кілька різновидів: цифрові, віртуальні, аналогові. Синтезатор у вигляді корпусу з клавіатурою називається клавішним синтезатором. Різновид цифрових інструментів — домашній синтезатор — призначений для аматорського музикування і доступний навіть дитині. На такому синтезаторі можна співати караоке з виводом на екран тесту пісні. Натискуючи спеціальні кнопки при русі від нижніх клавіш до верхніх, музикант-виконавець може змінювати тембр, наприклад, від віолончелі до флейти, додавати за бажанням ритм ударних — барабанів чи литаврів.

Модест Мусоргський. «Картинки з виставки» («Гном», «Старий замок», «Баба-Яга») у виконанні Ісао Томіта.

Розкажіть про свої враження від електронної музики. Охарактеризуйте її особливості. Чи сподобалась електронна версія музики М. Мусоргського? Чим вона відрізняється від авторської?

1

2

1 — логотип віртуального музею електронної музики;

2 — зал електронної музики

ПРО ЩО МРІЄ МИШЕНЯТКО

Вірші С. Борщевського

Помірно рухливо

Музика В. Шаповаленка

mf

Можна від-га-да-ти за-люб - ки

За-гад-ки, се-кре-ти будь-я-кі.

Та про що ма-ле-нь-ке ми-ше-нят-ко мрі-є — З вас _{1,2} ні-хто не зна шко-ля-ри - ки

Та про що ма-ле-нь-ке ми-ше-нят-ко мрі-є — З вас ні-хто не зна, шко-ля-ри-ки.

1. Можна відгадати залюбки

Загадки, секрети будь-які.

Та про що маленьке мишенятко мріє —

З вас ніхто не зна, школярики. (*Двічі*).

2. В мишенятка мрія не проста:

Щоб не стало жодного кота,

Щоб від переляку

Більше не тремтіти

День і ніч від вух і до хвоста. (*Двічі*).

3. От якби змінився білий світ,

Щоб не знати прикроців і бід,

Щоб зустрівшись раптом

З мишеням маленьким

Утікав страшний великий кіт. (*Двічі*).

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Електронна музика — музика, створена з використанням електронних музичних інструментів і технологій (часто за допомогою спеціальних комп'ютерних програм).

1. Що таке електронна музика?
2. Які ви знаєте електронні музичні інструменти?
3. На якому з електроінструментів вам хотілося б навчитися грати?
4. Самостійно поцікавтесь, віднайдіть електронні обробки класичної музики. Послухайте їх і порівняйте з музичними творами-оригіналами.
5. Уявіть себе виконавцем музики на синтезаторі. Які тембри доцільно обрати для інструментального супроводу до пісні «Про що мріє мишенятко» з мультфільму? За бажанням придумайте сучасний оркестровий акомпанемент до цієї пісні.

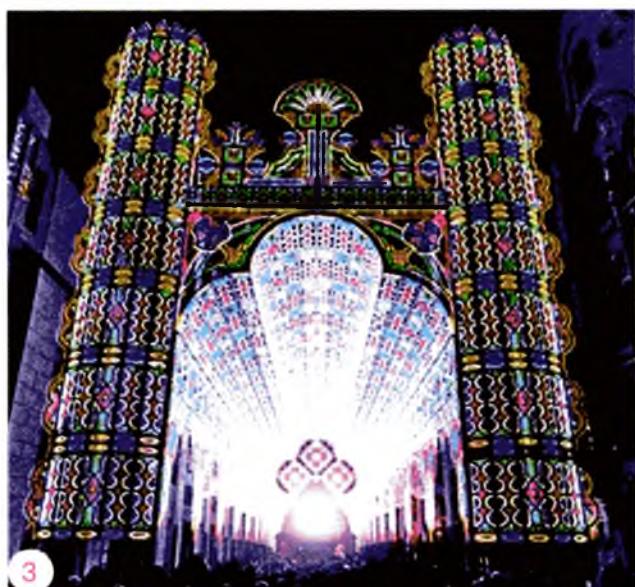
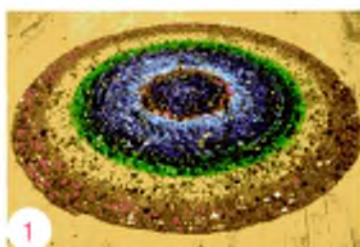

ІНСТАЛЯЦІЯ

Сучасні митці експериментують із художніми засобами й матеріалами, шукають нові форми вираження своїх ідей. Так виникло і *мистецтво інсталляції*. Це оригінальні композиції, виконані з різних матеріалів і розміщені у просторі зали чи галереї, площа або парку тощо. Вони зазвичай мають символічні назви. Проте на відміну від звичайної картини чи скульптури, глядач не просто сприймає такий художній твір ззовні, як сторонній спостерігач, а опиняється ніби усередині композиції, взаємодіє з нею.

Головне для сприймання інсталляції — розуміння її художнього задуму, виразної пластичної ідеї, смислу.

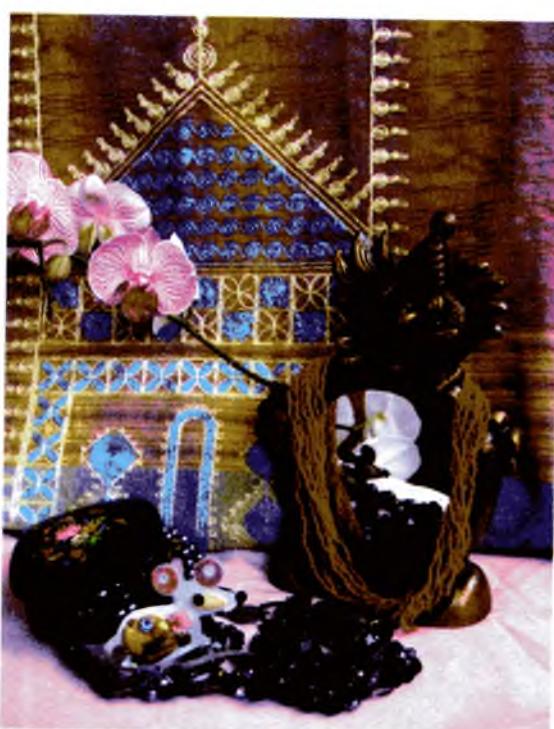
Серед інсталляцій виділяються три основні види: *звичайні, віртуальні* та *відеоінсталляції*. Звичайні інсталляції утворюються із повсякденних речей. Технологія віртуальних інсталляцій проста: фотографуються порожні галереї, потім в їх простір вкарбовуються різні об'єкти. За допомогою комп'ютера вони змінюються. У відеоінсталляціях широко використовуються різноманітні технічні засоби: проектори, плеери, монітори, диски, відеокамери тощо. Відеозображення фрагмента реальності включається у процес створення інсталляції у певному середовищі нарівні з музикою, світлом, рухом.

1 — Девід Валлер. Автомобільна веселка
2 — Нам Джун Пайк. Зверх-глашатай
3 — інсталляція світла у Генті (Бельгія)

Створіть інсталяцію, головним героєм якої стане маленьке замріяне мишенятко. Орієнтовні теми: «Мрію стати непереможним», «Мрію стати зіркою», «Мрію побачити весь світ».

Інсталяція «Мрію стати зіркою»
до пісні «Про що мріє мишенятко»

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Інсталяція (англ. *installation* — установка, розміщення, монтаж) — просторова композиція, створена з різних елементів, які утворюють єдине художнє ціле.

1. Чим інсталяція відрізняється від картини чи скульптури?
2. Поміркуйте, чому, на вашу думку, виникло мистецтво інсталяції, яким художнім потребам людини воно відповідає.
3. Самостійно дізнайтесь, які оригінальні інсталяції створено сучасними художниками.

Робота в групах. Пофантазуйте та обговоріть ідеї створення інсталяцій для художнього оформлення шкільних приміщень (бібліотеки, кабінетів, актового і спортивного залів, їдальні, коридорів, холів тощо). Запропонуйте цікаві образи й оригінальні матеріали, які доцільно застосувати.

СХІДНИЙ МУЗИЧНИЙ ТЕАТР

Іось знову ми подорожуємо до східних країн. Синтетичні мистецтва — цирк, театр, кіно — набули в Індії, Китаї, Японії та інших країнах Сходу неповторних рис і різноманітних форм.

Уявіть собі театр без декорацій! У традиційному східному театрі їх не було. Тому акторам доводилося розкривати зміст постановки лише завдяки власній майстерності. І це ще не всі особливості. У традиційному східному театрі всі ролі, навіть жіночі, грають лише чоловіки. Персонажі втілюють певні характеристики — амплуа: Жартівник, Добродій, Скривдженій, Злій тощо. Кожний персонаж має свій особливий костюм, грим, перуку.

У Пекінській опері чотири основні амплуа: герой (шен) і героїня (дань), «розфарбована особа» (цзін) і комік (чоу). Аktor веде діалог не лише словом і співом, а й «мовою жестів».

Основні амплуа Пекінської опери (шен, дань, цзін, чоу)

Основою китайського театру є музика, яка сформувала класичну музичну драму «Цзинцзюй», відому у світі як Пекінська опера. Вокальній майстерності китайські митці приділяють велику увагу. Невипадково в Китаї виникло й розвинулося самобутнє оперне мистецтво, яке синтезує вокал, інструментальну музику, пантоміму, танці й акробатику.

Який із перерахованих елементів китайського музичного театру є нетиповим для опери?

Для допитливих

У костюмі та гримі китайського театру широко використовується символіка. Приміром, вишитий дракон, що означає велич, прикрашає тільки халат імператора. Злі і жорстокі люди ходять у чорному одязі. Військові одягнені в бойові обладунки із зображенням тигра або леопарда, що означає хоробрість і мужність. Для різних персонажів чітко встановлювалися навіть певні головні убори. Колір гриму втілював певну характеристику персонажа: червоний — чесність і відданість; білий — хитрість, злодійство; жовтий — жорстокість. Золотий застосовували для характеристики міфічних героїв.

Отже, Пекінська опера діє на глядача синтезом мистецтв, збагаченим складною символікою. Не дивно, що на її щоденних виставах у Гранд-театрі завжди аншлаг.

Подивіться фрагменти з вистав Пекінської опери на сайтах Інтернету. Зверніть увагу на манеру співу, особливості танців. Яка музика звучить під час акробатичних «бойових» сцен?

За відомою казкою Г. Х. Андерсена «Соловей» композитор Ігор Стравінський створив однайменну оперу, яка стилізує атмосферу давнього Китаю.

Ігор Стравінський. Опера «Соловей». Китайський марш. Арія Солов'я.

Якими музичними інтонаціями передає композитор поєдинок справжнього і штучного, «золотого» солов'я? Який голос звучить в арії? Чи можна її виконання доручити басу або баритону? Поясніть свою думку.

Театральне мистецтво в Індії також має дуже глибокі корені. Стрижнем індійського театру став танець, тому його називають музично-танцювальною драмою. Слово, музика і танець тут є однаково важливі. Складалася танцювальна драма за стародавнім епосом, яку зазвичай виконували просто неба під місячним світлом. Спектакль супровожував оркестр (індійські струнні інструменти, барабани, цимбали).

Роздивіться вбрання акторів індійського театру і порівняйте з костюмами й масками в китайському театрі.

Актори
індійського театру

ЗЕЛЕНЕ СЛОНЕНЯ

Вірші О.Вратарьова

Жавво, весело

Музика Ю.Шевченка

mp

На остро - ві Ла-бем - ба
В за-

то - ці Ба-ла-бем - ба
Жи - ли со - бі зви-чай - ні *mf*

Спі - ва - ю - чі сло-ни.
Жи-

ли со - бі та й го - ді,
Спі - ва - ли при на-ро - ді,

А вран-ці при на-го - ді
Роз -

ка - зу - ва-ли сни.
Бем - ба, ла-бем-ба.

Бем - ба, ла-бем-ба, бем - ба, ла-бем-ба, ба.

Бем - ба, ла-бем-ба, бем - ба, ла-бем-ба, бем - ба, ла-бем-ба,

ба.
Прий - ба.
Бем - ба, ла-бем-ба,

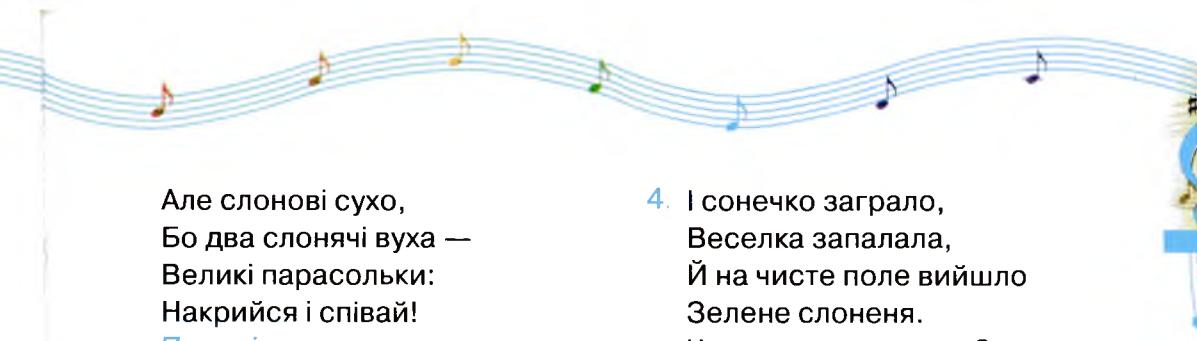
бем-ба, ла-бем-ба, бем-ба, ла-бем-ба, ба.

- На острові Лабемба,
В затоці Балабемба,
Жили собі звичайні
Співаючі слони.
Жили собі та й годі,
Співали при народі,
А вранці при нагоді
Розказували сни.

Приспів.

Бем-ба ла бем-ба,
Бем-ба ла бем-ба,
Бем-ба ла бем-ба ба.

- Прийшла зима на острів,
А там зима — це дощик,
Холодний довгий дощик,
Небесний водограй.

Але слонові сухо,
Бо два слонячі вуха —
Великі парасольки:
Накрийся і співай!

Приспів.

3. Набридло зимувати,
Під вухами співати,
Одна єдина думка
У кожного слона:
Коли ж це сонце вийде,
Коли ж нарешті прийде,
Зелена і весела
Танцююча весна.

Приспів.

4. І сонечко заграло,
Веселка запалала,
Й на чисте поле вийшло
Зелене слоненя.
Чому ж це ти зелене?
Навіщо ти зелене?
Для чого ти зелене?
Тому що я — весна!!!

Приспів.

Мистецькі поради

- Складіть виконавський план пісні відповідно до її змісту.
- Поміркуйте, як будуть відрізнятися виконання кожного з куплетів (настрої, темп, динаміка).
- Виконайте пісню з інсценізацією.
- Пофантазуйте: який мультиплікаційний фільм можна створити за словами пісні «Зелене слоненя»?

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Амплуа — виконання актором певних ролей, що відповідають характеру його дарування і зовнішнім даним (трагік, комік тощо).

1. Назвіть основні риси східного театру.
2. Які характерні особливості Пекінської опери?
3. Розкройте, як проявляється синтез мистецтв у театрі Індії. Чому, на вашу думку, його називають музично-танцювальною драмою?
4. Яку роль відіграє мистецтво гриму у східному театрі? Поміркуйте, де в нашому житті потрібно мистецтво гриму.
5. Гра-пantomіма «Амплуа». Розіграйте невеличкі сценки в стилі східного театру, використовуючи мову жестів і міміки (однокласники мають відгадати персонажа).
6. За бажанням ознайомтесь із мистецтвом східного театру тіней.

Китайський театр тіней

КІНО І ЦИРК СХОДУ

Давні театральні традиції набули новогозвучання в акторській грі та музичному оформленні сучасного індійського кіно. Індійське кіно, яке ще називають *Болівуд*, досить своєрідне. Сюжети фільмів побудовані на простих життєвих історіях, де переплітаються любов і ненависть, доброта і злочини. Самобутньою ознакою індійських кінофільмів залишається, з одного боку, насиченість традиційними співом і національними танцями, з іншого — їх поєднання із сучасними музичними інтонаціями і ритмами. Через те, мабуть, кожний індійський фільм можна віднести до жанру мюзиклу.

Подивіться фрагменти з індійських кінофільмів «Зіта і Гіта» (танці головної героїні), «Мільйонер із трущоб» (Ringa Ringa).

Які характерні інтонації співу? Звучання яких музичних інструментів під час танців ви почули? Зверніть увагу на особливості акторської гри: вирізність міміки й пластики.

У Японії набуло популярності мистецтво мультиплікації, яке отримало назву *аніме*. Телевізійні мультсеріали створюються для дітей, підлітків і дорослих. Джерелом змісту найчастіше виступають неймовірно популярні в Японії *комікси манга*. Навіть у школі дітей навчають їх малювати. Манга складає приблизно четверту частину всієї друкованої продукції країни! Вони випускаються у вигляді щотижневих або щомісячних журналів або спеціальних видань.

Популярна серія коміксів і аніме «Наруто»

Персонажі аніме

Аніме відрізняється графічним стилем — характерною прорисовою персонажів. Значну увагу художники-аніматори приділяють очам — зазвичай великим і виразним. Інші деталі обличчя часто зображуються умовно, наприклад, кількома хвилястими лініями. По очах можна зрозуміти характер, що буквально «написаний» на обличчі. Позитивні, веселі, доброзичливі герої часто зображуються з великими, блискучими очима; похмурі — зі звуженими; очі хитрих персонажів схожі на очі лисиці; негативних — на очі хижого птаха.

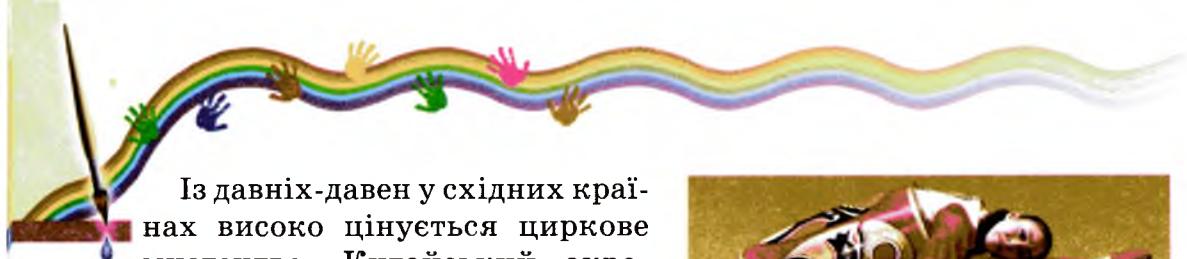
Музика в аніме складається з пісень, тем для заставки на початку і в кінці фільму, звукових ефектів. Створенням музики і виконанням пісень для аніме займаються найталановитіші композитори, співаки, поп-зірки, відомі музичні групи, адже саме музичний супровід здатен створити потрібний настрій, а нерідко й визначити успіх фільму. Тому музична композиція стає своєрідною «візитівкою» серіалу.

Для допитливих

Світовим визнанням аніме стала нагорода фільму режисера **Хаяо Міядзакі** «Забрані привидами». Це єдиний анімаційний фільм, який отримав «Золотого ведмедя» Берлінського кінофестивалю, як «Кращий фільм», а не «Кращий мультфільм».

Кадр із фільму
«Забрані привидами»

Із давніх-давен у східних країнах високо цінується циркове мистецтво. Китайський акробатичний цирк «Райське шоу з Піднебесної» вважається найдревнішою цирковою трупою у світі. Сьогодні він складається зі 100 артистів-акробатів, більшість із яких — уславлені спортсмени, удостоєні численних нагород і призів за свою майстерність. У репертуарі цирку багато цікавих трюків, але навіть з-поміж них унікальним є жонглювання зонтиками. Такий суперник китайського трюка не може повторити ніхто інший, адже це мистецтво шліфувалося тисячоліттями, а його секрети передавалися від покоління до покоління лише представникам циркових акробатичних династій. На відміну від європейських циркових родин, у циркових школах Китаю дітей починають навчати з трирічного віку. Тому не дивно, що китайські акробати славляться своєю дивовижною гнучкістю, жонглері — спрятністю, а гімнасти примудряються виконати за допомогою своїх тіл навіть різні ієрогліфи.

Пригадайте музику до балету П. І. Чайковського «Лебедине озеро». Ви можете уявити цей класичний балет... у цирку?

Таку оригінальну циркову фантазію вдалося здійснити китайським артистам. Акробатичний балет із Шанхая підготував унікальне шоу «Лебедине озеро» за музикою Чайковського. У виставі все вражає незвичністю. Головна героїня — Одетта — з'являється не у білосніжній ажурній пачці, як ми звикли бачити у балеті, а в звичайному гімнастичному трико. Артистка демонструє воїстину казкові трюки: вона робить па-де-де на пунтах, але... стоячи на дроті, завмирає в граціозній позі на витягнутій руці або на голові принца Зігфріда. Все, що роблять артисти, нагадує польоти уві сні і наяву. Вони змушують глядачів спостерігати за неймовірними трюками, затамувавши подих. Китайські танцюристи виходять за межі можливостей людини, змінюючи наші уявлення про класичний балет і про синтез мистецтв. Адже незрозуміло, де закінчується балет і починається віртуозна акробатика.

Робота в парах. Використовуючи рослинні мотиви та образи фантастичних декоративних птахів, створіть ескіз ширми для китайської опери (кольорові олівці).

Мистецькі поради

- Для виконання ширми оберіть один із варіантів мотиву «Птахи й квіти», характерного для східного живопису.
- Пам'ятайте: малюнок-сувій кожного з вас — це фрагмент єдиної цілісної композиції майбутньої ширми.
- Доберіть кольори, щоб надати композиції теплого ніжного колориту, сповненого ароматами східних квітів.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Комікс (з англ. *comic* – смішний) — мальовані історії, оповідання в малюнках. Комікс поєднує риси літератури та образотворчого мистецтва.

1. Яку роль відіграють спів і танці в індійських кінофільмах?
2. Виконайте пластичні етюди-імпровізації за мотивами індійських танців із кінофільмів.
3. Яким чином китайські артисти по-новому трактують синтез мистецтв у балеті?
4. Назвіть особливості японської мультиплікації.
5. Поміркуйте, чому в час комп’ютерів японці продовжують захоплюватися коміксами.

Робота у групах. Створіть комікси про шкільне життя в манері японських манга й аніме.

Скористайтеся схемами-малюнками сайта «Віртуальна Японія».

ПАНОРАМА МИСТЕЦТВ:

31

1

2

3

4

МІНІАТЮРА АНСАМБЛЬ ВАРИАЦІЇ

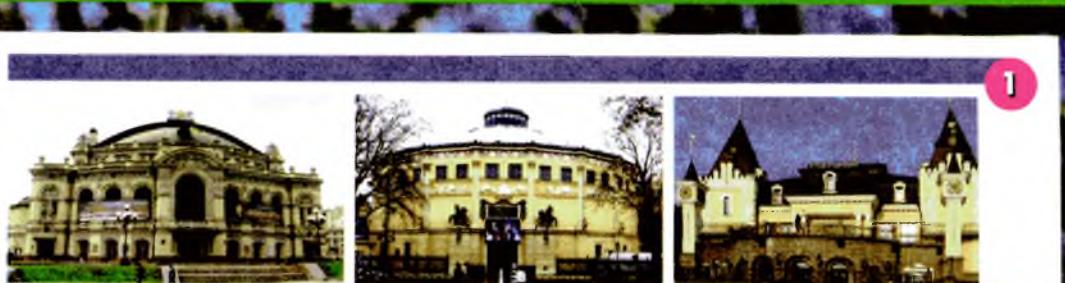
4 Поясніть значення слів у різних видах мистецтва.

3 Визначте різновиди ансамблів, представлених на світлинах.

2 Назвіть і охарактеризуйте особливості видів театру.

1 Хто з композиторів, зображених на портретах, є автором першої української опери?

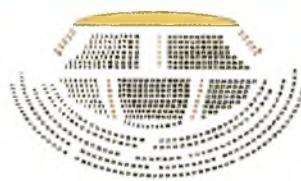
ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

ПАРТЕР

ЛОЖА

БАЛКОН

АМФІТЕАТР

БЕЛЬЄТАЖ

СЦЕНА

3

4

Охарактеризуйте синтетичні види мистецтва.

Назвіть види ансамблів, представлених на ілюстраціях.

Визначте на схемі складові театрального залу.

Які споруди, зображені на світлинах, — театральні?

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня	Навчальний рік	Стан підручника		Оцінка
			на початку року	в кінці року	
1	Масанець Тина	2013-2014			
2					
3					
4					
5					

Навчальне видання

МАСОЛ Людмила Михайлівна

МИСТЕЦТВО (інтегрований курс)

Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

На обкладинці — фрагменти картин *M. K. Чюрльоніса* та *G. Виноградової*
В оформленні підручника використано фрагменти картин
K. Білокур, B. Міліоті, Ж. Уолл

Розробка і виготовлення методичних малюнків *Галини Кузьменко*

Редактор *I. Красуцька*
Художній редактор *A. Віксенко*
Технічний редактор *L. Аленіна*

Формат 70×100 1/16. Ум. друк. арк. 18,144.
Обл.-вид. арк. 16,0. Наклад 13 200 прим.
Зам. №189-4-13

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО «СВІТОЧ»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції»

Серія ДК № 4339 від 13.06.2012 р.

Адреса видавництва: 03680, м. Київ, вул. О. Довженка, 3
www.svitochpublish.com.ua

Віддруковано у ТОВ фірма "АНТОЛОГІЯ"
04136, м. Київ, вул. Маршала Гречка, буд. 13. оф. 202.
Свідоцтво серії ДК №4435 від 8.11.2012 р.